

T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ

**ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA
BÖLGESİ KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:
MISIR ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

AYŞEGÜL KURTULMUŞ

İstanbul, 2015

T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ

**ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA
BÖLGESİ KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ:
MISIR ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

AYŞEGÜL KURTULMUŞ

Danışman

YAR. DOÇ. DR. İBRAHİM MURAT BOZKURT

İstanbul, 2015

TEZ ONAYI

Enstitümüzün, Ortadoğu Ekonomi Politikü Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506211003 no. lu Ayşegül KURTULMUŞ' un hazırladığı "Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi Kadın Girişimciliği: Mısır Örneği" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 16. maddesi uyarınca 14.10.2015 tarihinde saat 19.00'da yapılmış sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin ...Kabul... ne OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yard. Doç. Dr. İ. Murat BOZKURT	<i>Olumlu</i>	<i>M. B. Kurt</i>
Prof. Dr. Tiğınçe OKTAR	<i>Olumlu</i>	<i>Tiğınçe Oktar</i>
Doç. Dr. Muzaffer KOÇ	<i>Olumlu</i>	<i>Muzaffer Koç</i>

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Ayşegül Kurtulmuş
Bilim Dalı	: Ortadoğu Ekonomi Politikası
Tez Danışmanı	: Yar. Doç. Dr. İbrahim Murat Bozkurt
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans- 2015
Anahtar Kelimeler	: Girişimcilik, Kadın Girişimciliği, Ortadoğu ve Kuzey Afrika, Mısır'da Kadın.

ÖZET

ORTADOĞU VE KUZEY AFRIKA BÖLGESİ KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ: MISIR ÖRNEĞİ

Mısır Arap Cumhuriyeti, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi içinde doğal kaynak yönünden zayıf, fakat emek arzının ve genç nüfusun fazla olduğu bir ülkedir. Ülkenin nüfus artış hızı dünya ortalamasının üstünde olup, işsizlik kaçınılmaz bir sonuç olmuştur. Bu sebeple de girişimcilik faaliyetleri, istihdam yaratması, bölgesel ve ulusal ekonomiyi geliştirmesi açısından ülke için büyük önem arz etmektedir. Sanayi devrimiyle ücretli işgücüne dahil olan kadınlar, eğitimlerini de arttırmca iş dünyasında yönetici veya işveren olmak gibi daha sağlam pozisyonlar talep etmişlerdir. Zamanla kadın girişimciliğinin de ekonomik büyüme ve kalkınmadaki rolü kabul edilir bir gerçek olunca, Mısır'ın da bu konuda ilerlemeler kaydettiği görülmektedir.

Bu çalışma, Mısır'da kadın girişimciliğinin, ülkenin sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik tüm bileşenleriyle etkileşimi incelendiğinde anlaşılabilirliğini ileri sürmektedir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Ayşegül Kurtulmuş
Programme : Political Economy of the Middle East
Supervisor : Ass. Prof. İbrahim Murat Bozkurt
Degree Awarded and Date : Master- 2015
Keywords : Entrepreneurship, Women Entrepreneurship, The Middle East
and North Africa, Women in Egypt

ABSTRACT

THE WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN THE MIDDLE EAST AND NORTH AFRICA: EXAMPLE OF EGYPT

In the region of the Middle East and North Africa, The Arab Republic of Egypt is a country scarce in natural resources but with a great labour supply due to the young population. An increasing population rate above the world average will inevitably result in unemployment in a country. Therefore, entrepreneurial activities to provide employment for the country are of great importance in respect of the development of the regional and national economy. Women have been included in the paid labour force since industrialisation and with increasing education, now demand a more established position in the business world, such as in the role of manager or employer. Over time, it has become an accepted fact that the entrepreneurship of women has a role in economic growth and development and the progress of Egypt on this subject is seen to have been recorded.

This study proposes an understanding of the entrepreneurship of Egyptian women by examining the interaction with all the social, political, cultural and economic components of the country.

Bu tez, hayatıma anlam katan çok kıymetli oğullarım Asaf Faruk ve Ahmet Mahir Kurtulmuş'a ithaf edilmiştir.

ÖNSÖZ

Öncelikle yüksek lisansa başlamamda yol gösterici hocam sayın İpek Madi'ye, tezimin ilk aşamalarında çalışmak istediğim alana özen göstererek, engin bilgileriyle ışık tutan hocam Doç. Dr. Hamdi Genç'e ve bu çalışmayı sonlandırmamda görüşleriyle destek olan, yardımlarını hiç esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Yar. Doç. Dr. İbrahim Murat Bozkurt'a çok teşekkür ederim.

Tez savunmamda zaman ayıran Prof. Dr. Tiğınçe Oktar ve Doç. Dr. Muzaffer Koç hocama teşekkür ederim.

Değerli dostum, yol arkadaşım, her daim destekçim sevgili Melike Nur Çoğalmış'a çok teşekkür ederim.

Bu günlere gelmemde büyük sabır ve emek gösteren aileme, bana hep cesaret ve güç veren, hayattaki en büyük şansım, kıymetli eşim Tuhan Kurtulmuş'a çok teşekkür ederim.

İstanbul, 2015

Ayşegül KURTULMUŞ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TABLO LİSTESİ.....	vi
GRAFİK LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞİMCİLİK VE KADIN GİRİŞİMCİ

I. GİRİŞİMCİLİK VE GİRİŞİMCİ.....	3
II. GİRİŞİMCİLİĞİN ÖNEMİ.....	8
III. GİRİŞİMCİLİĞİN EKONOMİK BÜYÜMEYLE İLİŞKİSİ.....	11
IV. GİRİŞİMCİLİĞİN EKONOMİK KALKINMAYLA İLİŞKİSİ.....	12
V. GİRİŞİMCİ KİŞİLİK.....	14
VI. KADIN GİRİŞİMCİ.....	15
A. İTİCİ FAKTÖRLER.....	19
1. CAM TAVAN.....	19
2. ÜCRET EŞİTSİZLİĞİ.....	20
3. MESLEK AYRIMI.....	20
B. ÇEKİCİ FAKTÖRLER.....	21
1. MOTİVASYON, FIRSAT VE HAYAT DÖNGÜSÜNDEKİ DEĞİŞİMLER.....	21
2. BAĞIMSIZLIK VE BAŞARMA İSTEĞİ.....	22

İKİNCİ BÖLÜM ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA BÖLGESİNDE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

I. ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA BÖLGESİNDE KADIN.....	26
II. KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİN ÜLKEDEN ÜLKEYE FARKLILIK GÖSTERMESİNİN NEDENLERİ.....	31
A. GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMİ.....	32
B. EKONOMİK VE SİYASAL İSTİKRAR.....	36
C. FİZİKSEL ALTYAPI.....	39
D. KÜLTÜR.....	40
1. İSLAM HUKUKU.....	42
2. İSLAMİK FEMİNİZM.....	44
3. ATAERKİL TOPLUM YAPISI.....	45
E. EĞİTİM.....	46
F. TECRÜBE.....	50
G. FİNANSAL DESTEK.....	54
H. BÜROKRASİ VE YASAL DÜZENLEMELER.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MISIR'DAKİ KADIN GİRİŞİMCİLERİN ÖZELLİKLERİ

I. MISIR'DA KADIN GİRİŞİMCİLERİN MEVCUT DURUMU.....	62
A. KADIN İŞLETMELERİNİN ÖZELLİKLERİ.....	64
B. KADIN GİRİŞİMCİLERİN MEDENİ HALİ.....	69
C. GİRİŞİMCİLERİN YAŞI.....	71
II. KADIN GİRİŞİMCİLER İÇİN DESTEK PROGRAMLARI.....	72
SONUÇ	77
KAYNAKÇA	80

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Girişimcilerin Karakteristik Özellikleri.....	15
Tablo 2: Kadın ve Erkek Girişimciler Arasındaki Farklar.....	17
Tablo 3: Çekici ve İtici Faktörler.....	19
Tablo 4: Kadınların İş Yaratma Sebepleri.....	22
Tablo 5: Genel Ekonomi Göstergeleri, Mısır.....	37

GRAFİK LİSTESİ

	Sayfa No.
Grafik 1: Doğum Oranları, Mısır (%).....	31
Grafik 2: Kadın-Erkek Girişimcilerin İş Eğitimi, Mısır (%).....	36
Grafik 3: GSYİH Büyüme, Mısır.....	38
Grafik 4: Kadın-Erkek Girişimcilerin Altyapı Hizmetlerine Ulaşımı, Mısır (%).....	40
Grafik 5: Kadın Eğitimi ve İşgücü İlişkisi, Mısır (%).....	47
Grafik 6: Kadın Okuryazarlığında Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinin İlerleyişi, 1985-2010 (%).....	48
Grafik 7: Kadın-Erkek Eğitime Katılım Oranları, Mısır (%).....	49
Grafik 8: Kadın-Erkek Girişimcilerin Eğitime Katılım Oranları, Mısır (%).....	50
Grafik 9: Kadın Nüfusun İşgücüne Katılım Oranları, 1980-2009 (%).....	51
Grafik 10: Bölge Ülkelerinde Kadın-Erkek İşgücü (%).....	52
Grafik 11: Bölge Ülkelerinde Kadın-Erkek İşsizlik Oranları (%).....	52
Grafik 12: Kadın Girişimcilerin Önceki Durumu, Mısır (%).....	53
Grafik 13: Kadın-Erkek Girişimcilerin Engelleri, Mısır (%).....	54
Grafik 14: Kadın-Erkek Girişimcilerin Sermaye Kaynağı, Mısır (%).....	55
Grafik 15: Finans Hizmetlerini Kullanmada Eğitimin Etkisi (%).....	57
Grafik 16: Bürokratik İşlemler ve Kadın Girişimci, Mısır.....	60
Grafik 17: Bürokratik İşlemlerin Kolaylaştırılması, Tüm Bölgeler, 2006-2013.....	61
Grafik 18: Kadın ve Erkeklerin Girişimci Olma Sebepleri, Mısır (%).....	64
Grafik 19: Bölge Ülkelerinde Kadın Firmalarının Büyüklüğü (%).....	65
Grafik 20: Kadın-Erkek Girişimcilerin İşletme Türleri, Mısır.....	66
Grafik 21: İş Kurmada 2005-2013 Kıyaslamaları, Mısır.....	68
Grafik 22: Bölgelerin Girişimcilik Engelleri.....	69

Grafik 23: Girişimcilerin Medeni Hali, Mısır (%).....	70
Grafik 24: Girişimcilerin Yaşı, Mısır (%).....	71
Grafik 25: 2013 Girişimcilik Sıralaması, Mısır.....	75
Grafik 26: Ortadoğu ve Kuzey Afrika ve Mısır İş Yapma Kolaylığı.....	76

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CIB	: Commercial International Bank
EPE	: Entrepreneurship Education in the Arab States
GEDI	: Gender Global Entrepreneurship and Development Index
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ICS	: Investment Climate Survey
MENA	: Middle East and North Africa
ODKA	: Ortadoğu ve Kuzey Afrika
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development

GİRİŞ

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi, İsrail hariç büyük çoğunluğu Arap veya İslam vasıfları ön plana çıkan, Mısır Arap Cumhuriyeti, Ürdün, Lübnan, Fas, Tunus, Cezayir, İran, Yemen Cumhuriyeti, Suriye Arap Cumhuriyeti, Irak, Suudi Arabistan, Katar, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Bahreyn, Libya, Cibuti, Filistin ve İsrail ülkelerinden oluşmaktadır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi, geçmişte de bugün de sahip olduğu doğal kaynaklar ve jeopolitik açıdan hep önemli bir konuma sahip olmuştur. Bölge 400 milyonun üzerinde nüfus oranıyla, dünya nüfusunun % 5'ini bünyesinde barındırır¹. Mısır Arap Cumhuriyeti ise bölge içinde kaynak yönünden zayıf fakat emek arzının yüksek olduğu bir ülkedir. Bu sebeptendir ki, genç nüfusun ve nüfus artış hızının dünya ortalamasının üstünde olan bu bölge ve ülke için özel sektörde iş yaratma ve yeni ürün veya üretim metodları çıkarma anlamlarına gelen girişimcilik faaliyetleri çok önemlidir.

Sanayi devrimiyle emeğe olan ihtiyacın artmasından sonra ücretli işgücü olarak çalışma hayatına giren kadın, ilerleyen dönemlerde eğitim seviyesini yükseltmiş, sosyal ve siyasal alanlarda da yeni haklar kazanarak, kariyerinde gerek çalışan, gerek yönetici, gerek girişimci olarak toplumsal hayatta yerini sağlamlaştırmıştır. Bu gelişmelerle artan kadın girişimciliği, yine de dünyanın her yerinde erkek girişimcilere nispeten daha az orandadır. Fakat zamanla dünya çapında işletme sahibi kadınların sayısı giderek artmaktadır. Kadın girişimciliğinin ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma için önemli olduğu gerçeği de giderek daha fazla kabul edilen bir görüş olmaktadır. Dolayısıyla artan kadın girişimciler sayesinde yerel, ulusal ve küresel ekonomilerin gelişimi pozitif ilerleme göstermektedir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ise Güney Asya'dan sonra bu oranın en düşük olduğu ikinci bölgedir. Doğu Asya, Latin Amerika, Avrupa ve Orta Asya bölgelerinde kadın girişimcilik oranları daha yüksektir. Ortadoğu bölgesinde bu oran % 13'tür. Lübnan, bölge içerisinde oranın % 30 ile en yüksek olduğu ülke iken, Mısır'da kadın girişimcilerin oranı % 20'dir². Lakin Mısır'ın cinsiyet eşitsizliklerini gidermede, eğitim boşluklarını kapatmada, ekonomik katılımı arttırmada, kadınların güçlendirilmesi adına sosyal ve ekonomik anlamda önemli demografik düzenlemelerle övgüye değer ilerlemeler gösterdiği aşikardır. Fakat yine

¹ Hamdi Genç ve Ferhat Sayım, "Giriş", **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı**, Hamdi Genç ve Ferhat Sayım (ed), MKM Yayınları, Bursa, Nisan 2011, s.15.

² Nadereh Chamlou, **The Environment for Women's Entrepreneurship in the Middle East and North Africa Region**, The World Bank, 2008, Washington D.C. s.34.

de gelişmiş dünya ülkeleriyle kıyaslandığında hala yeterli düzeye ulaşamadığı da bir gerçektir.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde girişimcilik faaliyetleri sınırlı sayıda gözlenmektedir. Özellikle bu faaliyetlerin kadınlar tarafından oluşturulması daha az sayıdadır. Kadın ve erkek girişimcilerin bu farkı, bölgede eşit rekabet şartlarına sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışma, bölgede ve özellikle Mısır'da diğer ülkelere nispeten daha az olan kadın girişimciliğinin tek başına bir olgu olarak değil, onu etkileyen tüm faktörlerle birlikte incelenmesi gerektiği fikrine dayanarak oluşturulmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde, girişimciliğin genel tanımı, önemi, ekonomik büyüme ve kalkınmayla olan ilişkisi ve kadın girişimciliği incelenmiştir. İkinci bölümde, bölgede ve Mısır'da kadın olmak ve çalışmanın asıl odaklandığı nokta olan Mısır'da kadın girişimciliğinin belirleyicileri olan sebepler ve etmenler ele alınmaktadır. Kadın girişimciliği ilk bakıldığında sadece ekonomik bir faaliyet gibi görünsede, etmenlere bakıldığında finansal destek, ekonomik düzen, iş tecrübesi ve fiziksel altyapı gibi direkt kadınların ekonomik durumunu etkileyen faktörlerle birlikte, ülkenin kültürünün, islami ve ataerkil toplum yapısının, genel ve girişimcilik alanındaki eğitimin de, kadın girişimciliğini ciddi boyutlarda etkilemesi dikkat çekicidir. Üçüncü bölümde ise Mısır'da var olan kadın girişimcilerin demografik özellikleri grafiklerle verilerek, bölgenin yapısal özellikleri nedeniyle kadın girişimciliğinin geliştirilmesinin önemine vurgu yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞİMCİLİK VE KADIN GİRİŞİMCİ

I. GİRİŞİMCİLİK VE GİRİŞİMCİ:

Girişimci ve girişimcilik ile ilgili kavramların tanımları konusunda literatürde tam bir fikir birliği oluşmamıştır. Bu noktada girişimci ve girişimcilik kavramlarının anlaşılabilmesi için geçmişten bu güne mevcut tanımları incelemek gereği ortaya çıkmaktadır.

Girişimcilik kavramı, Fransızca *enterprendre* ve Almanca *unternehmen* sözcüklerinden üretilen, Türkçe karşılığı *üstlenmek* olan bir fiili ifade etmektedir. İleride de görüleceği üzere girişimciler gerçekten iş ve iş yeri organize etmek, yönetmek, riske girmek gibi sorumlulukları üstlenmektedirler. *Entreprendre* kavramından başka kavramlar da türetilmiştir. Bunlar; *entrepreneurship* yani “girişimcilik”, *entrepreneurial* yani “girişimsel” ve *entrepreneurial process* yani “girişimsel süreç” kavramlarıdır. Girişimcilik, girişimcinin yaptığı işi, girişimsel, girişimcinin savunduğu yaklaşımı ve girişimsel süreç ise kullandığı yöntemleri ifade eder. Bu kavramlar arasına keskin sınırlar koymak pek de mümkün değildir. Çünkü bu kavramlar birbirleri ile tam bir ilişki içindedirler³.

Tarihi kayıtlara bakıldığında, girişimcilik terimi ilk olarak 17. yy. Fransız terminolojisinde uzun askeri yolculuklarda kılavuzluk etmeyi üstlenen kişileri ifade etmek için kullanılmıştır. İş dünyasında ise ilk kez 1725 yılında Fransa’da yaşayan İrlandalı iktisatçı Richard Cantillon tarafından kullanılmıştır. Cantillon, girişimciliğin risk alma özelliği üstünde durmuş, girişimciyi, henüz belirlenmemiş bir bedelle satmak üzere üretimin girdileri ile hizmetlerini alan kişi olarak tanımlamıştır⁴. Girişimcinin özgül iktisadi işlevini vurgulayan Richard Cantillon’un ardından Jean Baptiste Say girişimcilik tanımına katkıda bulunmuştur. Say 1841’de bu tanımı geliştirerek, girişimcinin risk alma kadar, üretim faktörlerini örgütleme ve yönetme vasıflarına da sahip olması gerektiğini öne sürmüştür⁵. Girişimci, yararlı yenilikler üretmek için bilgileri kullanan kişidir. Girişimci, insanlığın en soylu ve en

³ Semra Arıkan, **Girişimcilik: Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2008, s. 27.

⁴ Rıfat İraz, **Girişimcilik ve KOBİ'ler Yaratıcılık ve Yenilik Bağlamında**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2005, s. 149.

⁵ TÜGİAD, *Girişimciliğin Önemi ve Değişen Girişimci Nitelikleri*, İstanbul; Tügiad Yayını, Şubat 1993, s. 3.

mütevazi yeteneklerinden yararlanır. Bilginin buyruklarını alıp onları işçiye aktarır⁶. Bilgileri uygulayan girişimcinin temel bir rolü vardır. İşletmenin başarısı ve hatta ülkenin refahı girişimciye dayanır. Fransa ne kadar iyi bilginlere sahip olsa da, İngiltere sanayi devrimiyle onu geride bırakmıştır. Say bunun sebebini girişimcilerinin mahareti ve işçilerinin becerikliliği olarak görür⁷.

Alfred Marshall'a göre girişimci, mal ve hizmet üretmede pazarın ihtiyacını en iyi bilen ve değişimlere en iyi şekilde cevap verebilen yöneticilerdir. Dolayısıyla girişimci üretimi yönlendirecek, risk alacak, sermaye ve işgücünü koordine edecek ve ayrıca hem yönetici hem de işveren olacaktır. Girişimci, pazarda o ürünü veya hizmeti başkaları da aynı teknolojiyle ve aynı zamanda satmaya başlayana dek tekel gücüne sahiptir⁸.

Schumpeter, 1934 yılında girişimci tanımına *yenilik* kavramını da ekleyerek; 'girişimci yenilik yapan ve yeni teknoloji geliştiren kimsedir' demiştir. Girişimci, iradesi ve otoritesi olan, akıntının tersine yüzmeyi başarabilen, sıradan akışa karşı durabilen bir şeftir. Bu ifadelerle birlikte Schumpeter girişimci için literatüre yeni bir kavram kazandırmıştır; '*creative destruction*' yani yaratıcı yıkım. Ona göre en ultra insan, yaratıcı yıkıcılığı gerçekleştiren insandır⁹. Karar verebilme yetisine sahip girişimci kişi, sosyoekonomik kalkınmanın merkezinde yer alır. Schumpeteryan girişimci, yeni pazarlara açılması yeni ürün ve üretim gereçleri var etmesiyle kapitalist sisteme dinamik bir yapı kazandırır¹⁰. Schumpeter'e göre firmaların stratejik davranışlarının girişimsel faaliyet olarak tanımlanabilmesi için; bu faaliyetlerde 5 hususdan birinin gözlemlenmesi gerekir. Bu özellikler Vesper tarafından şöyle listelenmiştir¹¹;

- 1 - Yeni bir ürün çıkarma.
- 2 - Yeni bir üretim tekniği oluşturma.
- 3 - Yeni pazar açma.

⁶ Pierre Dardot ve Christian Laval, **Dünyanın Yeni Aklı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 202 .

⁷ a.g.e. s. 243.

⁸ Alfred Marshall, **Principles of Economics**, Macmillan and Co. Limited, London, 1920, 8. baskı, s.20, <http://oll.libertyfund.org>, (01 Ekim 2013).

⁹ Joseph A. Schumpeter, **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi**, Alter Yayınları, Ankara, 2010, s. 45.

¹⁰ Ahmet Tiryaki, *Theories of Entrepreneurship: A Critical Overview*, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2005, s. 35.

¹¹ Karl H. Vesper, "New venture strategies", **Englewood Cliffs**, N.J.: Prentice-Hall, 1980.

- 4 - Yeni bir arz kaynağı oluşturma.
- 5 - Endüstriyi tekrar organize etme.

Schumpeter'e göre girişimci ve yöneticinin farkı; işçi ve mülk sahibinin farkından daha zor değildir. Belirli bir durumda kimin girişimci olduğunu söylemek her zaman kolay olmayabilir. Bunun sebebi, tanımlamada kesinliğin olmaması değil, fiilen hangi kişinin girişimcilik fonksiyonunu yerine getirdiğini öğrenmedeki güçlülüdür. Hiç kimse her zaman girişimci değildir ve hiç kimse sadece bir girişimci olamaz. Liderlik yapan kişi resmi olarak liderlik pozisyonuna sahip olabilir. Girişimci malı veya süreci keşfeden kişi olabilir; ama olmayabilir de. Girişimci sermayeyi sağlayan kişi de olabilir; ancak böyle olması da şart değildir. Bu çok önemli bir noktadır. Girişimcilikte sahiplikten ziyade liderlik önemlidir. Risk alma, girişimcilik fonksiyonunun bir parçası değildir. Riski üstlenen kapitalisttir. Eğer girişimci olmanın yanında bir de kapitalist olma özelliği varsa kişi o zaman risk alır. Fakat aslında o başkalarının parasını kaybeder. Girişimci bir sosyal sınıf oluşturmaz. Tarihi olarak girişimciler her sınıftan gelebilirler¹².

David McClelland girişimciyi faal ve orta derece riskleri alan kimse olarak tanımlar. McClelland'a göre toplumun ekonomik gelişimi bireysel girişimciliğe bağlıdır. Frank H. Knight için ise girişimci, her türlü belirsizliği üstlenerek toplumun gelişmesini pozitif etkileyen kişidir. Knight'ın belirsizlik teorisi, yönetici ve girişimci arasındaki sınırı da belirlemiştir. Buna göre, belirsizlik durumunda diğer insanlara yol gösterecek kişiler, bilgi ve yargılama, tedbirli olma, yönetimde beceri sahibi olma ve güven gibi özellikleri taşımalıdır. Knight'a göre girişimciler ekonomideki gelişmelerden sorumlu oldukları kadar etkilenirler de. Bu sebeple başarılı girişimcilik, girişimsel becerinin yanında iyi şansa da bağlıdır ve girişimciler kar ile ödüllendirilir. Yine girişimcilik risk üstlenme yetisinin yanında, çalışanlara garanti edilen ücretin ödenmesine yetecek kadar sermayeyi de gerekli kılmaktadır. Girişimsel faaliyetler riskin karşılığında kar ile ödüllendirilmenin yanında kişiye prestij ve iş tatmini duygusunu da yaşatır¹³.

¹² Joseph A. Schumpeter, *Assays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles and The Evaluation of Capitalism*, New Brunswick and London, Transactions Publications, 1991, s. 102.

¹³ S. Arıkan, 2008, s. 63.

Drucker'e göre girişimci, değişimin peşindedir ve değişimi doğal ve sağlıklı bir yapı olarak görür. Girişimciler değişime bizzat kendileri sebep olmasalar da, girişimci her zaman değişimi arar ve değişen dünyada fırsatları görerek, bunlara cevap verir. Girişimci karışık ve değişken dünyada düzen yaratır. Yeni bir refah oluşturacak kaynakları bir araya getirir¹⁴. Drucker'in tanımladığı şekliyle girişim ruhunu kolektif eylemin bütün alanlarına, özellikle kamu alanlarına yayarak yeniliği örgütlenmenin ilkesi yapar. Bütün problemler, çalışanlarında girişimci ruhuyla şirkete katılımlarıyla çözümlenir ve büyüme sağlanır¹⁵.

Bridge ve arkadaşlarının 1998 yılı çalışmasında girişimcilik dar ve geniş olarak iki ayrı mealde ele alınmıştır. Dar tanımına göre girişimcilik; bir işletmenin kurulması ve geliştirilmesidir. Bu tarz girişimcilik, işletmelerin kurulması, yürütülmesi ve geliştirilmesi ile ilgili olarak deneysel uygulamaları, öğrenmelerini içeren bir eğitim-öğretim sistemidir. Geniş tanıma göre ise; insanlara, kurumlara, topluluklara ve kültürlere güç katan, yön veren, fırsat tanıyan özellikler ve yeteneklerin tamamıdır. Bu girişimcilik yetenekleri de insanların, kurumların, kültürlerin veya toplulukların ekonomik, sosyal, çevresel boyutlarda herhangi bir değişimle ya da sorunla karşılaştıklarında yaratıcı, uyumlu ve esnek tepki vermelerini sağlayacak nitelik kazandırır¹⁶.

Mohammed N. Shahidi'nin ve Assel Smagulova'nın birlikte hazırladıkları "The Challenges of Entrepreneurship in Dynamic Society/ Devingen Toplumda Girişimciliği Sınayan Faktörler" adlı makaleden alınmış diğer girişimcilik tanımlarına bakıldığında yıllara göre şu isimler görülmektedir; Gartner (1985; 1989) girişimciliği yeni organizasyonların hayata geçirilmesi sırasındaki risk süreci olarak tanımlar. Schuler (1986) var olan veya hayata geçirilmesi planlanan iş modelleri çerçevesinde yeni ve yaratıcı ürünler/servisler sunma pratiği. Stevenson ve Jarillo (1990) bireylerin, kendi ilgi alanları veya dahil oldukları organizasyonlar çerçevesinde fırsat kollama süreci. Jones ve Butler (1992) şirketlerin fırsatların farkına varma, planlarını yaratıcı bir yöntemle organize etme ve üretim faktörlerini değerlendirerek artı değer yaratma süreci. Krueger ve Brazeal (1994) mevcut kaynaklara bakılmaksızın fırsat peşinde koşma. Kouriloff (2000) yeni bir girişim oluşturma süreci. Shane

¹⁴ Peter F. Drucker, **The Frontiers of Management: Where Tomorrow's Decisions Are Being Shaped Today**, Harper & Row, New York, 1986, s. 6.

¹⁵ Peter F. Drucker, *The Discipline of Innovation*, **Harvard Business Review**, Ağustos 2002.

¹⁶ Simon Bridge, Ken O'neill ve Stan Cromie, **Understanding Enterprise: Entrepreneurship & Small Business**, McMillan Press, Londra, 1998, s. 85.

ve Venkataraman (2000) gelecekte üretilmesi planlanan ürünler için fırsatları, yaratıcılığı ve istismarın kimler tarafından yapıldığını ve ne gibi sonuçlar doğurduğunu keşfetme ve bunları fırsatlara dönüştürme süreci. Low (2001) yeni bir kurum oluşturmak. Kuratko and Hodgetts (2004) girişimciliği vizyon, değişim ve yaratıcılığın dinamik süreci olarak açıklamıştır. Kuratko için bu yeni fikirlerin ve yaratıcı çözümlerin uygulanmasında enerji ve tutku gereklidir¹⁷.

Tüm iktisadi faaliyetler zamanla ve zamanın getirdiği belirsizlikler doğrultusunda kişisel kararların da değişmesiyle sürekli bir devinim içerisinde. Bu devinim ve belirsizlik altında rasyonel karar vererek piyasa sürecini etkileyen unsur “girişimci”dir. Girişimci tüketicinin taleplerini iyi okur ve buna göre üretim kararını verir. Bu anlamıyla da piyasa ekonomisini etkiler. Yay’ın aktarımıyla Mises için girişimci, spekülasyon olaylarına göre kar peşinde koşan kişidir. Girişimcilik insanlardan çok, piyasadaki değişim ve gelişimlere, fırsatlara göre faaliyette bulunulan işlevleri kastetmektedir. Dolayısıyla piyasadaki her iş veren, yönetici ya da üretici girişimci değildir. Bu kişiler piyasadaki şartlara göre faaliyetlerini, işlevlerini değiştirdikleri takdirde girişimci sıfatını alırlar¹⁸. Mises’e göre girişimcilik, herhangi bir yönetim müdahalesi olmadan, yalnızca kendi belirlediği istihdam ile bir iş oluşturmaktır. Girişimci, üretim unsurları ile ürünler arasındaki fiyat farklarını kullanarak kaderini iyileştirmeye çalışan insandır. Her fail gibi girişimcide spekülatördür. Gelecekteki belirsiz durumlara göre tahminde bulunur. Girişimcinin başarısı da yenilgisi de bu tahmininin ne kadar doğru olduğuna bağlıdır. Girişimcinin kar etmesinin tek unsuru, tüketicinin gelecekteki talebini başkalarından daha iyi öngörmesinden kaynaklanır. Girişimci toplam iş büyüklüğünü, işletmenin yayılma boyutunu ve sınırlarını kendisi belirler. İşletmenin finansal yapısı da sadece girişimcinin elindedir¹⁹.

Hayek’in ‘*bilgi teorisi*’ kavramı girişimcilik olgusuna bakış açısını şekillendirmiştir. Bu noktada öncelikle Hayek’in pratik bilgi anlayışını açıklamak gerekir. Pratik bilgi (practical knowledge), kısaca tecrübe ve yeti edinme üzerine kurulu olarak, “herhangi bir şeyi yapabilmeyen” bilgisi olarak tanımlanabilir. Formel ifade kalıpları içerisinde aktarılabilen

¹⁷ Mohammad Shahidi ve Assel Smagulova, *The Challenges of Entrepreneurship In Dynamic Society*, **Central Asia Business**, 2008, Cilt:1, Sayı: 1, s. 34-45.

¹⁸ Turan Yay, *Avusturya Okulu Mikroiktisadı: Dinamik Rekabet ve Girişimsel Keşif Süreci Olarak Piyasa*, **Liberal Düşünce**, 2010, s. 38.

¹⁹ Ludvig von Mises, **Human Action A Treatise on Economics**, Bettina Bien Greaves, 1996, s. 56.

bilgiyi ifade eden teorik bilginin (propositional knowledge) aksine pratik bilgi kavramı, yaşam boyu sürekli olarak bizimle beraber olan, gündelik hayatımızı kuşatan ve özellikle de sahip olduğumuzun farkına varmadığımız bilgidir²⁰. Hayek bireyin her şeyi bilebilen bir aktör olmadığını ileri sürer. Ona göre evet birey belki akılsaldır, ama özellikle cahildir. Bu nedenle düşünmeden itaat ettiği kurallar vardır. Bildiğini de toplumun zamanla oluşturduğu kurallar, davranış normları ve algı şemaları sayesinde bilir²¹. Hayek'e göre piyasa sürecinde pratik bilgi, var olan iktisadi düzen içinde, kullanmalarının değer ifade edeceği bilgiyi ima eder. Mesela, girişimcinin bir kâr fırsatını görebilmesi, sahip olduğu tecrübeler ve daha önceden edindiği pratik bilgiye bağlıdır. Girişimciler ekonominin değişik alanlarına dağılmış olarak bulunan fırsatları değerlendirerek kâr fırsatlarını kovalarlar²².

Kirzner'in girişimciliğe bakışı Hayek ve Mises'in görüşlerinden etkilenerek şekillenmiştir. Kirzner için girişimcilik; daha önceden fark edilmemiş, mübadelenin önceden olduğundan çok daha karlı olmasını sağlayan, durumlardaki değişimlere karşı uyanıklıktır. Saf piyasa anlayışı başlangıçta herhangi bir donanım, altyapı gerektirmez, çünkü saf piyasa satın alınan bir malı daha pahalıya satmaktan ibarettir. Bu ortamda her birey potansiyel bir girişimcidir. Girişimcilik yalnızca iktisadileştirici yani karları azamileştirici bir tutum değildir. Aynı zamanda iyi fırsatları keşfetme, arayıp bulma faaliyetinin iktisat dışı boyutunu da ifade eder. Girişimcilik deneyimi, eylem özgürlüğü, kendi yetilerini deneyimleme, öğrenme, kendini düzeltme, uyumlama olasılığıdır²³.

II. GİRİŞİMCİLİĞİN ÖNEMİ:

Girişimcilik kavramı günümüz iş dünyasında daha derin bir yer edinmiş, yönetsel ve kişisel bakış açılarının yeniden değerlendirilmesi ile kendine yeni bir dönüşümsel süreç hazırlamıştır. Fırsatların ve sorunların tespiti, rakipler içinde farkındalık yaratmak, girişimcilik serüveninin aşamalarını oluşturmaktadır. Yaşam standartlarını yükseltmesi,

²⁰ Fuat Oğuz, *Hayek'in Pratik Bilgi Anlayışı Üzerine Kısa Bir Yorum*, **Liberal Düşünce**, 1999, Sayı: 16, s. 92-103.

²¹ Friedrich A. Hayek, **Individualism and Economic Order**, The University of Chicago Press, 1958, s. 30-32.

²² F. Oğuz, 1999, s. 95.

²³ Israel Kirzner, **Competition and Entrepreneurship**, University Of Chicago Press, 1978, s. 12.

ekonomik kalkınmaya canlılık katması, iş dünyası dinamikleri içinde kendine önemli bir misyon edinmesini sağlamıştır²⁴.

Geçmişte bir ülkenin kalkınıp genişlemesi için uzun bir zaman ve büyük bir sermayeye ihtiyaç duyulmaktaydı. Fakat değişen ekonomik koşullarla yaşanan çağda yetişmiş, kalifiye insan ve bilgi birikimine duyulan ihtiyaç, daha önemsenir olmuştur. Gelişmiş ülkelerin de durumuna bakıldığında, girişim arzusuna sahip, bilgi ve iletişim teknolojilerinde eğitilmiş işgücünün fazla olması bu tezi desteklemektedir²⁵. Girişimcilerin sadece girişimci ruhuna sahip olması yetmiyor, aynı zamanda bilgiyi, diğer üretim unsurlarını işlerken kar ve toplumsal fayda elde etmek için kullanabilmesi gerekiyor. Bu süreç de ulusal ekonomilerin üretilmesini, istihdam yaratılmasını, ihracata odaklı, rekabet sağlayabilen ve yüksek vergiler üreten bir ekonomi yaratmayı sağlıyor²⁶.

Ekonomik ilerlemede bilginin öneminin artmasıyla, girişimciliğin de ekonomik büyümedeki rolü önemsenir hale gelmiştir. Önceleri üretimde asıl kaynaklar toprak, emek ve sermayeydi. Fakat küreselleşen dünyada telekomünikasyon ve bilgisayar devrimleriyle, “bilgi” de ekonomik aktivitenin önemli bir birleşeni oldu. Çünkü bilgiyle her noktaya ulaşılabilen dünyada, üretim maliyetlerini düşürecek toprak ve emeğe ulaşmak kolaylaşır, bilgiyle ekonomik düzenin belirsizlikleri ve görevdeki bürokrasinin kararları kombine edilerek yeni girişimler sağlanır. Rekabet üzerine kurulu piyasada, yeni fikirler ve girişimler zorunluluk halini alır. Yeni firmaların başarı ya da başarısızlıkları diğer birey ve firmaları da etkinleştirir ve varolan işletmelerinde yenilikleri taklit etmesiyle üretim, bölge ve ulus genelinde artar. Bu dinamik süreç de, ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkiler²⁷.

Girişimsel faaliyetlerle birlikte girişimci, hem ulus içinde hem de uluslararası pazarda rekabet ortamı doğurmaktadır. Girişimci üretim şekillerinde yaptığı yeniliklerle, ürün maliyetini ve dolayısıyla ürün fiyatını düşürerek rekabet gücünü artırır. Ürün niteliklerinde yapılan inovasyonlar malların kalitesini arttırarak, iç ve dış piyasalarda malın cazibesini

²⁴ Gökçe Dervişoğlu Okandan ve Vehbi Görgülü, “Türkiye’de Sosyal Girişimcilik Tanımı ve Örnekleri”, **Büyüyen Kapsayıcı Piyasalar Türkiye’de Sosyal Girişimcilik Vakaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Temmuz 2012, 1. Baskı, s. 5.

²⁵ Ali Kaya, **Bilişim ve İletişim İşığında Girişimcilik ve Kobi Yönetimi**, Eğitim Kitabevi Yayınları, Nobel Dağıtım, Konya 2007, 2. Baskı, s. 33.

²⁶ Orhan Koçak ve Ersin Kavi, “Mena Ülkelerinde Girişimcilik”, **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı**, Hamdi Genç ve Ferhat Sayım (ed), MKM Yayınları, Bursa, Nisan 2011, s. 91.

²⁷ Andre van Stel, **Empirical Analysis of Entrepreneurship and Economic Growth**, Springer Science+Business Media, New York USA, 2006, s. 6.

yükseltmektedir. Üretimde yapılan kapsamlı değişiklikler, yeni ürün sunma, patent alma, belli bir süreyle monopol olup büyük kar elde etmeyi sağlamaktadır. Bu durumda girişimci bir rekabet unsurudur²⁸.

Özel sektörün önemi mevcut ekonomik düzen içerisinde daha da artmıştır. Özel sektöre yönelik yapılacak yatırımlar, yenilikler ve girişimsel çabalar, ekonominin büyümesine katkıda bulunacak, bu doğrultuda da var olan yoksul kesim için yeni iş olanakları doğacaktır. Yeni iş olanaklarının yanı sıra bu yatırımlarla aynı zamanda ürün yelpazesi genişleyecek, yoksul kesim için kaliteli ve ucuz ürüne ulaşma şansı da artacaktır²⁹. Bu sebeple özel sektörü şart kılan serbest piyasa ekonomisinin en önemli gerekliliklerinden biri girişimciliğidir. Girişimcilik faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde gelişmediği ülkelerde, piyasaların düzenli işleyebilmesi ve piyasalar ve ekonomiler arası işbirliği ortamının gelişmesi mümkün değildir³⁰.

Schumpeter “The Theory Of Economic Development” adlı kitabında girişimciliğin ekonomik kalkınmada büyük rolü olduğunu söylemiştir. Girişimci tüm zorlukları aşarak yeni buluşlarla, var olan eski teknolojiler ve ürünleri yerinden eder. Schumpeter bu süreci “creative destruction” yaratıcı yıkım süreci olarak tanımlar³¹.

Ülkelerin gelecekteki başarısının kaynağı, geçmişte ekonomik ve kültürel alanda yaptıkları yatırımlardır. Yatırımlar ekonominin en önemli itici gücüdür, yatırımsız ekonomiler yoksullaşır. Bir ülkedeki yatırımlar ise girişimci gücünün en somut göstergeleridir. Ülkeler arasındaki sermaye, ürün, bilgi ve teknoloji akışının geçmişte benzeri görülmedik bir biçimde akışkanlık kazanmasıyla sınırlar önemsiz hale gelmiştir. Bu sınırların yanında globalleşme sürecinde iletişim sektöründeki, teknolojik gelişmelerle mesafe, zaman ve bilgi farkı da ortadan kalkar. Bu da dünya ölçeğinde her alanda mükemmeli arayanların, ve yarışa katılanların sayısını katlanarak arttırır³².

²⁸ İlker Parasız, **Kalkınma Ekonomisi**, Ezgi Yayınevi, Bursa, 2005, s. 15.

²⁹ UNDP, *Unleashing Entrepreneurship: Making Business Work For The Poor*, United Nations Development Programme (UNDP), New York, 2004.

³⁰ Mahmut Tekin, **Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği**, Günay Ofset, Konya, Ekim 2010, 9. Baskı, s. 5.

³¹ Joseph A. Schumpeter, **The Theory of Economic Development**, MA: Harvard University Press, Cambridge, 2012, 16. Baskı.

³² Nazif Gürdoğan, **Girişimcilik ve Girişim Kültürü**, İgiad Yayınları, İstanbul, 2008, s. 68.

III. GİRİŞİMCİLİĞİN EKONOMİK BÜYÜMEYLE İLİŞKİSİ:

Ekonomik büyüme, Gayrisafi Yurt İçi Hasıla değerleriyle ölçülür. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ise bir yıl süresince sadece ülke sınırları içerisinde üretilen ve sunulan mal ve hizmetlerin o ülkenin para birimine göre değerlendirilmesi ile oluşan rakamdır. Ekonomistler girişimciliğin ekonomik büyümeye katkısını yorumlarken ikiye bölünmüşlerdir. Bir kısım bilimci Adam Smith'in (1776) görüşlerini izlerken, diğer kısım Ricardo'nun (1821) fikirlerini takip etmiştir. Smith herşeyden önce zenginliğin yaratılmasını anlamayı hedefler ve bunun için ilk tezi iş bölümünün, pazarın büyüklüğüyle belirlendiği görüşüdür. Pazar büyüdükçe yeniliklere yol açar, bu da iş bölümünü artırır, yeni ürünler ve üretim yerleriyle iş bölümü daha ayrıntılı hal alır ve işçiler profesyonelleşir. Bu da sonuç olarak üretimi artırır. Ricardo bu görüşten daha farklı tasavvurda bulunmaktadır. Ekonomik üretim sadece toprak, emek ve sermayenin bir fonksiyonudur. Yatırımlar daha fazla sermaye üretimi sağlayabilir fakat toprak ve nüfus artışı gibi sabit faktörlerin varlığı her zaman ekonomik büyümeyi baskılar. Smith ekonomik büyüme potansiyelini neredeyse sınırsız görürken, Ricardo ekonomik büyümenin ekonomik kaynakların kullanılabilirliği ile sınırlı olduğunu düşünür. Ricardo için ekonomik büyümenin anahtarı yatırımlar iken, Smith için yeniliklerdir. Kirzner (1973) önemli bir görüşle Smith'in ekonomik büyüme anlayışını genişletir. Kirzner için girişimci, daha önce farkedilmemiş kar fırsatlarını yakalayan kişidir. Girişimler sayesinde ekonomi daha üretken olur, düşük maliyetlerle tüketici memnuniyeti artar. Girişimcilik ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantı, önceden fark edilmeyen kar fırsatlarıdır. Girişim fırsatları belli bir zaman ve mekanda ortaya çıkar, ve bazı kişiler de bu fırsatları görür ve değerlendirir. Ve zamanla diğer firmalar tarafından da bu yenilikler taklit edilerek üretimin artması sağlanmış olur³³. Kapitalist dünya ekonomisinde girişimcilik, bireylerin üstünde tüm toplum için ilerleme ve büyümenin ana noktasıdır³⁴.

Ekonomistler, politikacılar ve toplumun önemli bir kısmı da girişimcilik faaliyetlerinin, ekonomik büyümeye önemli bir katkı sağladığını kabul etmektedirler. Özellikle yeni işletmeler kurarak kendini gösteren girişimcilik, üretimi arttırmasıyla direkt ekonomik büyüme anlamına gelen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'yı (GSYİH) arttırmış olur.

³³ Randall G. Holcombe, *Entrepreneurship and Economic Growth*, **The Quarterly Journal of Austrian Economics**, 1998, Sayı: 2, s. 45-62.

³⁴ Sidney Pollard, *Entrepreneurship, 1870-1914*, **The Economic History of Britain Since 1700**, Sayı: 2, 1860-1939, UK: Cambridge University Press, Cambridge, 2. Baskı, s. 63.

Girişimcilik, üretim, sosyal eşitsizlik ve işsizlik üzerinde de iyileştirici bir etkiye sahiptir. Kişi başta kendi zenginliğini ve ekonomik büyümesini hedeflerken, bu gelişme önce bölgesel sonrada ülkesel ve hatta küresel boyutlara ulaşabilmektedir. Başarılı girişimcilik örnekleri, yenilikçi ürünler yaratarak (Henry Ford, Bill Gates ve diğerleri) kişisel zenginlik yanında kamuoyunun da yararına, refah ve kolaylık sağlamış, bir uygarlığın ilelemesine katkıda bulunmuşlardır³⁵. Girişimci amaçlamasada bir ürün veya hizmet sunarak tüketicilere de fayda sağlar. Çalışanların gelirine katkı sağladığı için, onların refah düzeyini artırır ve onlar da ekonomiye yeni tüketici olur. Bu bilgiler ışığında girişimcilik toplumu geliştirmek gibi yeni bir misyon edinmiştir. Girişimcilik toplumun içinde ortaya çıkan bir faaliyet olduğu için toplumun bir parçası görülür. Sonuç olarak toplum ve girişimcilik dinamik bir bağa sahiptir; toplumun doğası değiştikçe girişimcilik de değişir ve gelişir³⁶.

IV. GİRİŞİMCİLİĞİN EKONOMİK KALKINMAYLA İLİŞKİSİ:

Ekonomik kalkınma, nüfusun ekonomik refahını sürekli iyileştirme olarak tanımlanabilir. Bu tanım “gayri safi yurt içi hasıla” GSYİH ile ölçülen ekonomik büyümeyi kapsıyorsa da, aynı zamanda ekonominin yapısındaki önemli değişimleri de ifade etmektedir. Ekonomik kalkınma için kritik olabilecek bu yapısal ve sistemik değişiklikleri büyük ölçüde girişimciler sağlamaktadır. Girişimci faaliyetlerle, yeni iş sahaları yaratılır ve ücretli çalışan sayısı artar. Düşük gelirli ülkelerde, işgücü üyelerinin çoğu ücretsiz olarak tarım veya küçük ölçekli endüstri ve hizmet sektöründe çalışmakta iken, bu kesim yeni iş imkanlarıyla ücretli çalışan haline gelmektedirler. Üretimin artması doğrudan ekonomik büyümeyi etkilerken, istihdamdaki artış ve ekonomideki yapısal değişiklik ile ekonomik kalkınma hedeflenmektedir. Ekonomik kalkınma sağlanırken aslında girişimcilik faaliyetlerinin türü dahi, kalkınma üzerinde etkiye sahiptir. Gelişmiş ülkelerin girişimcileri daha çok yeni teknolojiler üretirken, gelişmekte olan ülkeler yeni teknolojilerin aktarılıp, ülke ve yerel pazarlara adapte edilip benimsenmesini sağlar³⁷.

Dünyadaki yeni sistem, makine ve insan etkileşiminin ürünü olan girdi ve çıktılarının olduğu, kitle üretimini sağlayan sistemdir. Ve bu sistem daha önce görülmemiş bir ekonomik

³⁵ M. Shahidi ve A. Smagulova, 2008, s. 34-45.

³⁶ A. Svilokos, ve S. M. Carraher, *A Comparison of Social with Traditional Entrepreneurship*, **Proceedings of Association for Small Business and Entrepreneurship Conference**, Corpus Christi, Texas USA, 2006.

³⁷ Jason Bohoney, *The Entrepreneurship Toolkit, Successful Approaches to Fostering Entrepreneurship*, USAID/EGAT/EG, Eylül 2011.

kalkınma sağlamıştır. Bilgi teknolojileri ve küreselleşmenin getirdikleriyle, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın seri üretimle sağladıkları büyüme ve iş yaratma etkisi azalmıştır. Gelişen bilgi teknolojileri ile üretim merkezleri, gelişmiş ve yüksek maliyetli yerlerden maliyetin düşük olduğu bölgelere transfer olmuştur. Bu yeni süreç de seri üretime dayanan modelin, girişimciliğe dayanan modelle değişmesini sağlamıştır. Bilginin asıl rekabet unsuru olduğu, ekonomik kalkınma için, bilgi merkezli yenilikler yapıldığı sistem doğmuştur³⁸.

Siyasetçiler tarafından genellikle girişimcilik, ekonomik kalkınma için anahtar bir mekanizma olarak görülür. Politikacılar yeni iş yaratmayı, kişi başına düşen geliri arttırmayı sağlamak için sıklıkla girişimciyi aktifleştirmek için vergi politikaları, finansman sübvansiyonları gibi bazı mekanizmaları harekete geçirirler. Ekonomik kalkınmanın en temel motorlarından birinin eğitim olduğu düşünülürse, üniversiteler de ekonomik kalkında için önemli bir kuruluştur. Son zamanlarda bu iki bağımsız unsur arasında bağ kurulmuş, üniversitelerin girişimcilik üzerindeki rolü önemsenir olmuştur³⁹.

Ekonomik politikaların değişmesiyle ve özel sektörün, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin her alanındaki rolünün artmasıyla, hükümetler amaçlarını gerçekleştirebilmek, üretimi ve etkinliği arttırabilmek, istihdamı yönetebilmek için bu büyük pazarda mikro ve küçük işletmelerin (micro and small enterprises) desteğini almaları gerektiğini farketmişlerdir. Bu sektöründe kadınlar tarafından uygulanır olması onları kadın girişimcileri desteklemeye yönlendirmektedir⁴⁰. Girişimci olan kadınlar gelirlerini arttırarak daha iyi yaşam standartlarına kavuşmaktadır. Ailesinin ve kendinin gelir ve harcamalarını daha iyi kontrol ederek, çocuklarının eğitiminin artmasına katkıda bulunurlar. Kız çocukların eğitimiyle toplumun genel yapısı da değişir. Eğitimi artan kız çocukları geleceğin iş kadını olma potansiyelini taşımaktadır. Aslında bu döngü de toplumların kalkınmasında anahtar bir rol oynamaktadır⁴¹.

³⁸ Roy Thurik, *Entrepreneurship, Economic Growth and Policy in Emerging Economies*, UNU_WIDER 2009, Araştırma No. 2009/12, Mart 2009.

³⁹ Scott Shane, **Economic Development Through Entrepreneurship**, Case Western Reserve University, Edward Elgar Publishing, USA, 2005, s. 12.

⁴⁰ Alia El Mahdy, *Women Entrepreneurs in the MENA Region: Obstacles, Potentials and Future Prospects. Case of Egypt*, Cairo University, 2009.

⁴¹ T.C.Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Kadınlara ait Girişimlerin Desteklenmesi, Ankara, 2000, s. 29.

V. GİRİŞİMCİ KİŞİLİK:

Girişimci profili dendiğinde net tanımlar yapılamasa da, başarılı girişimciler incelendiğinde yaş, gelir düzeyi, cinsiyet, ırk, eğitim ve deneyim gibi niteliklerde farklılıklar gözlenmesine rağmen, bazı kişisel özelliklerde benzerlikler saptanmıştır. Zeka, yaratıcılık, özveri, kararlılık, esneklik, liderlik, tutku, kendine güven gibi⁴².

Girişimcilik tanımlarının çoğunda da kullanılan yaratıcılık kavramı, girişimci bireyleri diğer bireylerden ayıran önemli bir yetidir. Yeni bir ürün, hizmet veya iş yapmak için yollar geliştirebilmek yaratıcılığın sonuçlarıdır. Bu sürekli öğrenme, sorgulama ve düşünme gerektirir. Dolayısıyla girişimci çalışkan olmalıdır. Sabırlı olmak ve yenilgilerde pes etmemek de girişimcilerin bir diğer özelliğidir. En güçlü motivasyon sebebi başarıya arzudur, para bunun mükafatıdır. Aynı zamanda hızlı karar verebilmelidir. Çünkü pazar şartları sıklıkla değişir ve girişimci ne kadar esnekse değişen şartlara o kadar hızlı cevap verir.

Liderlik yeteneğine sahip olan insanlar, hedeflerine ulaşmak için koydukları kurallara uymaları konusunda, kendilerini ve çevresindekileri daha iyi yönetirler. Yani lider vasıflarına sahip bireyler girişimcilik sürecinde yoldan sapmazlar, çevresini doğru organize ederler. Tutku da bir girişimci için önemli bir nitelik, şöyleki kendi vizyonuna inanmada ve diğerlerini de inandırmada başarılıdır, girişimcinin inandığı noktada birleşirler. Özgüven girişimciye sakin davranma dolayısıyla risk seviyesini ve belirsizlikleri azaltarak doğru plan yapma yeteneği sunar. Ve elbette zeka (eğitim, iş ve hayat tecrübesiyle geliştirilmiş) bilgiyi ve tecrübeyi aktarmada, fırsatları görmede, pazar ve ihtiyaç arasındaki ilişkiyi kurup, girişimcilik serüvenine bunları aktarmada önemli rol oynar⁴³. Yine literatürde önemli bir girişimci karakteristik özellik olarak risk almak geçmektedir. Risk alma eğilimi girişimcileri idarecilerden ayırmada ve girişimciyi başarıya götürmede anahtar faktör olarak ileri sürülmüştür⁴⁴.

Elbette her girişimci bu özelliklere farklı oranda sahip olabilir. Birisi birinden veya daha fazlasından yoksunken, bir diğeri hepsini taşıyor olabilir. Ya da eksik olduğu noktalarda

⁴² Hannu Littunen, *Entrepreneurship and the Characteristics of the Entrepreneurial Personality*, **International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research**, 2000, Sayı: 6(6), s. 295.

⁴³ U.S. Department of State/Bureau of International Information Programs, *Principle of entrepreneurship*.

⁴⁴ B. Sarachek, *American entrepreneurs and the Horatio Alger Myth*, **Journal of Economic History**, 1978, Cilt: 38, s. 439

N. Gürdoğan, 2008, s. 29.

bu nitelikleri (kişileri) kiralayabilir. En önemli strateji güçlü olduğun noktaları bilmek ve bunları girişimcilik tecrübesinde doğru kullanabilmektir⁴⁵.

Tablo 1
Girişimcilerin Karakteristik Özellikleri

Tarih	Yazar(lar)	Karakteristik özellikler
1848	Miller	Risk taşıyan
1917	Weber	Resmi otorite kağnağı
1934	Schumpeter	Yenilik, inisiyatif
1954	Sutton	Sorumluluk isteyen
1961	McClelland	Risk alan, başarıya ihtiyaç duyan
1963	Davids	Hırslı, bağımsızlık arzulayan, sorumlu, özgüvenli
1964	Pickle	Mantıklı, insan ilişkileri ve iletişimi kuvvetli, teknolojik bilgi sahibi
1971	Palmer	Risk ölçebilen
1971	Hornaday ve Aboud	Başarı ihtiyacı olan, özerk, saldırgan, güçlü, yenilikçi, bağımsız
1973	Winter	Güce ihtiyaç duyan
1974	Borland	İç kontrolüne odaklanan
1977	Liles	Başarılı olma isteği
1978	Timmons	Özgüvenli, amacı gerçekleştirme uğruna risk alan, yaratıcı, yenilikçi
1980	Sexton	Enerjik, hırslı yenilgilere positif tepki verebilen
1981	Welsh ve White	Risk yönetebilen, zorluklarla başedebilen, sorumluluk arayan
1982	Dunlelberg ve Cooper	Esnaf ruhuna sahip, büyümeyi hedefleyen, bağımsız

Kaynak: James W. Carland, Frank Hoy, William R. Boulton ve Jo Ann C., *Differentiating Entrepreneurs from Small Business Owners: A Conceptualization*, **The Academy of Management Review**, Academy of Management, 1984, Cilt: 9, Sayı: 2, s. 356.

VI. KADIN GİRİŞİMCİ:

Sanayi devriminden önce kadının hayatı sadece evinden ve ailesinden oluşurken, devrimden sonra özgürlük kavramının ön plana çıkmasıyla kadınlar da toplumdaki yerini sorgular olmuştur⁴⁶. Sanayi devrimiyle emeğe olan ihtiyacın artmasından sonra ücretli işgücü olarak çalışma hayatına giren kadın, ilerleyen dönemlerde eğitim seviyesini yükseltmiş,

⁴⁵ Principle of Entrepreneurship, U.S. Department of State/Bureau of International Information Programs, http://beijing.usembassy-china.org.cn/uploads/images/TELhrfiA1_XrYRjN76XcAQ/principles_of_entrepreneurship_.pdf, (05 Kasım 2013).

⁴⁶ Dilek Z. Nayır, *İşi ve Ailesi Arasındaki Kadın: Tekstil ve Bilgi İşlem Girişimcilerinin Rol Çatışmasına Getirdikleri Çözüm Stratejileri*, **Ege Akademik Bakış**, 2008, s. 632.

sosyal ve siyasal alanlarda da yeni haklar kazanarak, kariyerinde gerek çalışan, gerek yönetici, gerek girişimci olarak toplumsal hayatta yerini sağlamlaştırmıştır⁴⁷.

Ekonomik hayata da giren kadın, çalışan olmanın yanında girişimci olarak da kendini göstermektedir. Kadın girişimciliğin konu edildiği ilk yayın Eleanor Brantley Schwartz tarafından 20 kadın girişimciyle yapılan “Entrepreneurship, A New Female Frontier” adlı araştırma yazısı olmuş, 1976 yılında basılmıştır⁴⁸. 1970’lerde başlayan kadın girişimci olgusu, giderek literatürde daha fazla yer edinmiştir. Günümüzde kadın girişimci tanımı Ecevit’in aktarımıyla ev dışı bir mekânda, kendi adına kurduğu bir veya birkaç işyeri olan; bu işyerinde tek başına veya istihdam ettiği diğer kişilerle çalışan ve/veya işin sahibi olması sıfatıyla ortaklık kuran; herhangi bir mal veya servisin üretilmesiyle ilgili faaliyetleri yürüten, bu mal veya servisin dağıtım, pazarlama ve satışını yapan/yaptıran; işi ile ilgili olarak ilişkiye girmesi gereken kişi, örgüt, kurum ve kuruluşlarla kendi adına ilişki kuran; iş sürecinin örgütlenmesi, mal ve hizmet üretiminin planlanması, işyerinin işletilmesi, kapatılması veya işin geliştirilmesi konusunda kendisi karar veren, işinden elde ettiği kazancın yatırım ve kullanım alanları üzerinde söz sahibi olan kadın olarak ifade edilmektedir⁴⁹.

Kadın girişimciliği, genel olarak istihdam ve kadın istihdamının özel bir alanıdır. Kadın ve erkek girişimciler arasındaki farklara bakıldığında, toplumun biçtiği roller, gelenek ve görenekler veya insan hayatının süreçlerindeki ihtiyaçlarının ve konumunun değişmesi gibi faktörler ön plana çıkmaktadır. Bir diğer ayırım ise erkek girişimcilerin ekonomik beklentilerini karşılamak amaçlı, yaşam standartlarının yükselmesi, gelirlerinin artması gibi sebeplerle girişimsel faaliyetlere yönelirken, kadın girişimcilerin ise kişisel beklentilerinin ön planda olduğu gözlenmektedir. Bu sebeple de kadınlar daha fazla sosyal desteğe ihtiyaç duymaktadır⁵⁰.

⁴⁷ Duygu Güldal, *Kadın Yöneticileri Motive ve Demotive Eden Faktörlerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 2.

⁴⁸ Patricia G. Greene, Myra M. Hart, Elizabeth J. Gatewood, Candida G. Brush, Nancy M. Carter, *Women Entrepreneurs: Moving Front and Center: An Overview of Research and Theory*.

⁴⁹ Yıldız Ecevit, *Kadın Girişimciliğinin Yaygınlaşmasına Yönelik Bir Model Önerisi*, Kadın Girişimciliği Özendirme ve Destekleme Paneli, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara, 25 Mayıs 1993.

⁵⁰ Rana Kutanis, *Girişimcilikte Cinsiyet Faktörü: Kadın Girişimciler*, 11. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Afyon, 2003.

Tablo 2
Kadın ve Erkek Girişimciler Arasındaki Farklar

Özellikler	Kadın Girişimciler	Erkek Girişimciler
Özgeçmiş	35-45 yaş arasında iş kurma Babasının iş sahibi olması Üniversite mezunu olmak İlk çocuk olmak	25-35 yaş arasında iş kurma Babasının iş sahibi olması Üniversite mezunu olmak İlk çocuk olmak
Kişisel özellikler	Enerjik ve istekli olmak Anlayışlı olmak Amaç odaklı olmak Yaratıcı ve realist olmak Orta düzeyde özgüven sahibi olmak Sosyal ve ekonomik çevre ile uğraşabilme yetisine sahip olmak	Enerjik ve istekli olmak İkna edici olmak Amaç odaklı olmak Yenilikçi ve idealist olmak Yüksek düzeyde özgüven sahibi olmak Kendi kendisinin patronu olma zorunluluğu
Mesleki geçmiş	İş alanında deneyim Alanda orta düzey yönetici olmak Hizmet sektöründe iş geçmişi	Ücretli iş deneyimi Bilinen bir uzman olmak ya da alanında başarılı olmak Çeşitli iş alanlarında uzman olma
Hareket noktası	İşten kaynaklı hayal kırıklığı Alandaki fırsatı görme	İşten tatminsizlik Okulda ya da işte yeni işe ilgi duyma İşten çıkarılma veya çıkma
Motivasyon	Amaca ulaşmaktan duyulan haz Bağımsızlık	Başarının mutluluğu Bağımsızlık Kontrolün elde olmasının tatmini
Destek grupları	Yakın arkadaşlar Eş ve aile Profesyonel kadın grupları	Avukat, muhasebeciler Eş İş dünyasından arkadaşlar
Fon kaynakları	Kişisel varlık ve birikimler Kişisel borçlar	Kişisel varlık ve birikimler Bankalar, yatırımcılar Arkadaş ve aileden alınan borçlar
Kurdıkları ilk iş	Hizmet sektörü	Üretim ya da inşaat

Kaynak: Robert D. Hırsıç ve Micheal P. Peters, **Entrepreneurship**, McGraw Hill, 2002, 5. Baskı, s. 76.

Kadınların serbest meslek sahibi, girişimci olmak için birçok farklı sebepleri olabilir ve bu farklılıklar başarılı bir işletme sahibi olma yolunda bir göstergedir. Bu farklı sebepler “Push/pull motivations” itici ve çekici motivasyon olarak ikiye ayrılmıştır. Literatürde bu sınıflandırma Shapero ve Sokol (1982), Cooper ve Dunkelberg (1986) ve Feeser and Dugan (1989) tarafından kullanılmaktadır. Başlıca itici (push) faktörler ücretli bir işten

memnuniyetsizlik, iş bulmada zorluk, aile gelirindeki yetersizlik, kadının iş ve aile yaşamındaki sorumluluklarını yerine getirebilmesi için daha esnek bir işe ihtiyaç duyması⁵¹, bir önceki işten duyulan hayalkırıklığı ve sıkıntı⁵² ve istihdam yaratma isteği⁵³ şeklinde devam etmektedir. Özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde daha yaygın görülen hiyerarşik yapıdan, erkeklerin yetkilendirmeleri doğrultusunda hareket etmekten rahatsızlık duydukları için de kendi işlerini kurmayı istemektedirler. Kadınlar için “glass ceiling” cam tavan denilen görünmez bir engel vardır önlerinde. Bu nedenle dominant erkek toplumlarında kadınların pozisyonlarını yükseltebilmeleri de pek mümkün olmamaktadır. Çekici faktörler ise bağımsızlık, kendini gerçekleştirme, başarı elde etme arzusu, zengin olma isteği, sosyal statü ve güç sahibi olma, sosyal misyon edinmektir⁵⁴.

⁵¹ Bertnart Duchéneaut, *Women entrepreneurs in SMEs*, **OECD Conference**, Paris, 16–18 Nisan 1997.

⁵²Robert D. Hisrich, ve C.G. Brush, “Women and Minority Entrepreneurs: A comparative Analysis”, **Frontiers of Entrepreneurship Research**, J. Hornaday, E. Shills, J. Timmons ve K. Vesper (ed), MA: Babson Center for Entrepreneurial Studies, Wellesley, 1985, s. 566–587.

⁵³Rob Goffee ve Richard Scase, **Women in Charge: The Experiences of Female Entrepreneurs**, Allen and Unwin, London, 1984.

Raju Chaganti, *Management in women-owned enterprises*, **Journal of Small Business Management**, 1986, Sayı: 24 (4), s.18–29.

Chris Holmquist ve Erik Sundin, *Women as Entrepreneurs in Sweden: Conclusions from a Survey*, **Frontiers of Entrepreneurship Research**, MA: Babson Center for Entrepreneurial Studies, Wellesley, 1988, s. 643–653.

Sam Birley, *Female Entrepreneurs: Are They Really any Different?*, **Journal of Small Business Management**, 1989, Sayı: 27 (1), s. 32–37.

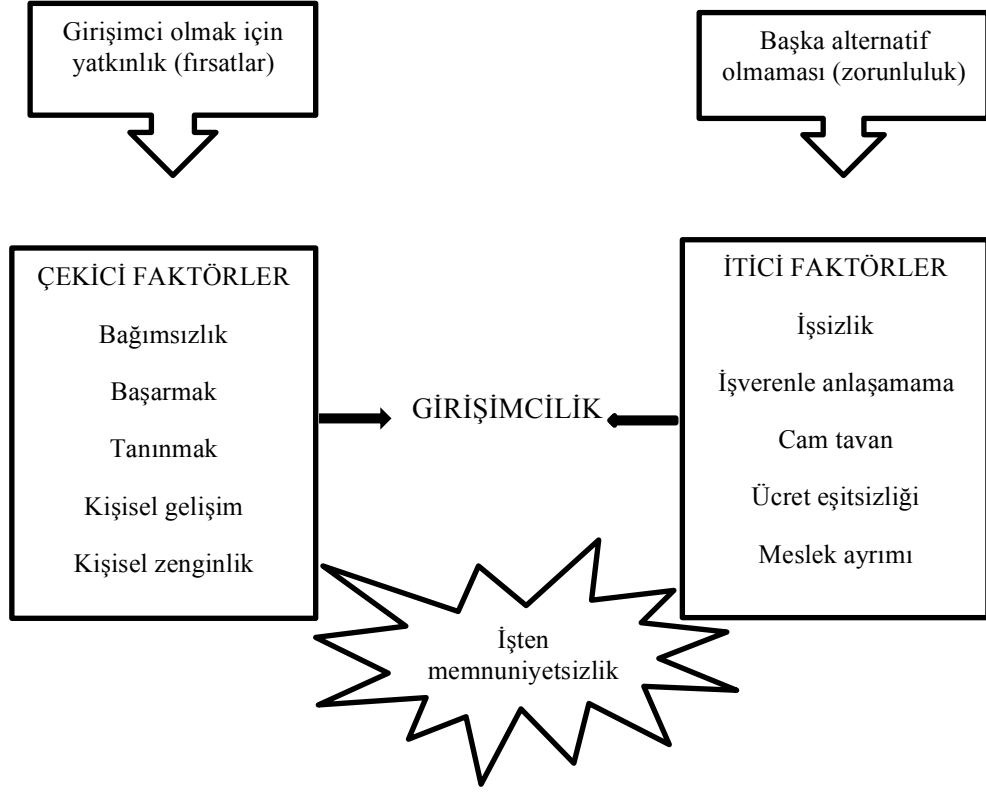
C.G. Brush, “Women and Enterprise Creation: Barriers and Opportunities”, S. Gould ve J. Parzen (ed), **Enterprising Women: Local Initiatives for Job Creation**, Paris: OECD, 1990, s. 37–58.

G. K. Stephens ve D.C. Feldman, *A Motivational Approach for Understanding Career Versus Personal Life Investments*, G.R. Ferris (ed), **Personnel and Human Resources Management**, Sayı: 15, CT: JAI Press, Greenwich, 1984, s. 333–377.

M. Orhan, ve D. Scott, *Why Women Enter into Entrepreneurship: An Explanatory Model*, **Women in Management Review**, 2001, Sayı: 16 (5), s. 232–243.

⁵⁴A. Sinclair, *Doing Leadership Differently: Gender, Power and Sexuality in a Changing Business Culture*, Carlton South, Victoria: Melbourne University Press. Cockburn, C., **Way of Women: Men’s Resistance to Sex Equality in Organizations**, Basingstoke: Macmillan, 1998.

Tablo 3
Çekici ve İtici Faktörler

Kaynak: Sandra L. Fielden ve Marilyn D. Davidson, **International Handbook of Women and Small Business Entrepreneurship**, Edward Elgar Publishing, UK, 2005, s. 33.

A. İTİCİ (PUSH) FAKTÖRLER

1. Cam Tavan

En kalıcı, değişmez itici sebep, cam tavan etkisidir. Cam tavan 1970' li yıllarda ABD de ortaya çıkan bir kavramdır. Örgütsel önyargılar ve kalıplar tarafından yaratılan, kadınların üst düzey yönetim pozisyonlarına gelmelerini engelleyen görünmez, yapay engeller⁵⁵, kadınlar ile üst yönetim arasında yer alan ve onların başarı ve çabalarına bakılmaksızın ilerlemelerine fırsat tanımayan, açıkça görülmeyen (invisible), aynı zamanda aşılamayan engelleri nitelendirmektedir. Cam tavan engelleri, işletmelerde rekabet üstünlüğü yaratabilecek çeşitli niteliklere sahip kişilerin, üst düzey yönetim kademelerinde görev

⁵⁵Linda Wirth, "Breaking Through The Glass Ceiling", **Women in Management**, International Labour Office, Geneva, 2001.

alamamasına ve işletmelerin verimliliğine katkıda bulunabilecek yeteneklerin kullanılmamasına neden olmaktadır⁵⁶.

2. Ücret Eşitsizliği

Bir başka itici sebep erkeklerle kadınlar arasındaki ücret eşitsizliğidir. Ayrımcılık, çağdaş toplumlarda adaletsizliğin kaynağı olarak damgalanmıştır. Fakat hala kadınlar aynı işte çalıştıkları erkek meslektaşlarından daha az ücret almaktadırlar. Bu durum toplumlarda demokratik vatandaşlık ve ortak insanlık kavramlarıyla uyumsuzluk göstermektedir. Belki de bu durumun temeli evlerde kız ve erkek çocuklarının yetiştirilmesinde başlamaktadır. Aile içinde kızlar doğuştan erkek kardeşlerinin himayesinde yetişir. Ki bu anlayış Ortadoğu bölgesinde daha baskındır. Aile için geçim kaynağı erkektir. Erkek bu sebeple psikolojik olarak iş hayatına küçük yaşlarda hazırlanır. Kızların daha az hazırlanıyor olması ailede, eğitimde ve öğretimde ayrımcılığın önemli bir nedenidir⁵⁷.

3. Meslek Ayrımı

Kadın ve erkekler arasında mesleki ayrışma da kadınları kendi işlerini kurmaya yönlendiren bir diğer itici sebeptir. İngiltere’de istatistikler kadınların %75’inin hala ortak mesleklerde çalıştığını gösteriyor. Bunlar hemşirelik, yönetimdeki kişilerin yardımcıları, sekreterlik, kişisel hizmetler, çocuk ve yaşlı bakımı gibi, müşteri hizmetleri ve kalifiye olmayan el işçilikleri. Bu mesleki ayrılma kadınları ve erkekleri etkilemektedir. Şöyle ki⁵⁸;

- İş hayatına adım atan genç insanlar yeteneklerinden ziyade kalıplaşmış varsayımlar üzerinde yönlendirilir.
- Bu önyargıyı aşma cesaretini gösteren bireyler “poorworkplace” adlandırılıp, cinsel tacize uğrayabilir.
- Mesleki ayrım cinsiyete bağlı ücret eşitsizliğine de katkıda bulunur. Çünkü kadınlara uygun görülen işler, erkeklerin çalıştığı alanlara göre daha az maaşı olan işlerdir.

⁵⁶ Serpil Aytaç, *Çalışma Yaşamında Kariyer Yönetimi Planlaması Geliştirilmesi Sorunları*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 1997, 1. Baskı, s. 27-28

⁵⁷ Henry Phelps Brown, “The Inequality of Pay”, *Discrimination Against Women*, Oxford University Press, 1977, New York, s. 145.

⁵⁸ Equal Opportunities Commission, *No More Jobs for the Boys or Jobs for the Girls*, 2004.

<http://www.eoc.org.uk>, (08 Aralık 2013).

B. ÇEKİCİ (PULL) FAKTÖRLER

1. Motivasyon, Fırsat ve Hayat Döngüsündeki Değişimler

Yaşam süreci ile motivasyon ve fırsatlar birbiriyle bağlantılıdır. Şöyle ki, insanın hayatındaki değişimler bir iş kurmak konusunda motivasyon sağlayabilir ya da önüne çıkan fırsatlar onu iş kurmaya yönlendirebilir. Yaş motivasyon üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu durum Martiv ve Tulgan'ın şu sınıflandırması üzerinde görülebilir⁵⁹.

- 1946 öncesi doğanlar geleneklere ve kalıplaşmış yargılara daha bağımlıdılar. Bu sebeple girişimciliğe tereddütle yaklaşırlar fakat girişimci olduklarında da başarı şansları, hayat ve iş tecrübeleri dolayısıyla daha fazladır.
- 1947-1964 arası doğanlar yaşamak için çalışan, hayata daha iyimser baktıkları için daha fazlası için çok çabalamayan fakat girişimci olma cesareti gösterdiklerinde risk alabilen kesimdir.
- 1965-1978 arasındaki jenerasyon endüstriyel kölelerin devridir. Zaten onların girişimcilik gibi bir şansları olmamıştır.
- 1979 ve günümüz kuşağı ise iyimser kendinden emin, özgüven sahibi ve pozitif insanlardır. Girişimcilik konusunda daha atak davranabilen, çevre, şartlar ve fırsatlar arasında bağ kurup, yenilikler aratabilen bir kuşaktır.

Bennet ve Dann'ın (2000) araştırmasında, yaşın kadınların girişimcilik davranış ve tutumunda önemli etkisi üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada 35 yaş kritik olarak alınmış ve çalışma 35 yaş altı ve üstü olmak üzere ikiye ayrılmış grup üzerinde yapılmıştır. 35 yaş kadınların kariyerlerini sağlama düşüncelerinin pik yaptığı yaş olduğu görülmüş, ayrıca bu yaşla birlikte kadın şu özellikler kavuştuğu saptanmıştır⁶⁰.

⁵⁹Micheal Van Der Boon, *The Glass Ceiling in the Netherlands, the Dutch Paradox*, **XPat Journal**, 2001, Sayı: 3 (5), s. 40–42.

Joshua B. Tulgan ve C. A. Martin, **Managing Generation**, HRD Press, 2001, New York.

⁶⁰Ryan Bennett ve Scott Dann, *Like Mother, Like Daughter? A Study of the Impact of Age on Entrepreneurial Women in Australia*, **Academy of Entrepreneurship Journal**, 2000, Sayı: 6 (2), s. 50–76.

- Üniversite düzeyinde eğitim,
- Erkek baskın, erkek merkezli geleneksel iş dünyasına girmeye psikolojik olarak kendini hazır hissetme,
- Bankalara veya dış sermaye mekezlerine ulaşabilme,
- Bir rehber kullanabilme,
- Risk alma eğiliminde yükselme.

2000 yılında yapılan NFWBO (National Foundation for Women Business Owners) anketine göre bir iş sahibi olma arzusu, kendi işinin patronu olma, aile üyelerinin ve şahsi gelirini artırma isteği en yaygın diğer motivasyon sebepleridir⁶¹.

2. Bağımsızlık ve Başarma İsteği

Bağımsızlık arzusu belki de girişimcinin başka gelir elde etme yolları varken neden bir girişimde bulunarak risk aldığını açıklayan en önemli çekici faktörlerden biridir. Girişimci, varolan sermaye birikimini, enerjisini, sağlığını ve sosyal statüsünü belki de sırf başkalarına maddi anlamda muhtaç olmamak, karar ve uygulamalarında başkalarından emir almamak, başarısına ya da başarısızlığına başkalarını ortak etmemek ve kimseye hesap vermemek için, sadece kendini, kendine ve çevresine göstermek için bu arzuyu duyar⁶².

Tüm bu motivasyon sebepleri kıyaslandığında, kadınları girişimci olmaya iten etkenler şöyle sıralanmıştır:

Tablo 4
Kadınların İş Yaratma Sebepleri

Sıra	
1	Bağımsızlık
2	İş memnuniyeti
3	Başarı
4	Fırsat
5	Para
6	Prestij
7	Güç

Kaynak: Robert D. Hisrich ve C.G. Brush, **The Woman Entrepreneur: Starting, Financing, and Managing A Successful New Business**, MA: Lexington Books/D.C Lexington, Mart 1990, s. 30.

⁶¹ NFWBO (National Foundation for Women Business Owners), *The Spirit of Enterprise: Latina Entrepreneurs in the United States*, Washington, DC: National Foundation for Women Business Owners, 2000.

⁶² Robert D. Hisrich ve Michael Peters, **Entrepreneurship**, McGraw-Hill Higher, Education, 2002, s. 69.

OECD (2004) ye göre kadın girişimciliğın artmasının iki önemli nedeni vardır. Birinci neden, son onbeş yılda kadın girişimciliğın ekonomik büyümeye önemli bir katkısı olduğunun anlaşılmasıdır. Kadın girişimciler hem kendileri hemde başka insanlar için iş yaratır, ve istihdam yaratmanın yanında yönetime yeni anlayışlar, yeni sorunların yanında yeni çözümler de kazandırırılar. İkinci sebep ise, kadın girişimciliği konusu toplumun tümünde ve sosyal bilimlerde ihmal edilmişti, kadınlar sadece girişimci olabilmek için erkeklerle kıyaslandığında geri kalmamıştı aynı zamanda kadınların çalışacağı alanlar da sınırlandırılmıştı. Daha önce de bahsedildiği gibi, bu alanlar limitli tecrübe ve yetenek isteyen, ekonomik kalkınma ve büyümede de çok fazla rol oynamayan alanlardı. Sekreterlik, hemşirelik, bakıcılık gibi daha ziyade hizmet sektörü kadınların çalışma alanı gibi görülürken, mühendislik, teknik ve bilim alanları erkeklere isnad edilmekteydi⁶³. İşte bu anlayış zamanla değişim ve gelişim göstermektedir.

Kadınlar hala iş ve ev sorumluluklarını dengelemek zorundadırlar. Aslında bu noktada işçi olarak çalışmak onlara esneklik ve kontrol sağlayamadığı için kendi işlerini kurmak, bu zorlukları daha iyi yenebilme şansı da sunmaktadır⁶⁴. Birçok kadın erkeklerle kıyaslandığında aynı tecrübe tabanına sahip değildir. Ve bu tecrübesizlik tesadüfi değildir. Çünkü eğitim sistemindeki eksiklikler ve yönetim kadrolarında kadınların dışarıda tutulmaya çalışılması gibi istihdam uygulamaları, onları beceri ve deneyim kazanma fırsatından yoksun bırakmıştır. Ayrıca kadınlar erkek meslektaşlarına göre daha fazla motive edilmeye ihtiyaç duyarlar⁶⁵. Bir iş yaratma elbette bir kararın sonucu oluşur ama burda verilen asıl karar özgürlüktür. Bir kişi bu kararı genellikle ekonomik nedenlerle bağımsız olma ve ücretli işçiliğe alternatif olduğu için verir. Bir girişimcinin umudu ekonomik karın yanında kendini gerçekleştirme, güç ve sosyal statü kazanmaktır⁶⁶.

⁶³ OECD, *Promoting Entrepreneurship and Innovative SMEs IN A Global Economy: Towards A More Responsible and Inclusive Globalization: Women's Entrepreneurship: Issues and Policies*, **2nd OECD Conference of Ministers Responsible For small and medium-SIZED Enterprises (SMEs)**, İstanbul, 3-5 Haziran 2004.

⁶⁴ Daniel C. Feldman ve Mark C. Bolino, *Career Patterns of the Self-Employed: Career Motivations and Career Outcomes*, **Journal of Small Business Management**, 2000, Sayı: 38 (3), s. 53-67.

⁶⁵ K. Shaver, W. Gartner, E. Crosby, K. Bakalarova ve E. Gatewood, *Attributions about Entrepreneurship: A Framework and Process for Analyzing Reasons for Starting a Business*, **Entrepreneurship Theory and Practice**, 2001, Sayı: 26 (2), s. 5-32.

⁶⁶ B. Duchéneau, 1997, s. 43.

Bir kadının aktiviteleri yaşadığı, ait olduğu toplumun kültür, gelenek, din ve hukuk gibi yazılı ya da yazısız kurallarına göre farklılıklar gösterir. Kadının, müşteri, memur, yönetici veya iş sahibi, konumu ne olursa olsun faaliyetleri bu kurallar dahilinde kısıtlanabilir⁶⁷.

Girişimci kadınların neredeyse hepsinin karşılaştığı en ciddi sorun, kişisel hayatları ve kariyer planları arasındaki dengeyi sağlamak konusundadır. Elbette bu sorunun büyüklüğü zaman baskısı, ailenin büyüklüğü ve desteği, iş doyumunu, evlilik ve yaşam memnuniyeti ve firmanın boyutu gibi belirleyici unsurlara bağlıdır. Evlilik, toplumun cinsiyet ayrımı temeli üstüne kadına biçtiği sorumluluklar sebebiyle kadınların ekonomik aktiviteleri üzerine önemli bir sınırlama getirir. Bu bağlamda US'te kadın ve erkek iş yeri sahipleri arasında yapılan bir araştırmada evli ya da bekar erkekler ile bekar kadınların işlerine ve ev içi sorumluluklarına zaman ayırma konusundaki verileri birbirine yakın sonuçlar verirken, evli kadınların bu ayırmada onlar kadar yetenekli olmadıklarını göstermektedir⁶⁸. Kadınların iş hayatı üzerindeki bir diğer kısıt ise çocuk sahibi olmaktır. Bir diğer araştırmada özellikle küçük çocuklu ve geniş ailelerde kadınların kendini daha fazla ailesine adanmış ortaya çıkmıştır. Ve yine büyük ailelerde babanın kariyeri daha primer olduğu için kadının iş hayatı ve kariyer peşinde gayreti ikinci plana atılmıştır⁶⁹.

Bir işletme kurmak için bir tetikleyici faktörde “fırsat”tır. Girişimci kişi için belli zaman ve mekanda ortaya çıkan fırsatı değerlendiren kişidir, tanımından daha öncede bahsedilmişti. Fırsat çoğu zaman şans ile ilişkilendirilse de Duchéneaut ve Orhan şansın zorunlu olmadığını ileri sürmüşlerdir. Kadınların bu fırsatı yakalamalarında şanstın ziyade onların toplumsal ve kişisel backgroundunun yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Bir iş yaratmak bir karardır ve bu karar şansla alınmaz, sosyolojik ve ekonomik çevre arasındaki bağın doğru okunmasıyla bu karar uygulanır⁷⁰.

⁶⁷ A. Patni, *Behind the Veil: Saudi Women and Business*, **Harvard International Review**, 1989, Sayı: 21 (1), s. 15.

⁶⁸ N. Carter, “Entrepreneurial Processes and Outcomes: The Influence of Gender”, P.D. Reynolds ve S.B. White (ed), **The Entrepreneurial Process: Economic Growth, Men, Women, and Minorities**, Westport, CT, Greenwood, 1997, s. 163–77.

⁶⁹ B.A. Shelton ve D. John, *The Division of Household Labor*, **Annual Review of Sociology**, 1996, Sayı: 22 (1), s. 299–322.

⁷⁰ Bertnart Duchéneaut ve M. Orhan, **Les Femmes Entrepreneurs en France**, Çev. Seli Arslan, 2000.

Birçok kadın işletme sahibi, çoğunlukla faal iş yaşamında olan kişilerdir. Çünkü onlar iş hayatı tecrübesine sahiptirler. Özellikle kurumsal bir şirkette çalışıyorsa ve iş konusunda ki becerileri artmışsa kişinin girişimcilik alanında da başarısı artar. Kurumsal bir şirkette çalışan kadının yeni bir iş yaratmasının bir sebebi “glass ceiling” etkisinde kadınların girişimci olmasını sağlar. Erkek baskın iş ortamında kadın kariyer anlamında daha da yükselmeyeceğini anlayınca kendine başka bir yol çizmek zorundadır⁷¹.

Girişimcilik Moore un söylemiyle bireysel bağımsızlık hissini yanında kadınlar ve erkekler için bürokratik kurallardan ve örgütsel yaşamın gerekliliklerinden bağımsız olma anlamına da gelmektedir. Kadınlara ekonomik anlamda imkansız olabilecek hayallerine ve kariyerlerine ulaşabilmek için yeni yaklaşımlar ve fırsatlar sunar⁷².

⁷¹ D.P. Moore, *Leading Women Entrepreneurs on Building a Career Without Boundaries*, **Ders Notları Careerpreneurs**, Palo Alto, CA: Davies-Black Publishing, 2000.

⁷² a.g.e. s. 51.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA BÖLGESİNDE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

I.ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA BÖLGESİNDE KADIN:

Kadın girişimci olmak zor bir deneyimdir. Öncelikle karakterinde girişimcilik ruhunu ve potansiyelini barındırmalıdır. Sonra erkek meslektaşlarının da zorlandığı iş çevresindeki sorunlarla mücadele etmeli, eğer ekonomik çevre stabil değilse, risklere hazır olmalı, iş yaratma ve sürdürme işlemleri zorsa, tüm bürokratik yükümlülüklerin üstesinden gelmelidir. Ancak tüm bunlara ek bazı durumlarda kadınlar sadece cinsiyetlerinden dolayı resmi kurumlar ve kültürel çevre tarafından ek engellerle mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Cinsiyetçi tutumlar, sosyal normlar ve inançlar onların ekonomik gelişimi için gerekli kaynaklara, eğitim, finans gibi, erişimini limitlendirmektedir⁷³. Özellikle gelişmekte olan bir bölgede bu deneyim daha zorlu olmaktadır. Çünkü Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde kadın olmak diğer bölgelerden farklı bir boyuttur. Şöyle ki:

Ortadoğu bölgesinde temel ekonomik birim ailedir. Ve genel çerçevede ailede kadın ve erkeklerin ekonomik rolleri ve sorumlulukları farklıdır. Kırsal kesimde yaşayan kadınlar önceleri sadece tarım alanında işçidir. 20. yy.'ın ortalarında bu oran Mısır'da %6 idi. Bu kadın işçiler ücretsiz aile işçisi (unpaid family labor) olarak adlandırılır. Kentlerde yaşayan kadınların ise 20. yy. değişimleriyle eğitim oranı artmış, yeni fırsatlar doğmuştur⁷⁴. 20. yy'da modern kapitalist ekonominin neredeyse tüm dünyaya ve aynı zamanda da Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesine de yayılmasıyla, Ortadoğu ekonomik kalkınma programında kadınların değişen rollerinin altı çizilir. Bu değişimle tarihçiler ve ekonomistler kadınların ekonomik aktivitelerine dair 3 soruya odaklanırlar. Birincisi, kadının ekonomiye katılımının ekonomik büyümeye etkisi var mı, ikincisi kadının ekonomiye katılımıyla geleneksel cinsiyet ayrımcılığının nasıl kesildiği, ve üçüncüsü küreselleşen kapitalist sistem kadınları iş hayatına itiyor fakat bu durum gerçekten kadının statüsünü ve gücünü geliştiriyor mu? Odaklanılan bu

⁷³ The Gender Global Entrepreneurship and Development Index (GEDI), Gender-GEDI Executive Report, 2013.

⁷⁴ D.P. Moore, 2000.

sorularda alınan müsbet yanıtlar, kadınların iş hayatına adaptasyonunu hızlandırmıştır⁷⁵. Değişen bu oluşumlarla kadınların hayattaki dinamik konumu yenilenmiştir. Sadece geleneksel kadın işlerinden (öğretmen, hemşire vb.) ziyade, erkeklerin baskın olduğu alanlarda da (mühendislik vb.) kadınların çalışabileceği anlayışını ortaya çıkarmıştır⁷⁶. Kadınların rolleri anne olması, eş olması, evin yöneticisi olması, bir vatandaş olması gibi yeniden yapılandırılmıştır. Hem eğitim hem siyaset hem de ekonomik katılım anlamında kadınlar gözükmeye başlamıştır⁷⁷. Bu gelişmelerle de kadınların evden çıkıp dış dünyaya entegrasyonu da kadın erkek eşitsizliğinin, ayrımcılığının daha görünür hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Her toplumun bu ayrımcılığa bakışı kendi kültürü ve sosyal değerleri çerçevesinde şekillenir. Anlamlar farklılık gösterse de, her toplumda bu eşitsizlik siyasal ve ekonomik faktörlerle yakından ilişkilidir. Eşitsizlikler toplumun içinde öğrenilir veya öğretilir. Kadınların ekonomik güçten yoksun kalması tezi ise en belirleyici cinsiyet eşitsizliğidir.

Bu noktadan sonra ülke ve tüm bölge için önemli olan konu, yaşanan cinsiyet eşitsizliğine çözüm bulmak olmaktadır. “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri” başlıklı 2007 tarihli raporda kadınların eğitim ve çalışma hayatı dışında kalmalarının nedenlerine odaklanırken, cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması için şu noktaların üzerinde durulması gerektiğini vurgular⁷⁸.

- Kadınların güçlenmeleri ve özgürleşmeleri için ‘yeterli’ olmayan ancak ‘gerekli’ olan koşulun eğitim ve çalışma yaşamına katılımının şart olduğu;
- Bu alanların tümünün toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık ve eşitsizlikleri barındırdığı;
- Kadınların toplumsal konumlarının yükselmesi ve güçlenmeleri için eğitim ve işgücü piyasasına katılımlarının gerekli olduğu;

⁷⁵ Guilty Nashat ve Judith E. Tucker, **Women in the Middle East and North Afrika**, Indiana University Press, 1999, USA, s. 101.

⁷⁶ D.P. Moore, 2000.

⁷⁷ Valentine M. Moghadam, “Modernizing Women Gender and Social Change in the Middle East”, **Assessing Women’s Status**, The Amerikan University in Cario Press, 1993, s. 8.

⁷⁸ Tüsiad, *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*, **Tüsiad**, Yayın No. 07/468, Temmuz 2008.

- Kadınların eğitim ve çalışma yaşamına katılımlarını ve bu yolla kadın-erkek eşitliğini tartışmanın, ataerkil yapıya gönderme yapılmadan gerçekleştirilemeyeceği noktaları üzerinde durulur.

Ortadoğu bölgesinde aileye, kadına, çocuk yetiştirmeye ve evin içinde ve dışında rol dağılımına bakıldığında, geçmişten günümüze gelen geleneklerin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Fakat önceleri sıkıntı yaratmayan ve zamanın şartlarına uygun olan bu gelenek ve görenekler, modern hayat tarzının ve değişen ekonomik düzenin getirileriyle bazı sorunlara neden olmaktadır. Bu sıkıntının yanında, toplumların cinsiyet eşitliği esasıyla kalkınabileceği, kadın nüfusun potansiyeli değerlendirilmediği zaman kaynakların yarısından yoksun kaldığı, kadınlarında işgücü olarak ekonomiye katkıda bulunabileceği anlayışı da doğmuştur. Bu sorunların görülmesi ve gelişen dünya sistemine uyum sağlama çabalarıyla Ortadoğu'da da eğitime verilen önem artmaya başlamış ve okula giden kız çocuk sayısında hızlı bir iyileşme görülmüştür. Eğitime verilen önem sonucunda kadın ve çocuk haklarına ilişkin olumlu adımlar atılmıştır. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen; henüz kadın ve çocuk haklarının gelişmiş ülkelerdeki düzeyine ulaşamamıştır⁷⁹.

Gelişmekte olan bir ülke olarak şuan ki Mısır'da kadının çalışması olumlu karşılanmakta, ancak yinede ev işlerini aksatmaması beklenmektedir. Bunun yanında eğitimli ve çalışan anneler çocuklarını yetiştirirken modern bir anlayış sergilemektedir. Bugünün ebeveynleri için eğitim önem kazanarak, çocuklarının gelecekteki başarı ve mutluluğu için temel araç olarak görülmektedir⁸⁰.

20. yy.'dan sonra yaşanan modernleşme hareketlerinin etkisiyle kadının ev ve dışardaki konumu yeniden inşa edilmiştir. Yeni bir kadınlık ideali oluşmuş, kadın artık evin bir nesnesi olmaktan ziyade, “mudabbir-i manzil”, yani evin idarecisi olmaya doğru yol almıştır⁸¹.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde ekonominin güçlenmesi ve giderek artan işsizlikle mücadele edebilmek için bazı hükümetler girişimciliğin geliştirilmesini

⁷⁹ Ayşe B. Aksoy ve Çağla Gür, *Ortadoğu Ülkelerinde Aile Yapısı ve Çocuğa Bakış*, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Mart 2008, Cilt: 16, Sayı: 1, s. 49-60.

⁸⁰ S. Amin ve N.H. Al-Bassusi, *Perspectives of Egyptian Working Women*, **Journal of Marriage and Family**, 2004, Cilt: 66, Sayı: 5, s. 1294.

⁸¹ Najmabadi Afsaneh, “Crafting an Educated Housewife in Iran”, **Remaking Women/Feminism and Modernity in the Middle East**, Lila Abu-Lughod (ed), Princeton University Press, 1998, New Jersey.

hedeflemektedirler. Bu sebeple yerel ve bölgesel programlar oluşturulmaya çalışılıp, girişimcilerin fikir ve düşüncelerini gerçekleştirmeleri sağlanmaktadır⁸². Bölgede gerek sistemden gerek de kültürden kaynaklı sorunlar olsada, hem özel sektörde hem de devlette sermaye birikiminin olması, girişimcilik taleplerini arttırmıştır. Küreselleşen dünyada, bilgi teknolojileriyle iletişimin yaygınlaşmasıyla girişimciliğe dönük çabalar doğmuştur. Bölgede girişimciliğin gelişmesi için öncelikle uygun kurumsal altyapı oluşturulma çabaları başlamıştır. Halkın çoğunluğunun müslüman ve din kurallarına bağlı olması nedeniyle, kapitalist sistemin sunduğu faizli kredi alternatifi bölge girişimcileri için cazip gelmemektedir⁸³. İkinci adımda ise bu kurumsal altyapıyı düzenleyen Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi bu yapıyı girişimsel becerileri desteklemek amacıyla kamu ve özeldede eğitim programlarıyla güçlendirmeye çalışmaktadır⁸⁴.

Bölge için girişimciliğin önemini gösteren bir veri de, bölgenin şu an yaşadığı iki sıkıntıdır. Bunlardan ilki, bölgede giderek artan eğitilmiş genç işgücü oluşmaktadır ve bu nüfus için iyi işler yaratmak zorunlu hale gelmektedir. İkincisi ise ekonomisini çeşitlendirme gerekliliğidir. Geleneksel tarım, doğal kaynak, inşaat ve kamu sektörlerinden ziyade bu eğitilmiş genç nüfus için ihracat odaklı, yenilikçi ve farklı yatırımlarla, bilgi ve emeğin kullanılacağı sektörler yaratılmalıdır. Bölge için hem artan nüfusun, hem de aynı zamanda kalifiye işgücünün artması göz önünde bulundurulduğunda özel sektörün önemi giderek değer kazanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için de kadınların güçlendirilmesi gerekliliği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Beşeri sermaye olarak kadınların da iş hayatına katılımı ekonomik kalkınma için önemli bir adımdır.

Kadınların yaşamlarını iyileştirebilmeleri için öncelikle işgücü fırsatlarına ulaşabilmeleri gerekir. Dünya bankasının 2012 Dünya Kalkınma Raporu' na göre bunu sağlamanın birincil koşulu, cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmaktır. Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu (The Global Gender Gap Report) kadınlarla erkekler arasında dört kritik alanda eşitsizliği gözler önüne sermektedir. Bu alanlar ekonomik katılım ve ekonomik fırsatlar, politik güçlenme, eğitime

⁸² Slatech, *The Slatech Index: Voices of Young Arabs*, Gallup Inc, **Slatech Knowledge Consortium**, Kasım 2010, s. 47.

⁸³ Wazir Jahan Karim, *The Economies Crisis, Capitalism and Islam: The Making of a New Economic Order?*, **Globalizations**, Mart 2010, Cilt: 7, Sayı: ½, s. 106.

⁸⁴ Florence Eid, *Institutional Complementarities and Entrepreneurial Finance in Emerging Markets: Evidence from the Middle East and North Africa*, **Venture Capital**, , Routledge, Ekim 2005, Cilt: 7, Sayı: 4, s. 337.

erişme ve sağlıktır. Mısır, 2013 raporuna göre bu 4 indikatöre bakıldığında 136 ülke arasında 125. sırada yer almaktadır. Ekonomik fırsatlar ve ekonomiye katılım noktasında yine 125. Sıradayken, kadınların eğitim başarısı sıralamasında 108. sıradadır. Mısır'ın 2006 ve 2013 gap indexi karşılaştırıldığında 0,0150 oranında gelişme görülmektedir. Mısır GEDI 2013 raporuna göre cinsiyet ayrımcılığı sıralamasında 100 üzerinden 76 skor ile, birinci sırada Amerika'nın bulunduğu 17 ülkenin kıyaslandığı raporda 34 skor ile 15. sırada yer almıştır. Raporun elde ettiği sonuçlar ise⁸⁵;

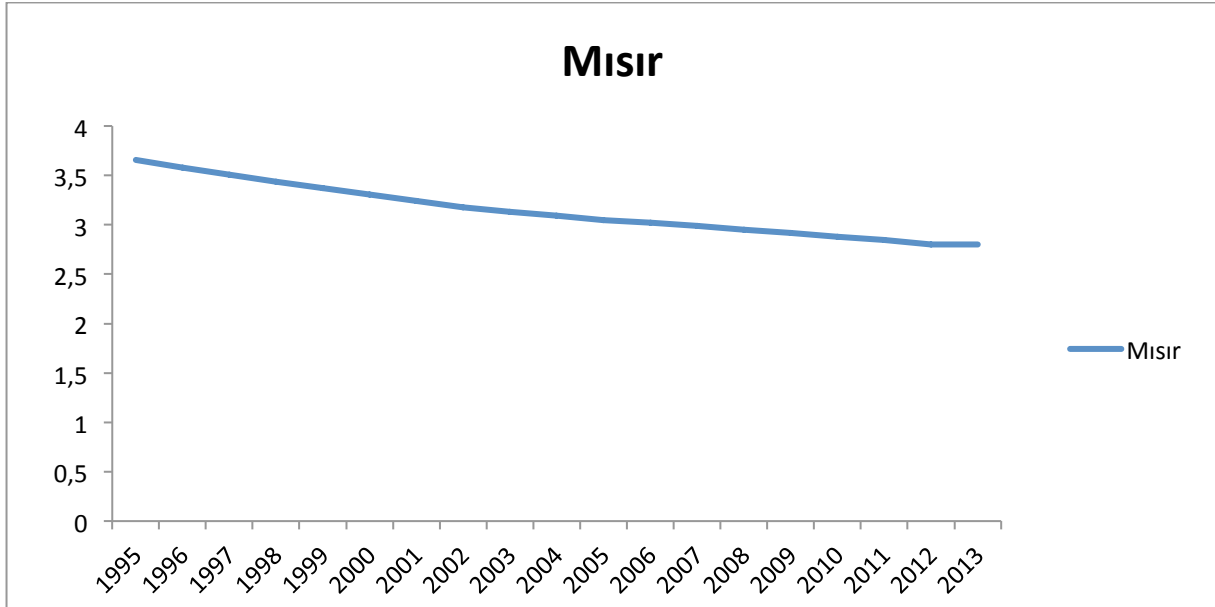
- Kadın girişimcileri teşvik edecek uygulamalar yapılmamaktadır.
- Kadınların eğitim boşluğu birçok ülke için doldurulamamıştır.
- Ekonomik kalkınma potansiyel kadın girişimcileri teşvik etmek için yeterli değildir.
- Sermaye ulaşımı iyileştirilmelidir.
- Girişimsel ekonomi için iş özgürlüğü gereklidir.
- Kadının girişimcilik vizyonunu gerçekleştirebilmesi için sosyal normların oluşturduğu gizli bariyerler kaldırılmalıdır şeklindedir.

Nitekim teorik tartışmalar ve ampirik kanıtlar sadece bu durumların değil aynı zamanda cinsiyet doğasından kaynaklı, kadınların anne olma durumlarının da bölgede cinsiyet ayrımını pekiştirmiştir. Erken yaşta evlenen ve çocuk sahibi olan kadınların iş fırsatlarını yakalamada daha geride kaldıklarını göstermektedir. Özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da daha yaygın olan bu durumda kadınların % 40'ı 18 yaşına evli giriyor, % 70'i ise 20 yaşındayken evlenmiş ve çocuk sahibi olmuş oluyor. Bu erken evlenme geleneği, aynı zamanda bölgedeki kadın eğitim oranını, kadın eğitim oranı da evlenme oranını etkiliyor. Çünkü henüz orta veya lise eğitimine devam eden bir kadının evlilik fikrine yakın olacak bir zihni ve bunu sağlayacak ortamda bulunma ihtimali daha düşük olmaktadır. Buna karşılık çalışan, hatta formel bir işte çalışan kadınların yeni fikirlere ve gelişmiş normlara sahip olmasından dolayı, erken evlilik düşüncesinden uzaklaştıkları görülmektedir⁸⁶. Dahası bu kadınlar ve aileleri çocuklara nispeten daha iyi bir eğitim vermekten yoksun kalacakları için, çocuklarının da gelecekte nitelikler kazanıp, daha iyi işlerde çalışma şanslarını azaltmış

⁸⁵ The Gender Global Entrepreneurship and Development Index (GEDI), 2013.

⁸⁶ Sushela Singh ve Renee Savara, *Early Marriage Among Women in Developing Countries*, http://t.whatkidscando.org/featurestories/2008/04_immigrant_students/pdf/Early%20Marriage%20Among%20Women%20in%20Dvp'g%20Coutries%20.pdf, (03 Ekim 2013).

olacaktır⁸⁷. Fakat hala Mısır için % 3 olan doğum oranları, % 2,5 olan dünya ortalama doğum oranının oldukça üstündedir.

Grafik 1. Doğum Oranları, Mısır (%), (1995-2013)

Kaynak: The World Bank sitesindeki verilerden yararlanılarak tarafımızca çizilmiştir.
<http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN>, (18 Mayıs 2015).

II. KADIN GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİNİN ÜLKEDEN ÜLKEYE FARKLILIK GÖSTERMESİNİN NEDENLERİ

Kadın ya da erkek girişimciliğin kişinin karakteristik yapısının yanı sıra, bölgelerin sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerinin de bu teşebbüste etkin rol oynadığı yadsınamaz bir gerçektir. Bölgelerin sosyo-ekonomik özellikleri ile girişimcilik arasında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır⁸⁸. Bu bağlamda girişimcilik bireyin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel yapının bir ürünüdür. Aile, toplumsal davranış kuralları, eğitimin niceliği ve niteliği ve ekonomik koşullar, bireyin girişimcilik ruhunu geliştirmesini ve sahip olduğu girişimci niteliklerini olumlu ya da olumsuz yönde aktive etmesini sağlamaktadır⁸⁹. Dünyadaki tüm ülkelerin girişimcilik faaliyetlerinde, özellikle de kadın girişimciliğinde derin farklılıklar

⁸⁷Rachel Heath, *Women's Access to Labor Market Opportunities, Control of Household Resources, and Domestic Violence*, **World Bank Development Research Group Human Development and Public Services Team Araştırma Yazısı**, Temmuz 2012.

⁸⁸ William B. Gartner, *A Framework for Describing and Classifying the Phenomenon of New Venture Creation*, **Academy of Management Review**, 1985, Cilt: 10, Sayı: 4, s. 696-706.

Alina Zapalska, ve Georgine K. Fogel, *Characteristics of Polish and Hungarian Entrepreneurs*, **Journal of Private Enterprise**, 1998, Cilt: 19, Sayı: 2, s. 132-144.

⁸⁹ T.C.Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2000, s. 10.

göstermesinin temel nedeni de budur. Girişimcilik konularında önemli bir referans kaynağı olan Global Entrepreneurship Monitor'un belirlediği 9 kriter bir ülke içinde girişimciliğin nasıl konumlandığını göstermektedir. Bu kriterler şu şekilde sıralanmıştır⁹⁰.

- 1 - Finansal destek
- 2 - Devlet politikaları
- 3 - Devlet destekli programlar
- 4 - Girişimcilere verilen eğitim ve öğretim fırsatları
- 5 - Ar-Ge (araştırma geliştirme) projeleri
- 6 - Ticari ve profesyonel altyapı
- 7 - Pazara giriş ve çıkış şartları
- 8 - Fiziksel altyapıya erişim
- 9 - Kültürel ve sosyal normlar.

Bu kriterler gözönünde tutularak girişimciliği etkileyen faktörler aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

A. GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMİ (TRAINING):

“Bilgi ile bireylerin kendi becerilerini farkederek daha iyi hayat şartlarını yakalayabilecekleri fırsatları değerlendirmesini sağlayabilir, onları bağımlılık döğüsünden kurtarır, özgür topluluklar yaratabiliriz.”

Suzan Mubarek, Mısır Cumhurbaşkanı Eşi, Ulusal Kadın Konseyi ve Uluslararası Kadın Barış Hareketi Konuşması, Eylül 2006

Dinamik bir durumu, sürekli değişimi ve gelişimi ifade eden girişimcilik, teorik anlamda bir eğitim konusu yapılmalı mı yoksa eğitimin doğal bir sonucu olarak mı düşünülmeli sorusu temel bir ikilemi oluşturmuştur. Girişimcilik, yukarıda ortaya konulan kısa tartışma alanı içerisinde anlaşılacağı üzere iki temel boyuta da sahip bulunmaktadır.

⁹⁰ Global Entrepreneurship Monitor, <http://www.gemconsortium.org>, (05 Ocak 2014).

Eğitim açısından bilinmeyen bir olgunun uygulama değeri olamayacağı gibi, uygulanmayan bir olgunun da teorik değeri anlamlı olamaz. Girişimcilik, yaşama aktarmak ve kurumsal bir davranışa donuşturmek için mutlaka deneye ve tecrübeye tabi tutulmalıdır⁹¹.

Girişimcilerin en büyük sermayeleri, bilinenlerin dışında yeni ürün ve hizmet üretmeye odaklanan projeleridir. Proje geliştirmede sınır tanımayan girişimciler, aslında kurum ve kuruluşlardan iş değil, projelerine destek isterler. Yaratıcı fikirler sunan girişimcilerin silahları projeleridir. Girişimcilerin gücü, büyük sermaye sahibi olmaktan değil, iyi projelere sahip olmasından kaynaklanır. İyi bir proje, yatırım miktarı fazla olandan daha çok, uygulanabilirliği büyük olan ve yenilik getiren projedir. Yenilikçi bir proje hazırlayabilmek için, sermayeden önce bilgi sahibi olmak gerekir. Dünyanın her yerinde, bilginin asıl kaynağı üniversitelerdir. Eğitim, tüm dünyada uzun dönemde getirisi en yüksek olan yatırımdır⁹².

Girişimciliğin, karakteristik bir özellik olmasının yanında eğitim ve ogrenme sonucunda edinilen bir davranış değişikliği olduğu goruşu artık kabul edilmektedir⁹³. Drucker, girişimcilik tanımında girişimciliğin mistik bir durum, bir sihir veya gizem olmadığını, bilakis girişimciliğin bir disiplin ve dolayısıyla herhangi bir disiplinde olduğu gibi ogrenilebilir bir yetenek olduğu ifadelerini kullanmaktadır⁹⁴. Girişimcilik bireysel ve toplumsal bir değerdir. Bu değer potansiyel olarak bir çok insanda vardır fakat eğitim ve sosyal gelişmelerle açığa çıkar. Ya da bu süreçlerde açığa çıkmadan kaybolur. Girişim bir toplumun veya bireyin yapabilirlik durumudur. Girişimcilik genlerden gelen bir davranış biçimi olduğu gibi, sosyal kurum olan eğitim aracılığıyla da bireylere aktarılabilir. Bu bağlamda bireylere hem girişimcilik eğitimi verilmeli hem de eğitim sistemi, yapı ve işleyişi bireylere girişimci davranış kazandırmalıdır⁹⁵. Bu sebeple gunumuzde girişimcilik eğitimleri önem kazanmıştır. Girişimcilik eğitimi, bir kişinin yeni fikirler üretme, hayatında fırsatları görebilme ve fırsatları takip etme becerisi edinme, gerekli kaynakları bulma, yeni bir iş kurmak ve işletmek, yaratıcı

⁹¹ Alan Gibb, *Yarının Girişimcilerinin Eğitilmesi*, **Liberal Duşune**, Ankara, Bahar 2000, Sayı: 18, s. 32.

⁹² N. Gürdoğan, 2008.

⁹³ Hasan Tağraf ve Muhsin Halis, *üniversitelerdeki Girişimcilik Eğitiminin “Girişimsel öz Yetkinlik” Algısı Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma*, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, 2008, Sayı: 3(2), s. 91.

⁹⁴ Donald F. Kuratko, *The Emergence of Entrepreneurship Education: Development, Trends and Challenges*, **Entrepreneurship Theory and Practice**, Eylül 2005, s. 577- 598.

⁹⁵ Musa şahin, *Girişimcilik Bağlamında Eğitimin Sivilleşmesi ve Girişimcilik Örneği Olarak STK’lar*, **Dumlupınar üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, Sayı: 30.

ve eleştirel bir şekilde düşünme yeteneğini öğretebilmeyi hedeflemektedir⁹⁶. Dolayısıyla ekonomik kalkınmada misyon sahibi olan üniversitelerin, dolaylı veya dolaysız yoldan girişimciliğe katkıda bulunacağı bir gerçektir. Üniversiteler araştırmaların ticarileştirilmesi yoluyla ve yeni girişimler için tohum atarak girişimciliğin gelişimine doğrudan katkıda bulunurken, girişimci adaylarına verilen eğitimleri ile de dolaylı yoldan fayda sağlamaktadırlar⁹⁷. Üniversitenin girişimciliği harekete geçirebilmesi için; bir girişimci kültürü oluşturabilmesi, girişimciliğin ayrı bir ders olarak verilmesi ve kendi işini kurmak isteyen bireyler için özel eğitimler sunabilmesi gerekir⁹⁸.

ABD’de yapılan bir araştırmada girişimcilik eğitimi alan kişilerin⁹⁹;

- Kendi işinde çalışmaya üç kat daha fazla istekli oldukları,
- Yıllık % 27 daha fazla gelir elde edebildikleri,
- Mal varlıkları % 62 daha fazla arttırdıkları,
- Çalıştıkları işten daha fazla tatmin sağladıkları belirlenmiştir.

UNESCO ve İngiltere’deki Stratreal vakfı tarafından üstlenilen “Arap Ülkelerinde Girişimcilik Eğitimi” (EPE, Entrepreneurship Education in the Arab States) projesiyle, Arap bölgelerinde girişimcilik anlamında kurumsal, bireysel ve bölgesel tatmin edici sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. EPE, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları ele alarak, bireylerin girişimci ruhunu cesaretlendirmeyi ve onları çalışma hayatına hazırlamayı hedeflemektedir. EPE uygulamalarında çıkan raporda girişimcilik eğitimi ile ilgili aşağıdaki tavsiye ve sonuçlar tespit edilmiştir¹⁰⁰.

- Dünya ile eşdeğer seviyede girişimcilik eğitimi politikaları üretilmelidir.
- Girişimcilik eğitimi müfredat ve ders kitaplarının içeriğinde olmalıdır.

⁹⁶ Mário Raposo ve Arminda do Paço, *Entrepreneurship education: Relationship between education and entrepreneurial activity*, **Psicothema**, 2011, Sayı: 23(3), s. 453–457.

⁹⁷ Einar A. Rasmussen ve Roger Sorheim, *Action- Based entrepreneurship education*, **Technovation**, Sayı: 26, 2006, s. 185-186.

⁹⁸ Magnus Klofsten, *Training entrepreneurship at universities: a Swedish Case*, **Journal of European Industrial Training**, 2000, Sayı: 24 (6), s. 337– 44.

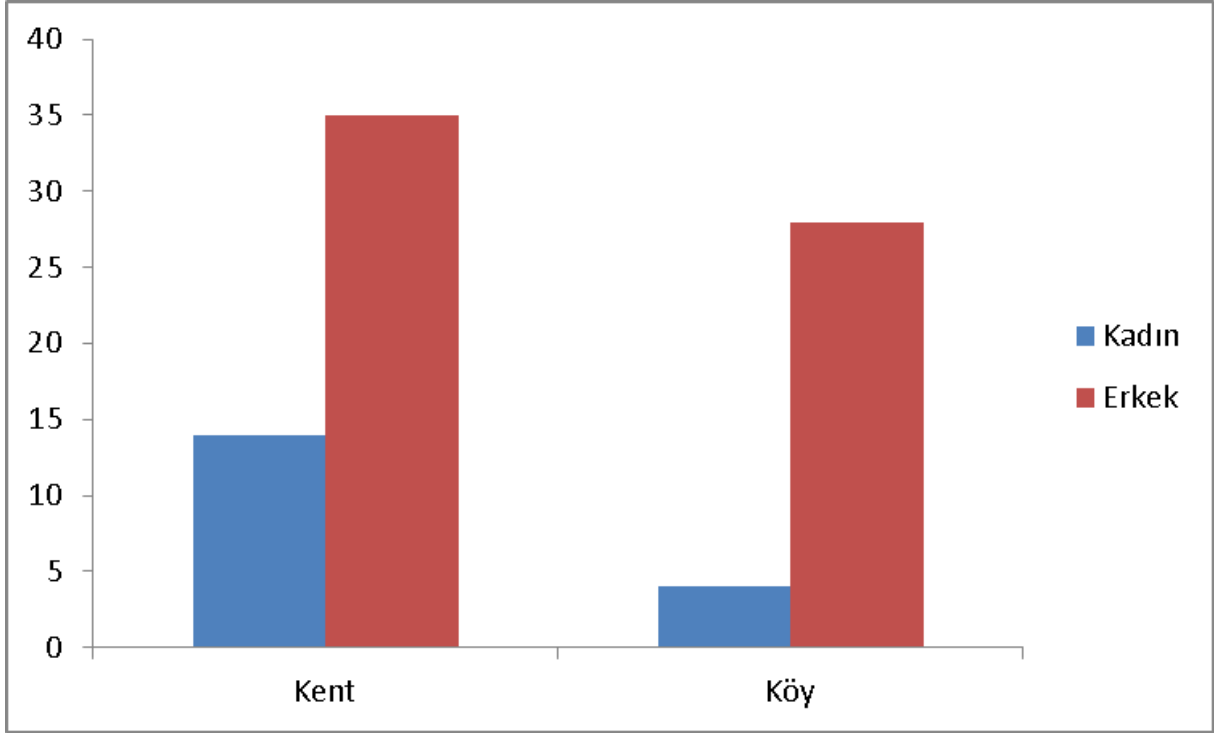
⁹⁹ Alton Charney ve George Libecap, *Impact of Entrepreneurship Education*, **Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership**, 2000, s. 24.

¹⁰⁰ WEF, World Economic Forum, *MENA Entrepreneurship Education Round Table, Background Information on MENA Region*, 24 Ekim 2010, Marakesh, Morocco,. s. 25.

- Girişimcilik eğitiminin bileşenleri ile ilgili alanlara dair araştırmalara önem verilmelidir.
- Girişimcilik eğitimlerine istekli olan dışardan da kişilerin katılımları desteklenmelidir.
- Girişimcilik eğitimi için devamlı finansman ve fonlara ihtiyaç vardır.
- Bölgede girişimciliğin önündeki en önemli engellerden biri olan cinsiyet eşitsizlikleri gündeme alınmalı ve çözümler üretilmelidir.
- Okullarda işletmelerin kuruluşunu anlatan derslerin oranı % 5 olmakta ve bu oran arttırılmalıdır.

Mısır'da girişimcilik eğitime erişim hem erkekler hem de kadınlar için oldukça sınırlıdır, ancak yine de kadınlar erkeklerden daha az eğitim fırsatına sahiptir. Firmaların neredeyse yarısı çalışan kadınların istihdam ve eğitimi için bazı imkanlar sunabilmekte ama bu eğitimler bireysel değil tüm çalışanlar için gerçekleştirilmektedir¹⁰¹. Mısır'da kadın girişimcilerin % 2,9'u mesleki ya da teknik eğitim alırken, erkek girişimcilerde bu oran % 3,4'tür. Ama ekonomik aktivitelere katılım oranlarına bakıldığında fark artmaktadır. Erkek girişimciler % 32, kadın girişimciler % 10'dur. Grafik bölgeye göre iki cinsinde mesleki eğitim oranlarını göstermektedir. Kadın girişimciler, şehir bölgelerinde mesleki eğitim fırsatlarına daha fazla erişim sağlayabilmektedir. Çünkü şehir hayatı köy hayatına kıyasla daha kolaydır, ulaşım, servis hizmetleri gibi imkanları vardır. Ayrıca kadının sosyal konumuna da kolaylıklar sunar. Ve yine şehirde yaşayan nüfusun daha eğitilmiş olması da bu oranları yükseltmektedir.

¹⁰¹ Sahar Nasr, **Egyptian Women Workers and Entrepreneurs**, The World Bank, Washington, 2010, s. 102.

Grafik 2. Kadın Erkek Girişimcilerin İş Eğitimi, Mısır (%)

Kaynak: Alia El Mahdy, *Women Entrepreneurs in the MENA Region: Obstacles, Potentials and Future Prospects, Case of Egypt*, Cairo University, 2009, s. 22.

Mısır’da kadın girişimciler arasında iş eğitimi pek yaygın değildir. Kadınlar sosyal ve kültürel kısıtlamalar, zaman kısıtlamaları, teknik eğitim için yetersiz görülmeleri gibi nedenlerle çoğunlukla iş eğitimlerinden uzak bırakılmışlardır. Bazı ticari bankalar “The Bank of Alexandria and Banque Misr” gibi kadınlar tarafından yönetilen küçük ve orta ölçekli işletmelerin yönetim performansını artırmak için, iş becerileri eğitimi vermenin faydalarını görmeye başlamıştır. Bu eğitimlerle bankalar kadınların daha iyi mali yönetim becerisi elde etmelerine yardımcı olmanın yanısıra, bankalar kendi risklerini de azaltmış olmaktadır¹⁰².

B. EKONOMİK VE SİYASAL İSTİKRAR:

Yapılan bir araştırmada, yatırım kararı alan girişimcilerin % 51’inin ekonomik ve siyasi istikrarı birinci derecede önemli gördükleri (bunu altyapı ve ulaştırmanın izlediği)

¹⁰² IFC (International Finance Corporation), *GEM Country Brief: Egypt 2007, Gender Entrepreneurship Markets*, Washington, DC, 2007.

ortaya çıkmıştır¹⁰³. Ekonomik istikrardan söz edildiğinde, mevcut diğer dengeleri bozmadan ve gelir dağılımını iyileştirerek ekonomik büyümeyi, sürekli kılabilmek anlaşılmaktadır¹⁰⁴.

Mısır ekonomisi Cumhurbaşkanı Nasır zamanında merkezileştirilmiş, Enver Sedat döneminde serbestleşme sürecine girmiş, Mübarek döneminde de bu yöndeki çabalar güçlenerek devam etmiştir. 1991 yılında Mısır ekonomisi kapsamlı bir dönüşüm dönemine girmiştir. Bu meyanda fiyat kontrolleri gevşetilmiş, devlet sübvansiyonları azaltılmış, yatırım ve ticaret kısmen serbestleştirilmiştir, ki yatırımın serbestleşmesi girişimcilik için önemli bir adımdır. Üretim kamu sektörüne daha az bağımlı hale gelmeye başlamıştır. 2004-2008 arası dönemde yabancı yatırımları çekmeye ve milli geliri artırmaya yönelik yapısal reformlar hayata geçirilmiş, ticari serbestleşme, yatırım teşviki sağlanarak yasal düzenlemelerde esnekliğe gidilmiştir. Mısır ekonomisinin genel göstergeleri ve iniş çıkışlarına bakıldığında pek de stabil bir sonuç gözlenmez. Aslında bu durum kadın ve erkek girişimciler için pek farklılık göstermez. İki tarafı da eşit oranda etkilediği düşünülebilir. Fakat kadınların “risk averse” erkeklere göre riskten daha fazla kaçtıkları düşünülürse, bu stabil olmayan ortamda risk alıp girişimcilik faaliyetlerinden uzak duracakları sonucu çıkarılabilir¹⁰⁵.

Tablo 5
Genel Ekonomi Göstergeleri, Mısır

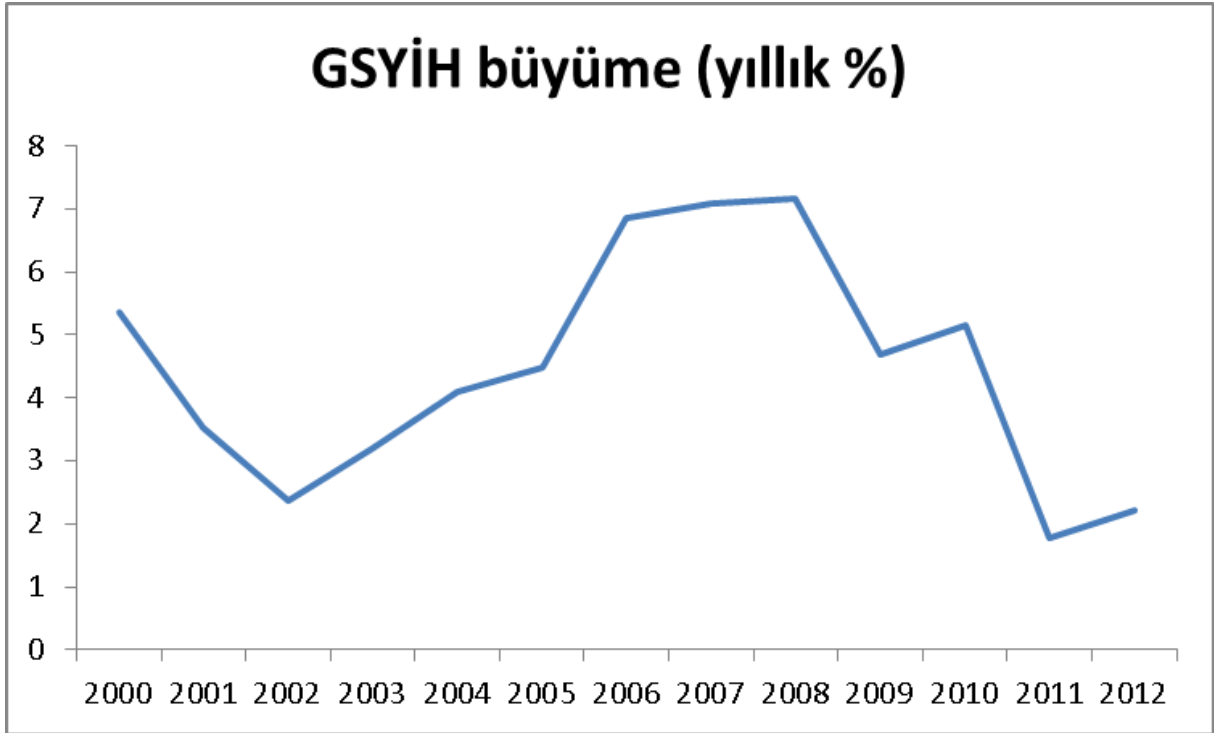
	GSYİH (Milyar \$)	Kişi başı Gelir (\$)	Enflasyon Oranı (%)	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)
2008	164,8	2105	18,3	29,8	56,6
2009	188	2360	11,8	23,1	45,6
2010	214,4	2645	11,1	25	52,7
2011	231,1	2800	10,1	27,9	56,1
2012	254,4	3025	7,1	26,8	59,7
2013	246,3	2875	9,8	27,9	60,6
2014	277,8	3185	10,1	29,4	63

Kaynak: (2013 ve 2014 verileri tahmini) <http://www.ekonomi.gov.tr/upload/715CDEF5-D8D3-8566-4520BA7E64435108/misir.pdf>, (16 Kasım 2013).

¹⁰³ Ebru Aykan, *Girişimcilik ve Girişimcilerin Liderlik Davranışları*, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kayseri, 2002, s. 132.

¹⁰⁴ Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2004, s. 364.

¹⁰⁵ Mısır, <http://tr.wikipedia.org/wiki/M%C4%B1s%C4%B1r>, (13 Aralık 2013).

Grafik 3. GSYİH Büyüme, Mısır, (2000-2012)

Kaynak: The World Bank verileriyle tarafımızca çizilmiştir.

<http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx?isshared=true>, (18 Mayıs 2015).

Mısır'daki siyasi gelişmelere bakıldığında, siyasi hayatın dinamik özellikler taşıdığı ve çok zengin bir siyasi kültür birikimi olduğu gözlenmektedir. Demografik ve ekonomik büyüklüğü ile bölge dengelerini etkileyen Mısır'da siyasi gelenek sosyalizm, otoriter cumhuriyetçilik, liberal ve muhafazakar grupların izlerini taşır. 1900'lü yılların başlarından itibaren siyasi partiler kurulmaya başlanmıştır. Krallık altında partiler kurulmuştur. 1952 yılında Cemal Abdunnasır liderliğindeki Hür Subayların gerçekleştirdiği askeri darbeyle krallığa son verilmiş ve o güne kadar faaliyetlerini sürdüren tüm siyasi partiler kapatılarak Sosyalist Birlik ismi altında tek partili bir siyasi döneme girilmiştir. 1976 yılında Mısır devlet Başkanı Enver Sedat kısmen de olsa çok partili hayata geçildiğini ve bu amaçla üç eğilimin/akımın öncüsünde, sol, sağ ve ılımlı olmak üzere, partilerin kurulacağını duyurmuştur. Aynı zamanda partileşmesi yasak olan ama eğitim, sosyal ve ekonomik hayatta varlığını kuvvetle hissettiren Müslüman Kardeşler tüm bu süreçte devam etmiştir. 1981 yılından 2011 yılına kadar Hüsnü Mübarek yönetimi 25 Ocak 2011 yılında Tahrir Meydanında başlayan kitlesel protestolarla birlikte sona ermiş ve yeni bir siyasal yapılanma

süreci başlamıştır¹⁰⁶. Mısır'ın bu gelişmeler göz önüne alındığında hareketli bir siyasal zemine sahip olduğu söylenmelidir.

C. FİZİKSEL ALTYAPI:

Fiziksel alt yapı girişimcilerin faaliyet kararlarını etkileyen, yukarıda ekonomik ve siyasal istikrar konusunda belirtildiği üzere, ikinci önemli unsurlardan biridir. Yol, köprü, baraj, enerji üretimi, kara, deniz, hava ve demir yolları ağı ve eğitim tesisleri gibi doğrudan doğruya mal ve hizmet üretmeyen, fakat yarattıkları dışsal tasarruflar ve sağladıkları kolaylıklarla diğer yatırımların yapılmasını teşvik eden veya engelleyen, ülkelerin yapısal özellikleridir¹⁰⁷. İktisadi bir gelişmede eğer insan kaynaklarına ihtiyaç duyuluyorsa, nüfusun fazla olduğu ve eğitim seviyesinin yüksek olduğu, dolayısıyla kalifiye işgücüne ulaşılabilecek ülkeler artı değer taşır. Bir toplumda bazı mal ve hizmetler oluşturulabilir, bazı teknolojiler ithal edilebilir, ancak üretim veya ithal edilen teknolojileri kullanacak kalifiye işgücü yoksa bunun bir anlamı olmayacaktır. Bu sebeple kalifiye işgücü oluşumunu sağlayan ve fiziksel altyapı olan eğitim kurumları çok önemlidir. Bunun yanında kuruluş yeri seçimi, pazarlama imkanları gibi nedenlerle, bir iktisadi bünyede ulaştırma ve haberleşme konusu da önemli bir yere sahiptir. Ulaştırma imkanları sayesinde, üretime yeni pazarlar bulunur¹⁰⁸.

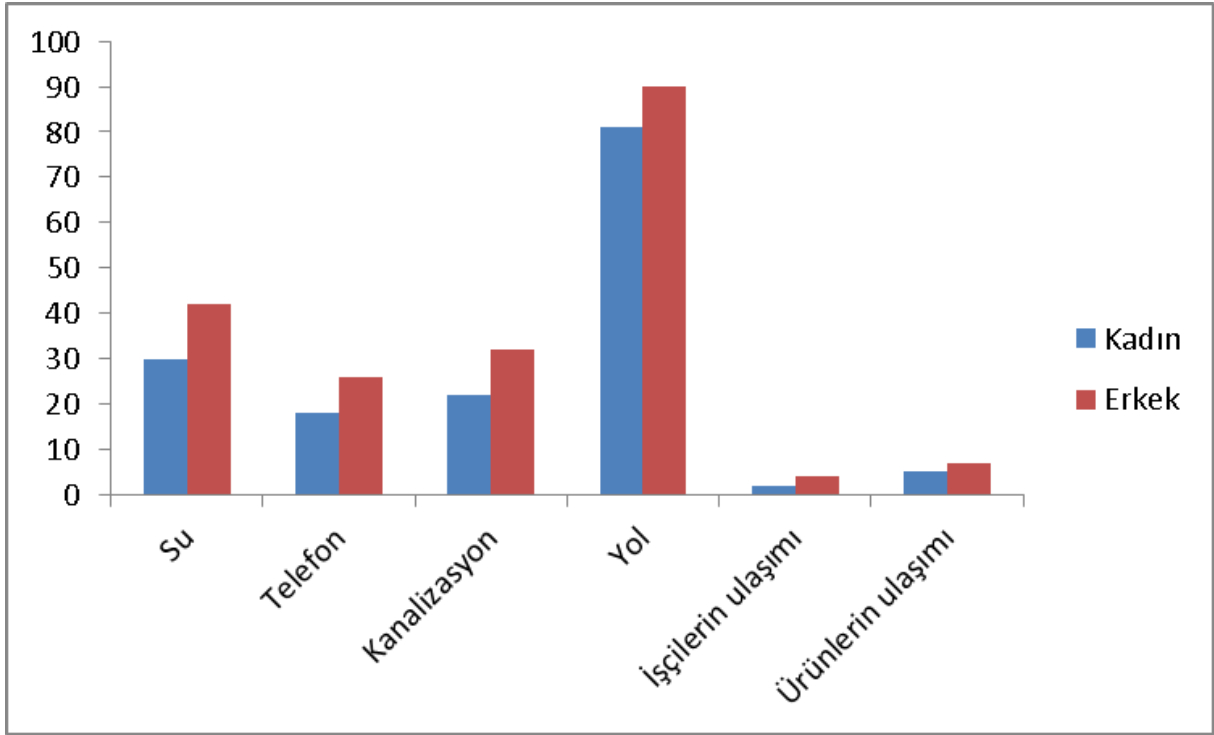
Mısır'da kadın işletmeleri erkek işletmelerine göre özellikle toprak ve elektrikle ulaşmada daha fazla sınırlamalarla karşılaşmaktadırlar. Kadın firmaları raporlara göre yıllık % 40 daha fazla kesinti yaşamakta ve satışlarda da erkeklere oranla daha fazla zarar görmektedirler. Aynı zamanda da yasal olarak da daha dezavantajlılardır. Örneğin gecikmiş ödemeler üzerindeki anlaşmazlıkları çözmek, erkeklere oranla 8 ay daha uzun sürmektedir¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Ramazan Yıldırım ve Tarık Abdulcelil, *Mısır'da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya*, **Seta Siyasi Harita**, Eylül 2011, Sayı: 1.

¹⁰⁷ Yusuf Bayraktutan, *Kalkınma ve Altyapı*, **AÜ-SBF Dergisi**, 1992, Cilt: 47, Sayı: 3-4, s. 83-93.

¹⁰⁸ G. Nashat ve J. Tucker, 1999, s. 53.

¹⁰⁹ S. Nasr, 2010, s. 112.

Grafik 4. Kadın, Erkek Girişimcilerin Altyapı Hizmetlerine Ulaşımı, Mısır (%)

Kaynak: Alia el Mahdi, 2009, s. 30.

D. KÜLTÜR:

Kadın girişimcilik faaliyetleri bazı toplumlarda çok fazla görülürken, diğer toplumların aynı performansı gösteremediği bir gerçektir. Bu farkın oluşmasında toplumdan topluma değişen kültürel değerler de önemli ölçüde etkili olmaktadır. Girişimcilik, bir özellikler veya davranışlar seti olarak düşünüldüğünde, girişimcilik kültürü, bireysel ve toplumsal hayatın karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkan değerlerin, öğrenilen ve sosyal olarak aktarılan davranışlar toplamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Girişimcilik ruhunun oluşmasında ve başarılı bir şekilde sürdürülmesinde ilgili toplumun kültürünün de etkisi yadsınılmamalıdır. Zira birey, içinde yaşadığı toplumun kültürel unsurlarının taşıyıcısı konumundadır. Kültür, öğrenilen tavırlar ve hareketler olup, toplam olarak bir toplumun ortak yaşama biçimidir¹¹⁰. Dolayısıyla toplumun dinamik unsurlarından biri olan girişimcilerin, üyesi oldukları toplumun kültüründen bağımsız davranabilmeleri mümkün değildir. Girişimciler içinde yaşadıkları toplumdan etkilenecek bir takım değer yargıları edinirler. Bu değer yargıları, girişimcinin kültürel zeminini oluşturur. Girişimci kültürel parametrelerden edindikleriyle hareket eder, kişilik yapısı da bundan etkilenir. Kişilik yapılarında aktif ya da

¹¹⁰ Feyzullah Eroğlu, **Davranış Bilimleri**, Beta Yayın Dağıtım, 2010, 10. Baskı, İstanbul. s. 142.

pasif olan unsurların varlığı önemli ölçüde kültürel yapının etkisiyle oluşur. Gelişmiş ülkeler daha fazla girişimci sayısına sahiptir, dolayısıyla kültürlerinin girişimcileri beslediğini söylemek yanlış olmayacaktır¹¹¹.

Kültür; insanların tutum ve davranışlarına zemin oluşturan soyut ya da somut değerlerden oluşan bir bütündür. Kültür, aklın ortaklaşa programlanması sonucu oluşur ve varlığını bu programlama çerçevesinde devam ettirir. Aklın ortaklaşa programlanması ise üç aşamada olmaktadır. Bu aşamalar sırası ile; insan doğası, kültür ve kişiliktir¹¹².

Yeni işletme kurarak başarılı olan kişilere değer veren bir kültür, önem vermeyen kültürlerle göre daha fazla işletme kurulmasına, girişimcilik faaliyetlerinin daha çok görülmesine zemin hazırlayacaktır. Bir kültürde girişimciliğin temel unsurlarından sayılan; kişinin kendi patronu olması, bireycilik, başarılı olmak ve para kazanmak gibi değerler ön plana çıkarılıyorsa, bu kültürde girişimcilik tam anlamıyla destekleniyor demektir. Böyle kültürlerde girişimcilik faaliyetlerinin artması ve yeni işletmelerin kurulma oranı yüksektir. Bilakis, başarılı ve yeni işletmeleri önemsemeyen, aksine başarısızlığı büyük bir itibar kaybı olarak gören kültürlerde, başarılı girişimcilik örneklerinin görülmesi ihtimalinin düşük olması beklenir¹¹³.

Genel çerçevede kadınların iş hayatı aile sorumlulukları tarafından engellenmektedir. Mısır'da aile içinde ana bakıcılar kadınlardır ve onlar ev faaliyetleri için daha fazla zaman harcamak zorundadırlar. Kadının üretken ve gelir getirici olabilmesi için, bu süreyi azaltması gerekir. Mısır gibi iyi ve kaliteli sosyal hizmetlerin, kreşlerin, çocuk bakım merkezlerinin gelişmediği ülkelerde, Mısır'lı kadınların zaman kısıtlamaları daha belirgindir¹¹⁴. Mısır'da çocuğu yetiştirmenin temelde annenin görevi olduğuna ilişkin bir anlayış mevcuttur. Babaların evdeki durumu sadece anneye yardım etmekle sınırlı kalıp, sorumluluk paylaşımı olmamaktadır. Çocuğun bakımındaki ve ev işlerinin yürütülmesindeki tüm sorumluluk anneye aittir¹¹⁵.

¹¹¹ Erkan T. Demirel ve Mehmet Tikici, *Kültürün Girişimciliğe Etkileri*, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları**, 2004, s. 49.

¹¹² Geert Hofstede, **Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values**, Newburg Park Sage Publications, 1984, s. 142.

¹¹³ R. D. Hisrich ve M. Peters, 2002, s. 52.

¹¹⁴ S. Nasr, 2010, s. 155.

¹¹⁵ Unni Wikan, **Tomorrow, God Willing**, The University of Chicago Press, 1996, London, s. 148

Mısırlı kadınlar için hareket kısıtlılığı da mevcuttur. İş seyahatleri, uzak mesafeler gelenek ve kültür gereği kadınlar için imkansız hale gelmektedir. Investment Climate Survey (ICS) deki kadın firma sahiplerinin % 40'ının ulaşım (transportation) sorunlarıyla karşılaştıkları görülmektedir¹¹⁶.

1. İslam Hukuku

Aslında Mısır'da olduğu gibi tüm Ortadoğu bölgesinde de kadın haklarına dair iş ve ekonomik konulardaki yasal kurallar oldukça nettir ve iş hukukunda da bir ayrımcılık yoktur. Ayrıca İslam hukuku da kadınların ekonomik haklarını desteklemektedir. Fakat bazı gri noktalarda problemler görülmektedir. Bu noktalarda kadınlar, kadın girişimciler ve kadın sermayeli firmalar dezavantajlı olabilmektedir. Bu bariyerler formel iş sektöründe kadınları daha fazla zorlamakta, direkt engeller yaratabildiği gibi indirekt kontrat ve sözleşmelerin çözümünde belirsizliği arttırabilmektedir. Yasal çevrede iki kaynak vardır. İlki direkt belirlenmiş iş ve yatırım kuralları; anayasa, sivil kanunlar, iş kanunları, yönetmelikler gibi ki bu yasalar ve kurallar net ve bellidir. Diğeri ise gri noktalardaki mahkeme ve avukatlarca farklı yorumlanabilecek yasal uygulamalar. Kanunlar cinsiyet odaklı bakıldığında üç kategoride düzenlenir: Cinsiyet ayrımı ve belirtmesi içermeyen, iki cinside kapsadığını gösteren ve cinsiyetler için ayırım yaparak açıkça ifade edilen hükümler şeklinde. Örneğin Mısır'da gelir vergisi yasası son zamanlarda kadın ve erkek kelimelerini kullanarak, her iki cins için de bu hükmün geçerli olduğunu açık bir dille belirtmektedir. Fakat genel manada bölgede yasaların çoğu cinsiyet ayrımı içermemektedir. Kadınları bir işyeri sahibi olma, iş yönetme, krediye başvurma, kredi kullanma, ticaret yapma, vergi ödeme veya iflas gibi hiç bir yatırım ya da iş yasası konularında engelleyen ya da destekleyen karşı cinsten farklı sınırlamalar yoktur¹¹⁷.

İslam hukuku da kadınların ekonomik haklara sahip olmasında, iş hayatındaki bağımsızlığında ve girişimcilikleri konusunda nettir ve açık bir yasak getirmemiştir. İslam hukuku kadınlara miras hakkı tanımış, mallarını ve zenginliklerini kontrol etmede bağımsız olduklarını, bir erkek aracıya ihtiyaç duymadıklarını belirtmiştir¹¹⁸. İş yapma konusundaki özgürlüklerinin erkeklerinkinden bir farkı yoktur. Hz. Muhammed'in eşi Hatice bu durumu

¹¹⁶ S. Nasr, 2010, s. 158.

¹¹⁷ Jean Larson Pyle, *Sex Discrimination in the Republic of Ireland Ders Notları, The State and Women in the Economy*, Albany, State University of New York Press, 1996.

¹¹⁸ Kuran'ı Kerim, Nisa; 11,12.

örnekleyen ilk İslam kadın rol modeli olarak gösterilebilir. İslam hukuku kadına miras hakkı tanıyarak ona mal verir ve kadın islam hukukuna göre bu malı kullanmakta özgür davranabilir, satabilir, kiraya verebilir. Yine islami kurallarda kadının ailesinden, eşinden veya başka bir kaynaktan borç almasında bir engel yoktur. Kadınlar bu durumda çıkacak herhangi bir sorun için mahkemeye başvurma hakkına sahiptir ve yargılanmada da islam usulünce kadın ve erkek ayrımı yoktur.

Fakat bazı alanlarda sıkıntılar çıkmaktadır. Örneğin Mısır, İran, Kuveyt, Lübnan ve Yemen’de kadınların geç saatlerde dışarı çıkabilmesi kocasının iznine tabidir. “Kadın beş vakit namazını kıldığı, (Ramazan) ay (ı) orucunu tuttuğu, ırzını koruduğu ve kocasına itaat ettiği zaman cennete girer¹¹⁹” hadisi bunun en açık örneğidir. Bu kurullarla amaçlanan çalışan kadınları korumak olmakla birlikte, bu yasa girişimci kadınlar için engel teşkil edebilir. Bu da sektörü de etkileyerek, girişimci kadınlar için çalışılabilir zamanı kısıtlamak anlamına gelir.

Tüm Ortadoğu için toplumun temel taşı bireyden daha çok “aile”dir. Bu sebeple devlet elindeki yetki ve kurumlar aracılığı ile kendini aileyi korumak ve bütünlüğünü sağlamak için görevli görmektedir. Erkek ekmek getiren, ailenin direği görülürken, kadın sadece eş ve anne statüsündedir. "Hepiniz güdücü çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden sorumlusunuz (sorulacaksınız). Emir (devlet reisi: padişah, vâli ve emsali âmirler) güdücü çobandır, erkek ev halkının çobanıdır. Kadın, kocasının evinin ve çocuğunun çobanıdır. Binaenaleyh (ey ümmetim) hepiniz güdücü çobansınız, ve hepiniz güttüğünüzden sorumlusunuz" (Buhari, Müslim). Bu ve benzeri hadisler dolayısıyla kurumların, kadınların ekonomik rolünü geliştirme çabaları ikincil planda kalmaktadır¹²⁰.

Bu durum birçok fazla korumacı yorumlamalara neden olmaktadır. Örneğin iş kuralları dışında kadın kocasına itaat etmek zorundadır. Çoğu durumda, bir kadının itaatsizliği boşanma nedeni olabilir ve çocukların velayetini kaybedebilir. Ve yine bir kadının iş için dahi seyahati kocasının izniyle mümkün olduğu için, pasaport alırken kocalarının onayını almak zorundadır. Yine kredi alma konusunda da bir yasak yokken, kadın kocasının engeli yüzünden

¹¹⁹ Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacülarifin b. Ali Münavi, **Feyzü'l-kadir**, Dâru Kutubil İlmiyye, Beyrut, 2006, Cilt: 1, s. 392.

¹²⁰ Jean Larson Pyle, *Sex Discrimination in the Republic of Ireland Ders Notları*, **The State and Women in the Economy**, Albany, State University of New York Press, 1996.

finansman bulamayabilir. Tüm bunlar bir girişimcilik faaliyeti için büyük engel oluşturmaktadır.

Bir diğer konuda İslam hukukuna göre erkeklerin ailenin ekonomik bakımını üstlenmek zorunluluğudur. Bu sorumluluk dolayısıyla miras hukukunda, erkekler daha fazla hak sahibidir kadınlardan. Çünkü kadınlara ailesine bakmak gibi bir yükümlülük verilmemişken, bu sorumluluk tamamen erkeğe aittir.

2. İslamik Feminizm

Kadınların kendisini girişimcilik faaliyetlerinde göstermelerinde kuşkusuz Feminizm akımının da etkisi olmuştur. Feminizm genel tanımı ile, kadınların birey olma, kendilerini hayatın içinde gösterme çabalarını ifade etmektedir. İslamcı feminizmin kökleri ise, 19. yy.'da İslam ülkelerindeki batılılaşma ve modernleşme çabalarına katılan entelektüel kadın ve erkeklerin düşünceleriyle atılmıştır. Feminizmin İslam kültürü içine sızışı, gelişen eleştirel kadın bilinçliliğini artırma çabası şeklinde olmuştur. Müslüman toplumlardaki kültürel, sosyal ve ekonomik değişimde kadının özel bir yeri olduğuna inanmışlardır. Batılı feministler islam ülkelerinin geri kalmasını, kadının toplumda arka planda bırakılmış olmasına, başta eğitim hakkı olmak üzere bazı haklardan mahrum bırakılmalarına bağlamışlardır. İslamcı Feminist söylem ise, İslam'ın kadına haklarını verdiğini, geleneksel yaklaşımların ve toplumsal adetlerin bu hakların uygulanmasını engellediğini savunmaktadır. Bu kavram ve tartışmaların gelişiminde Mısır'ın özel bir yeri vardır¹²¹. Bu akım öncelikle Ortadoğu'da şehirlerde, seküler, sosyalist, batı yönelimli, eğitilmiş, orta sınıf Müslüman kadınların arasında ortaya çıkmıştır. Bu kadınlar İslam'dan uzaklaşmadan, İslam'ın onların sosyal hayatına engel olduğunu düşünmeden, dinlerini etik, kültürel ve ulusal kimliklerinin önemli bir unsuru olarak korumuşlar, öte yandan modernizmin etkisiyle, sosyal, ekonomik, siyasal eşitlik düşüncelerine ve modern yaşamın, özellikle de aile yapısı ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin Feminist bakış açısıyla yeniden yorumuna doğru ilerlemişlerdir¹²².

Akımın somut örneği Mısır'lı Feminist Birliğidir. Mısır'lı Feministler Birliği (Egyptian Feminist Union) Mısır'da ilk Feminist hareket olmuştur. 1947 yılında ki ölümüne kadar birliğin ilk başkanı olarak görev yapan aktivist Hüda Shaarawi'dir. Birlik onun evinde

¹²¹ Ayşe Güç, *İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları*, T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008, Cilt: 17, Sayı: 2, s. 649-673.

¹²² Nayereh Tohidi, *Islamic Feminism: Perils and Promises*, Association for Middle East Women's Studies.

16 Mart 1923 tarihinde bir toplantıda kurulmuş, Uluslararası Kadın Oy İttifakına bağlanmıştır. 1925 yılından itibaren iki haftada bir periyodik olarak “L' Egyptienne” yayınlamış ve 1937’den itibaren de “el- Masreyyah” (Mısır’lı Kadın) dergisini yayınlamıştır. Grup aynı ad altında kalarak 2011 yılından sonra farklı bir hedef ve ekip ile, kar amacı gütmeyen bir sivil toplum örgütü olarak hayatına devam etmektedir. Grup Birleşik Krallık’tan tam bir bağımsızlığı desteklerken, laik bir tarza sahiptir. Feminist hareket kamuoyunda, sosyal özgürlük olarak benimsenir. Birlik hükümete ilköğretimin kızlar için zorunlu olması konusunda baskı yapmış ve 1925 yılında çağrılar karşılık bulup, başarılı olmuştur. Daha sonraki on yıl içinde kadınlar ilk kez ulusal üniversiteye başvurmaya başlamışlardır. Sendika aile hukuku reformu için de kampanya başlatmış, ancak başarısız olmuştur¹²³.

Özetle İslamcı Feminist söyleme göre aslında kadınların bir çok alanda hayatlarının kısıtlanmasının İslam dininin getirdiği kurallardan ve yasaklardan kaynaklanmadığını söylemektedirler. Onlara göre islam dininin temel esası bütün insanların eşitliği prensibine (Hucurat 13) dayanmaktadır. Bu kısıtlamaların dinin yaşandığı Ortadoğu bölgesindeki ataerkil düşünce ve uygulamalardan kaynaklandığını ileri sürmektedirler¹²⁴.

Bu kavramın 1990’lardan bu güne literatüre ne kadar yerleştiğini ve uluslararası alanda da kendine sağlam bir yer bulduğunu 27-29 Ekim 2005 tarihleri arasında Barcelona’da yapılan I. Uluslararası İslamcı Feminizm Kongresi ve 3-5 Kasım 2006 tarihleri arasında yapılan II. Kongre kanıtlamaktadır¹²⁵.

3. Ataerkil Toplum Yapısı

Ortadoğu’da kadın erkek eşitsizliğini doğuran belki de en önemli konu ataerkil toplum yapısıdır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika’nın, cinsiyet eşitliğinin ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma üzerindeki pozitif etkisi kanıtlanmış olsa bile, dünyadaki bölgeler arasında hala en fazla cinsiyet eşitsizliğinin görüldüğü bölge olduğu aşikardır. Ortadoğu ve Kuzey Afrikalı kadınlar, eğitimde ve işgücü piyasasında sürekli olarak düşük oranlarda temsil edilmekte ve bu bölgedeki kadınlar kendilerinin ve çocuklarının hayatını riske atacak derecede fazla doğum yapmaktadırlar. Kadınlar, kendi eğitimleri için, iş hayatına entegre

¹²³ Egyptian Feminist Union, http://en.wikipedia.org/wiki/Egyptian_Feminist_Union, (22 Eylül 2013).

¹²⁴ Margot Badran, *Understanding Islam, Islamism, and Islamic Feminism*, **Journal of Women’s History**, 2001, Cilt: 13, Sayı: 1, s. 50-51.

¹²⁵ Islamic Feminism, <http://www.feminismeislamic.org/>, (10 Kasım 2013).

olmak için ya da sosyal hayatta faal olabilmek için bile bu toplumlarda evdeki erkeklerden izin almak zorundadırlar. İş hayatına girseler dahi erkeklerin baskın rolleri devam etmekte, kadınlar hep ikinci sınıf işlerde çalışan olabilmektedirler. Ataerkil yapının çözümü ve cinsiyet eşitliğini sağlayan kilitsel faktör, ekonomik özgürlüktür. Kadınlar ekonomik bağımsızlığa ya da hiç olmazsa bir dereceye kadar ekonomik otonomiye sahip olmadıkça, eşitlik uğruna verilen mücadeleye de istenilen sonuca ulaşamayacaktır. Devlet, kadınların ekonomik bakımdan güçlenmesine, onların iş hayatına girişini kolaylaştırarak katkıda bulunabilir. Bunun sağlanabilmesi için ise, öncelikle devletin kadınlar arasında okur-yazarlık ve eğitim kaynaklarına ulaşma oranını yükseltici çabalarda bulunması gereklidir. Devletin kadınları ekonomiyle kaynaştırıcı rolü, Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da kadınların eğitim seviyesi hızlı bir biçimde artmaya devam ettikçe, daha çok önem kazanmaktadır¹²⁶.

E. EĞİTİM:

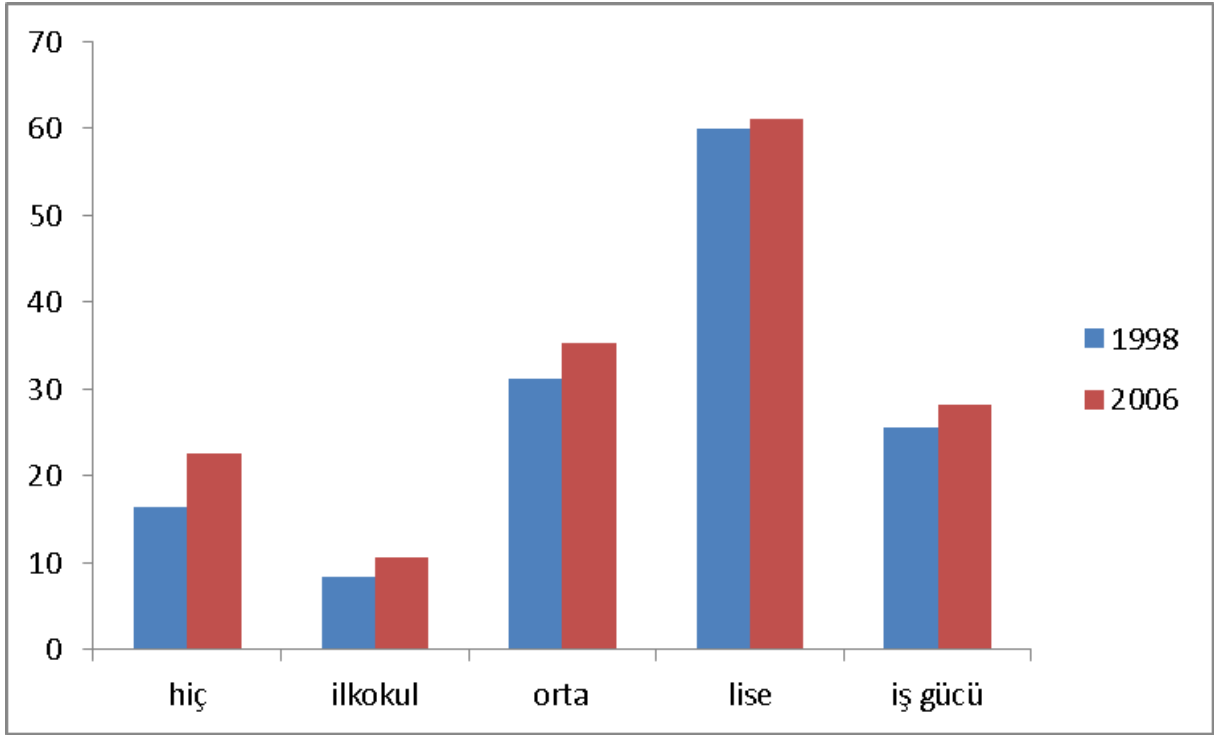
“Eğitim bir gelecek inşa etmek için çok önemlidir. Özellikle kadınlar için en iyi silah eğitimidir. Eğitim hem kadını hem de içinde yaşadığı toplumun tamamını geliştirir. Aynı zamanda kadınlara karar verebilme yetisi kazandırır¹²⁷.”

Kadınların eğitim oranıyla işgücü arasında pozitif ilişki saptanmıştır. Eğitim oranı arttıkça kadınların tarım dışındaki çalışma oranlarının da arttığı gözlenmektedir¹²⁸.

¹²⁶ Farhad Kazemi, *Gender, islam, and Politics*, **Social Research**, 2000, Cilt: 67, Sayı: 2, s. 453-474

¹²⁷ World Development Report, (2012).

¹²⁸ N. Chamblou, 2008, s. 19.

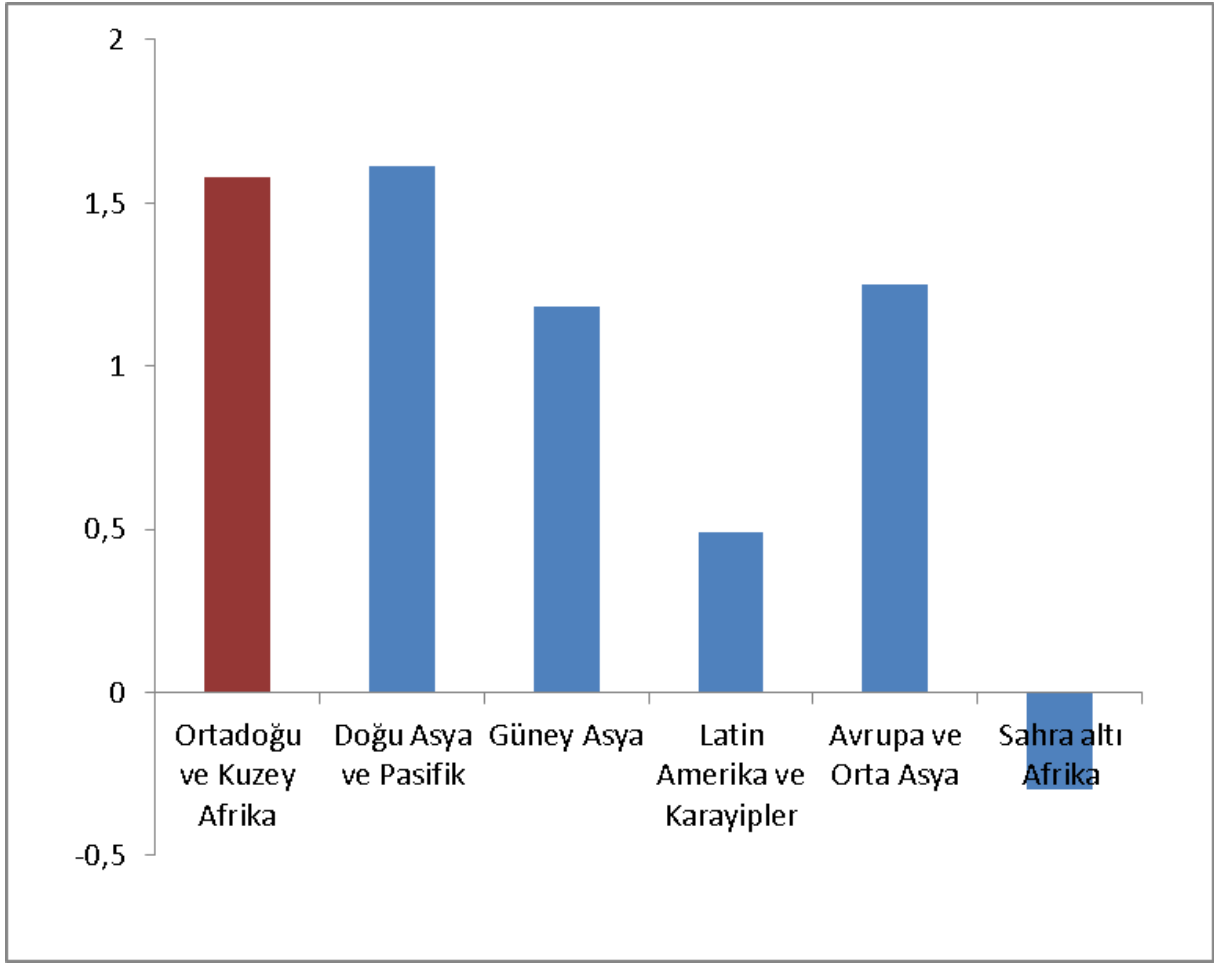
Grafik 5. Kadın Eğitim ve İşgücü İlişkisi, Mısır (%)

Kaynak: Mena Development Report, **Opening Doors Gender Equality and Development in the Middle East and North Africa**, The World Bank, 2012, Washington, s. 75.

1985 ve 2010 yılları arasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde kadınların okuryazarlığında yıllık % 1,50 gibi artış görülmektedir. Diğer bölgelerle de kıyaslandığında bu artış küçümsenmemelidir. Mısır'da okuma yazma bilmeyen gençlerin oranı, ulusal okuma yazma bilmeme oranından daha yüksektir. Gençlerin oranı % 17 iken, ulus için bu oran % 11'dir. Kadınlar için bu oran % 24 olarak % 10 olan erkeklerin iki katıdır¹²⁹. Mısır'da erkek nüfusun okuryazarlık oranının % 50'yi geçtiği yıl 1960, kadın nüfusun ise 1988'dir. Arada tam 28 yıl bulunmaktadır. Bunların yanında eğitim seviyesi ve doğurganlık arasında da sıkı bir bağ bulunmaktadır, nüfusun eğitim seviyesi arttıkça doğurganlık oranı düşmektedir. Mısır'da doğurganlık oranının düşmeye başladığı yıl 1965 yılıdır¹³⁰. Mısır doğurganlık oranları daha öncede verildiği gibi, her ne kadar düşme yaşansada hala ortalamanın üstündedir.

¹²⁹ World Bank, *Reclaiming Their Voice: New Perspectives from Young Women and Men in Upper Egypt*, Washington, DC: World Bank, 2011.

¹³⁰ Didem Danış, *Demografik Kehanetler: Ortadoğu'da Değişen Nüfus Yapısı*, **Ortadoğu Analiz**, 2009, Cilt: 1, Sayı: 11.

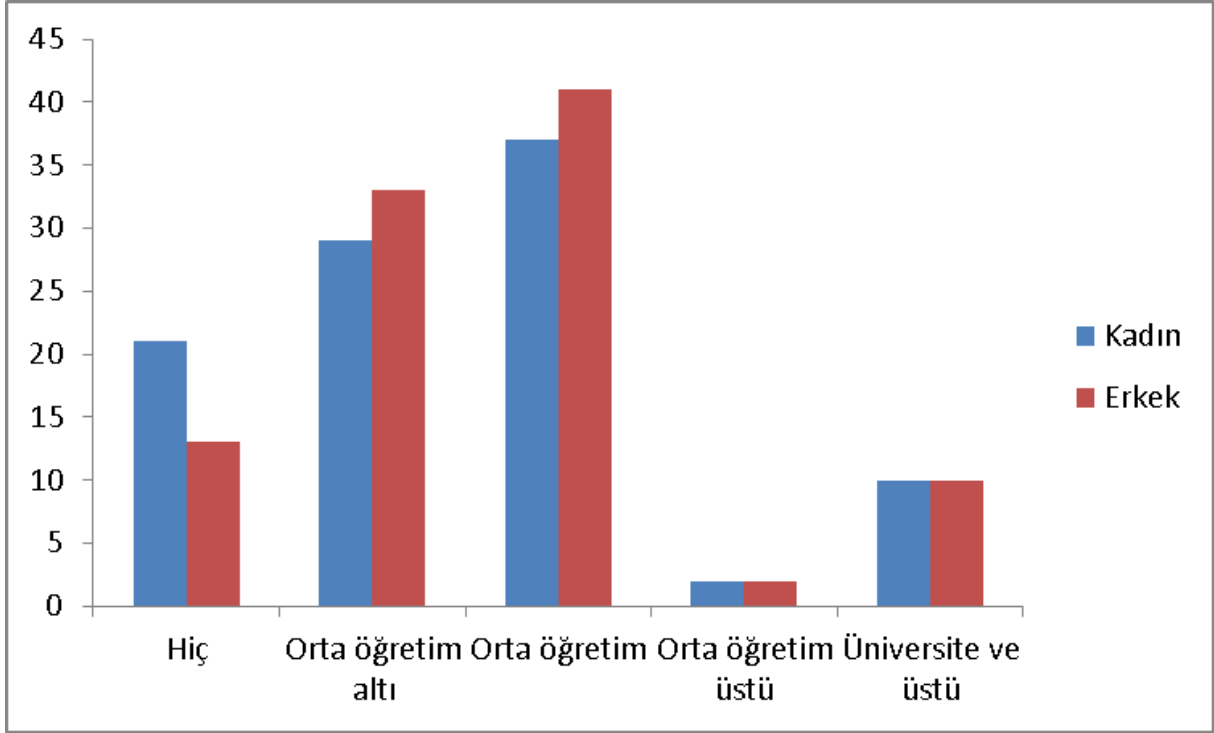

Grafik 6. Kadın Okuryazarlığında Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinin İlerleyişi, 1985-2010 (%)

Kaynak: Mena Development Report, 2012, s. 32.

Mısır'da kadınların eğitim alıp almamaları erkeklerin inisiyatifinde değerlendirilir. Çünkü okula gidip gidemeyeceklerine babaları, ağabeyleri ya da eşleri karar vermektedirler. Hatta okuldaki erkekler dahi kadınlarla aynı ortamda öğrencilik yapmak istemeyebilmektedir. Aslında işin başına bakıldığında Mısır'lı kadın ve erkeklerin eğitime yükledikleri anlam da farklıdır. Erkekler için eğitim, geleceklerini kurabilmek için onlara iş fırsatları sunan bir kurum olarak görülürken, kadınlar için ise, daha iyi yazmayı öğretene, cahil sıfatından kurtaran, ailelerine daha iyi bakabilmelerini sağlayan ve de el sanatları öğrenebilmek için bir yol olarak algılanmaktadır¹³¹. Yani kadınların zihninde eğitim ve çalışmanın bağlantısı, yaşadıkları kültür ve çevrenin etkisiyle henüz yerleşmemiştir.

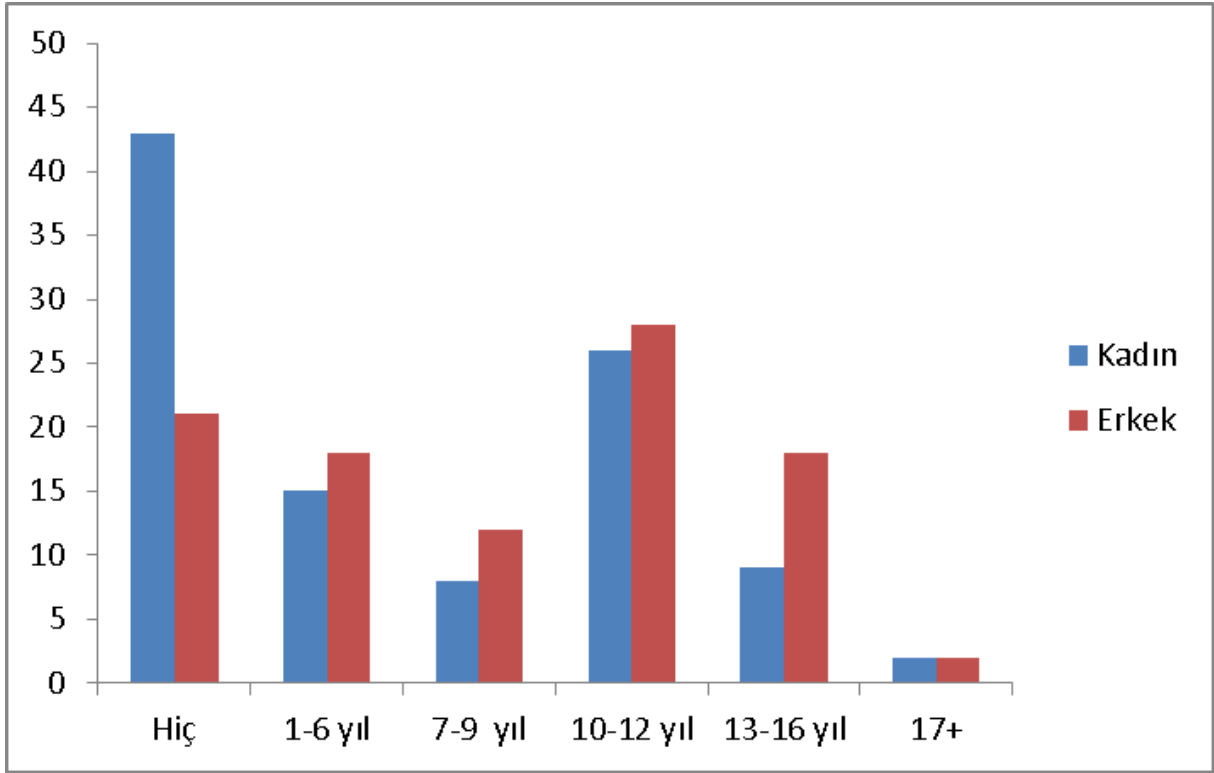
¹³¹ N. Chamblou, 2008, s. 35.

Grafik 7. Kadın, Erkek Eğitime Katılım Oranları, Mısır (%)

Kaynak: N. Chamblou, 2008, s. 33.

Grafik 8 incelendiğinde, her segmentte erkek girişimcilerin eğitim yılının kadınlarınkinden daha fazla olduğu görülür. Hiç eğitim alamayan kadın ve erkekler kıyaslandığında ise, kadınların daha fazla girişimciliğe yöneldiği izlenir. Bu durum eğitimsiz kadınların iş bulamamalarına, dolayısıyla mecburen girişimci olmalarına kanıt olarak yorumlanılabilir.

Grafik 8. Kadın, Erkek Girişimcilerin Eğitim Durumu, Mısır (%)

Kaynak: Aliye el Mahdi, 2009, s. 20.

F. TECRÜBE

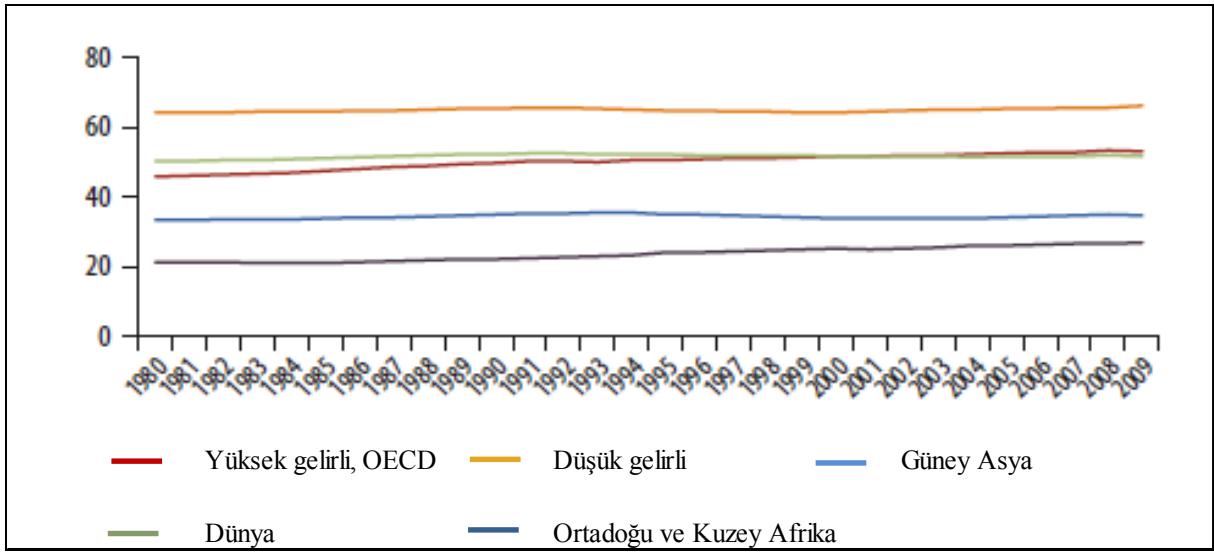
“Kadınların güçlenmesi ve mesleki beceri edinmeleri, onları iş piyasasında etkin pozisyonlara taşıyor. Bugün artık kadın kimliği ve kadınların güç potansiyeli uluslararası arenada olduğu gibi, bizim toplumumuzda da değer görüyor.”

Suzan Mubarek, Mısır Cumhurbaşkanı Eşi, Ulusal Kadın Konseyi ve Uluslararası Kadın Barış Hareketi Konuşması, Nisan 2007

Son on yılda özel sektörün kalkınmaya etkisi daha önemsenir hale gelmiştir. Bu sebeple de kadınların ekonomiye hem çalışan hem de iş veren olarak katılımı desteklenir olmuştur. Girişimci kadınların artması toplumsal refahın da artması anlamına gelmektedir. Çünkü girişimci kadınlar kendinin ve ailesinin kazancını arttırmanın yanında, üreten ve istihdam yaratan bir ortam yaratmış olacaklardır. Ki bu da işsizlikten muzdarip olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi için önemli bir adım olacaktır. İşsizliği azaltmak Mısır içinde önemli bir gelişme olacaktır, bu sebeple ekonomik reformlar ve özelleştirmelerle kamu sektörünün payı zamanla azaltılmıştır. Var olan özel sektör kadın işgücünü absorbe edememekte ve bu

sebeple kadınların iş kurmasını destekleyerek, kadınların işveren olmaktansa işveren olmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Mısır'da bu şekilde iş büyümesi hedeflenmektedir¹³².

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi tüm bölgeler içinde bu oranın en düşük olduğu bölge iken, Mısır'da bölge ülkelerinin en düşük 3. ülkesidir. Mısır'da kadınların işgücüne katılım oranları hala oldukça düşüktür. Bu oran, çalışma yaşındaki kadınların üçte biri gibidir. Kadınların iş gücüne katılımı, sadece ekonomik güçlenme olarak değerlendirilmemeli, bu aynı zamanda kadının evde ve dışarda da sesini duyurabilmesi anlamına gelmektedir.

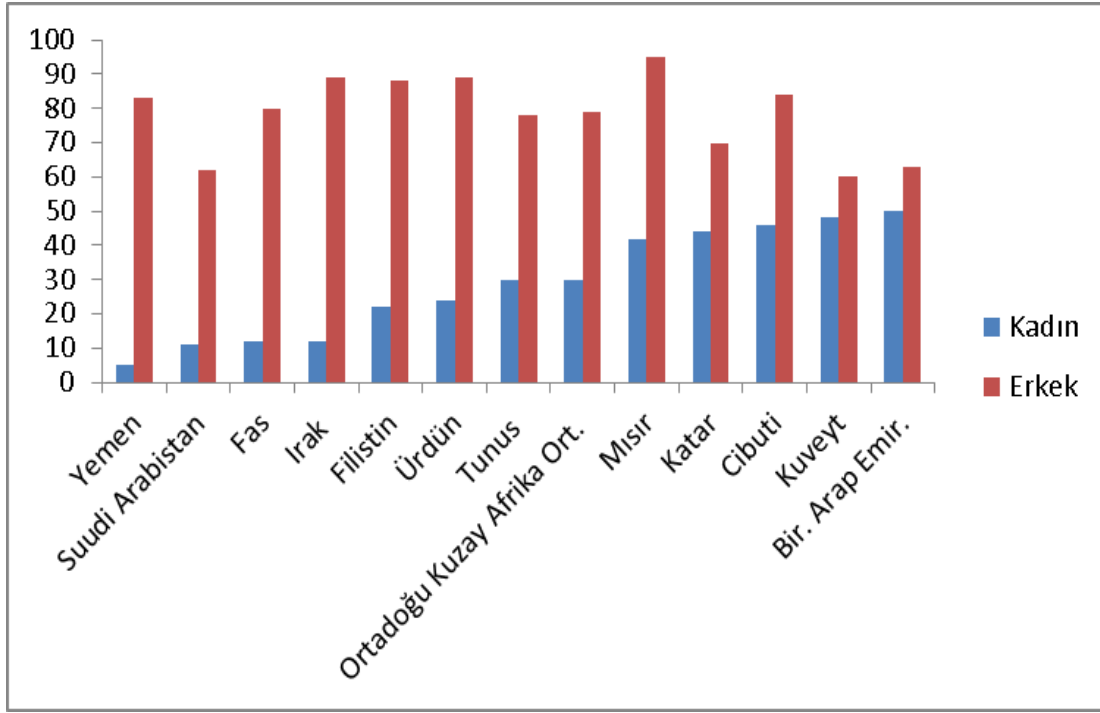
Grafik 9. Kadın Nüfusun İşgücüne Katılım Oranı, 1980-2009 (%)

Kaynak: Mena Development Report, 2012, s. 11.

Mısır'da Kadın işgücü arzı erkeklere oranla hızla artmakta ama buna rağmen kadın istihdamındaki artış daha az ilerlemektedir. Toplam kadın işsizlik oranları neredeyse erkek işsizlik oranlarının dört katıdır, özellikle eğitilmiş, genç ve kırsal nüfusta bu oran daha derindir¹³³. Kentsel alanda ise hükümet, çalışan kadının artmasında etkin bir rol oynamıştır. 2007'de bu oran % 36,2 olmuştur.

¹³² S. Nasr, 2010, s. 174.

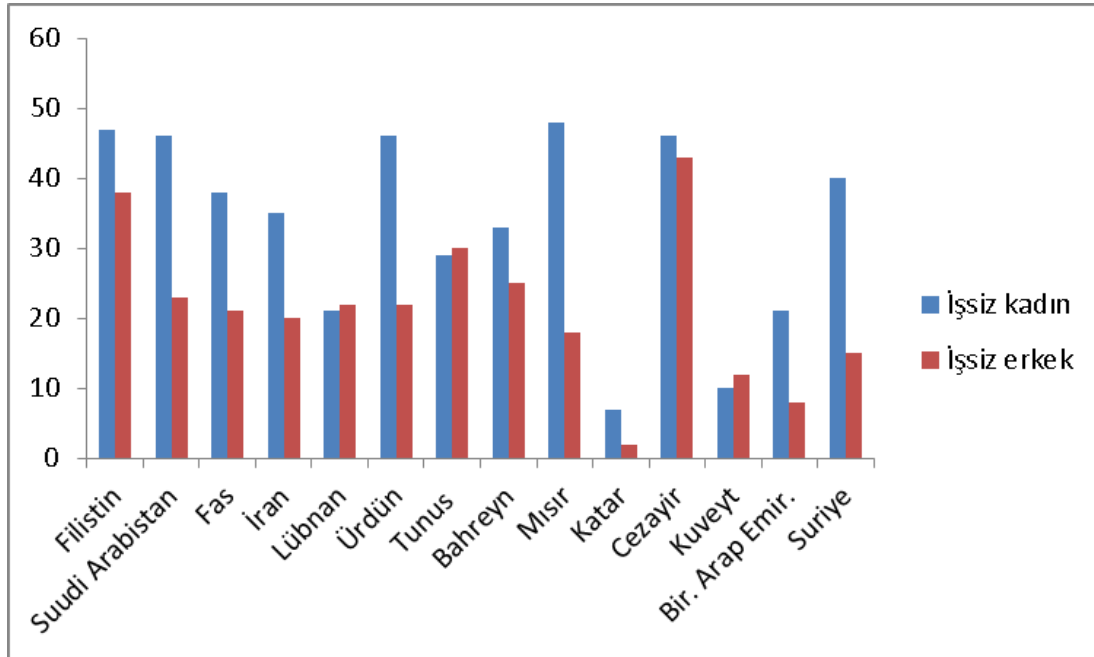
¹³³ Capmas, *Labor Force Sample Survey 1995, 2000, 2005, 2006, and 2007*, Cairo, 2008.

Grafik 10. Bölge Ülkelerinde Kadın Erkek İşgücü (%)

Kaynak: Mena Development Report, 2012, s. 8.

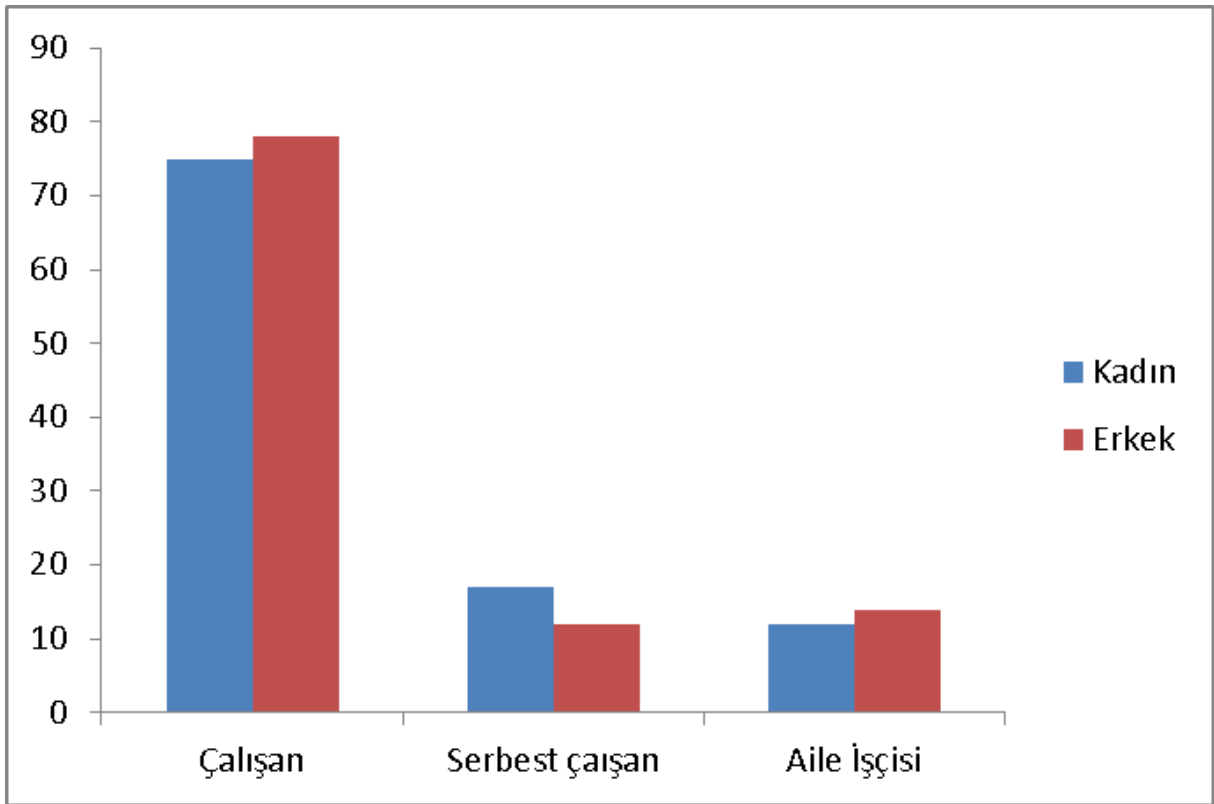
İşsizlik oranlarına bakıldığında bölgenin tamamına yakınında kadınların işsizlik oranları erkeklerinkinden daha yüksektir. Mısır'da ise fark neredeyse iki katıdır.

Grafik 11. Bölge Ülkelerinde Kadın Erkek İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: Mena Development Report, 2012, s. 6.

Grafik 12'nin de gösterdiği gibi tecrübe sahibi olmak, iş hayatından gelmek, girişimcilik faaliyeti için çok önemli bir artı sağlar ve cesaret verir. Mısır'da kadınlar ücretli veya ücretsiz işçi olarak spesifik branşlarda çalışmaktadır. Tarım, eğitim, sağlık ve sosyal hizmet alanları gibi. 2008 yılında Mısır'da kayıtdışı çalışan 8,3 milyon insan bulunmaktadır, bunun 1.8 milyonu kadın, ki bu rakam toplam kadın istihdamının neredeyse yarısını temsil etmektedir. Enformel kadın istihdamının yaklaşık yüzde 94'ü özel sektöre konsantre iken, yüzde 63,9'u kırsal alanlarda bulunmaktadır¹³⁴.

Grafik 12. Kadın Girişimcilerin Önceki Durumu, Mısır (%)

Kaynak: Aliye el Mahdi, 2009, s. 28.

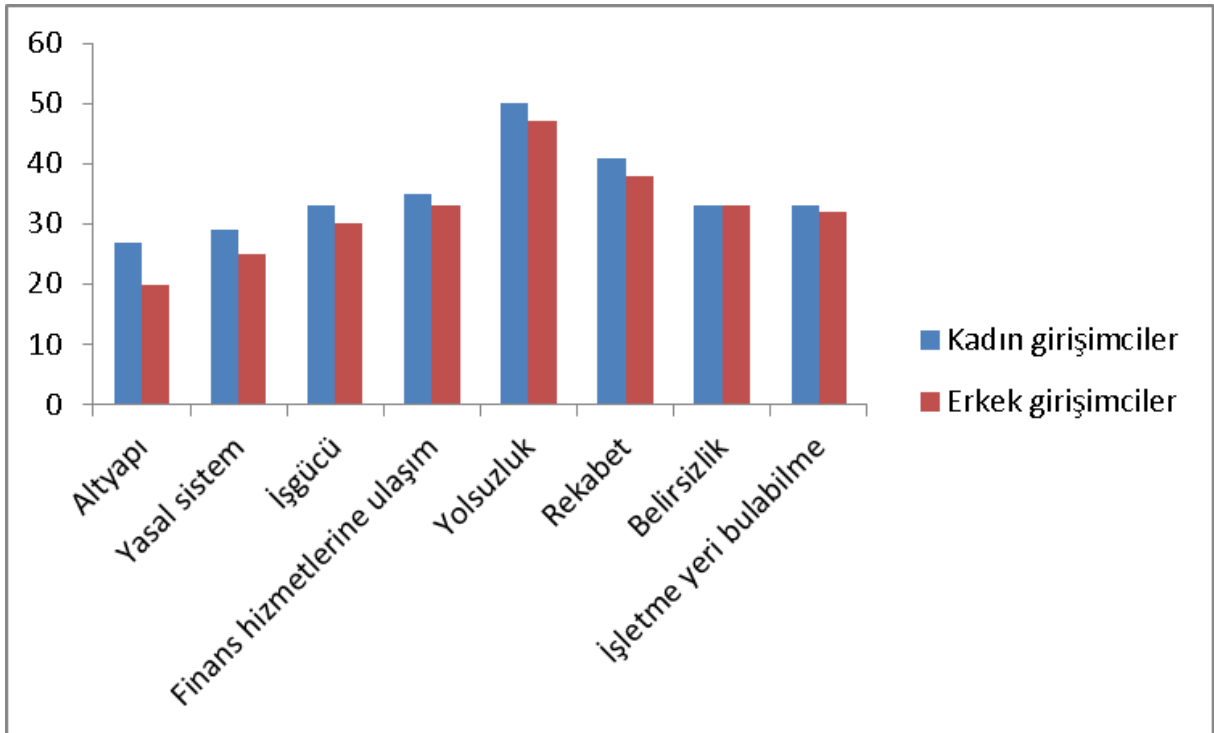
Aynı zamanda kadınların tecrübeden yoksun kalmalarına sebep olan bir konu da, firmaların kadın işçi almaktan çekinmesidir. Bu tutumun potansiyel bir sebebi daha maliyetli olmalarıdır, çünkü kadınlar anne olduklarında bir süre çocuk bakımı için işyerinden uzak kalmaktadır. Bir diğer sebep de önyargılar, gelenek, istihdamda cinsiyet ayrımcılığı gibi bakış açısına sahip olmaktan kaynaklanır.

¹³⁴ N. Chamblou, 2008, s. 25.

G. FİNANSAL DESTEK

“Finansal dışlanma, yoksulluğu ve eşitsizliği arttırarak, ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde bir fren görevi görür. Ancak finansal gelişimin boyutları çoğunlukla gözardı edilmektedir, çünkü kimlerin finans hizmetlerinden ne ölçüde yararlanıp yararlanmadığını gösteren verilerde boşluklar vardır¹³⁵.”

Likidite sınırları genellikle girişimcileri en zorlayan konu olmaktadır. Mısır’da ticari bankalar genellikle yeni bir işe başlayan yatırımcılara borç vermede isteksiz davranmaktadırlar. Çünkü bankalar bu durumu riskli görür ve henüz var olmamış bir işe değer biçmek ve onun kredi değerini ölçmek zor olmaktadır, özellikle de bu işletme küçükse. Mısır’da aslında finans hizmetlerine ulaşım hem erkek hem de kadın için pek kolay olmamakla beraber, yine de kadınların daha yüksek engellerle karşılaştığını gösteren kanıtlar mevcuttur. Kadınlar için küçük veya orta ölçekli iş kurmakta veya genişletmekte en önemli kısıtlar arasında finansman bulma sorunu bulunmaktadır. Aşağıdaki veriler kadınların bu konudaki sıkıntılarını kanıtlar niteliktedir.

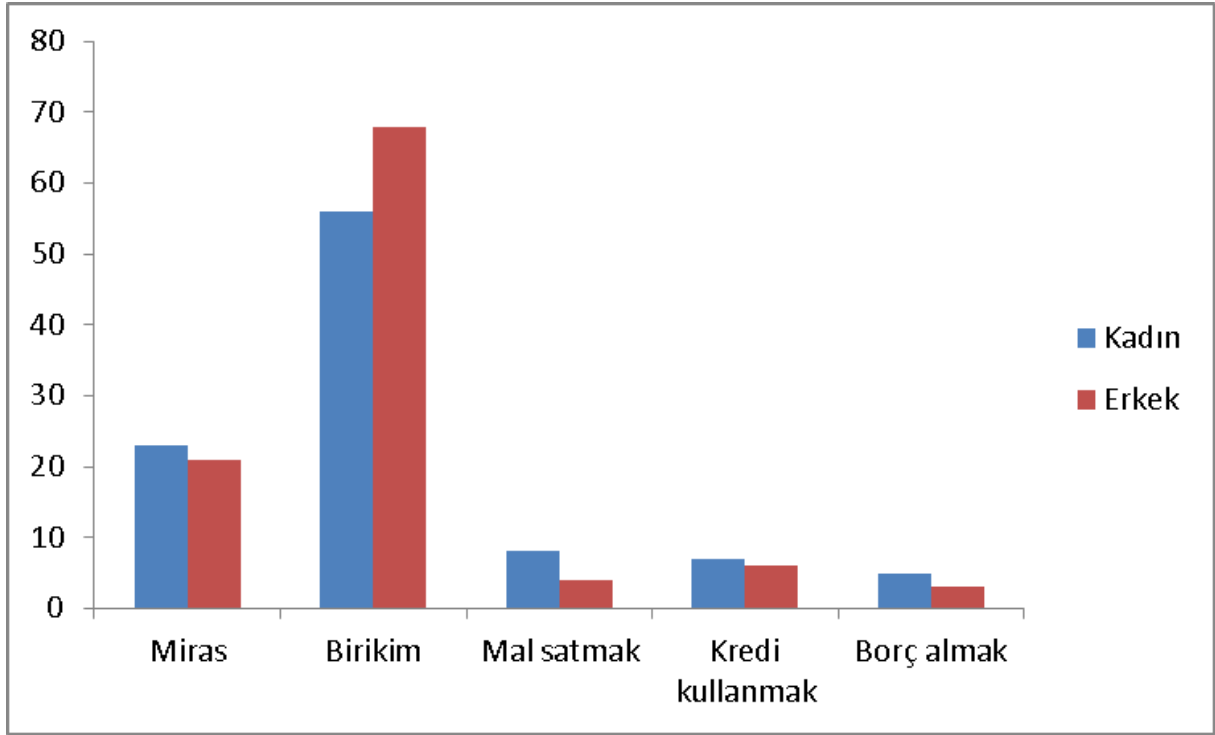

Grafik 13. Kadın ve Erkek Girişimcilerin Engelleri, Mısır (%)

Kaynak: Mena Development Report, 2012, s. 55.

¹³⁵Asli Demirguc-Kunt, *Finance and Private Sector Development*, Development Research Group, World Bank, 2007, s. 25.

Finansmana ulaşmada teminat eksikliği kadınlar için önemli bir engel teşkil eder. Kadınların % 20'sinin yatırım planlarındaki birincil sıkıntısı teminat bulamamaktır. ICS verilerine göre kadınların kredi başvurularının % 92'si kabul edilebilir teminat sunamamalarından dolayı rededilmektedir. Bu oran erkeklerle kıyaslandığında neredeyse iki katı kadardır. Enformel sektörde ise teminat koşullarının daha katı olması sebebiyle bu alanda kadınların % 33'ü finans hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Bir de kadınların kredi başvurularını hantal bulmaları da finans hizmetlerinden yararlanmada erkeklerden geri kalmalarına sebep olmaktadır. Çünkü erkeklerin % 9'u başvuru işlemlerini hantal bulurken, kadınların % 19'u bu işlemlerden şikayet etmekte¹³⁶. Bu sebeple kadınların girişimcilik faaliyetlerinde sermaye ihtiyaçlarını kredi kullanarak çözmeye alternatifleri oldukça düşüktür.

Grafik 14. Kadın Erkek Girişimcilerin Sermaye Kaynağı, Mısır (%)

Kaynak: Aliye el Mahdi, 2009, s. 31.

Bu teminat koşullarını sağlayamama da bir sebep de, kadınların güvenli toprak haklarından yoksun olmaları olabilir. Çünkü Mısır'da şeriat hukukuna göre erkeklerin miras hakkının kadınlarınkinden fazla olması hükmedilmiştir. Bu sebeple kadınların varlığı

¹³⁶ World Bank, *Egypt Investment Climate Survey*, Washington, DC: World Bank, 2008(a).

erkeklerin gerisinde kalmaktadır. Mısır'da toprak sahipleri olan kadınlar gelenek ve kültür gereği kendi topraklarında dahi şahsi tasavvurlarını kullanamazlar, malları genelde eşleri, erkek kardeşleri veya oğulları tarafından yönetilir. Kadınlar girişimcilik yeteneklerini bir teminat bulup alamadıkları krediler sebebiyle gerçekleştirememektedirler¹³⁷.

Kadın girişimcilerin nerdeyse % 20'si kredi almak için ticari bankalara başvurur. Bu başvurular erkeklere oranla daha fazla red cevabı almaktadırlar. Erkek kredi başvurularının % 2,8'i red cevabı alırken, kadın başvurularının % 3,8'i rededilmektedir. Kadınlar bu sebeple enformel borç almaya daha çok başvururlar, aileden veya arkadaştan borç almak gibi¹³⁸.

Mısır'da bankacılık sektöründe özellikle kadınları hedef alan programlar oluşturma anlamında ilerlemeler yavaş seyretmektedir. Bunlardan biri Commercial International Bank (CIB) olan, Mısır tarafından oluşturulan bir programdır. Bu banka iş kadınlarını yatırım anlamında bilgilendirme seminerlerine destek vermiştir. CIB kadın müşteriler için MasterCard başlatmış, Heya denilen bu programın hedefleri ağırlıklı olarak kadınların zenginleştirilmesi olmasına rağmen, bölgesel kalkınmayıda desteklemektedir. Fakat bu programlara rağmen hala Mısır'da bankalar için kadınlar potansiyel bir müşteri olarak görülmemektedir.

Mısır bankacılık sektöründe çok sayıda banka bulunmasına rağmen sadece dört tanesi mikro, küçük ve orta ölçekli kurumsal pazara kredi verir. Bu bankalar the National Bank for Development, Banque du Caire and Banque Misr, the Principal Bank for Development and Agricultural Credit, and CIB'dir. Ki kadın işletmelerinin de ağırlıklı bu ölçekte olduğu bir gerçektir. Bir çok özel banka bu segmente odaklanmaz, çünkü bunu riskli bulur. Sivil toplum örgütleri ve kalkınma sosyal fonu küçük işletmeler için bazı ulusal programlar yönetir. Bu uygulamalarla Mart 2009 verileriyle 208,220 mikro işletme, 98,564 küçük işletme için sivil toplum kuruluşları için finansman sağlanmıştır¹³⁹.

Bankaların bu boşluğunu doldurmak amaçlı bölgede bazı sivil örgütler kurulmuştur. Bunlardan biri Al Tadamun'dur. Al Tadamun, Mısır'lı kadın yoksul girişimcilerin ailelerinin

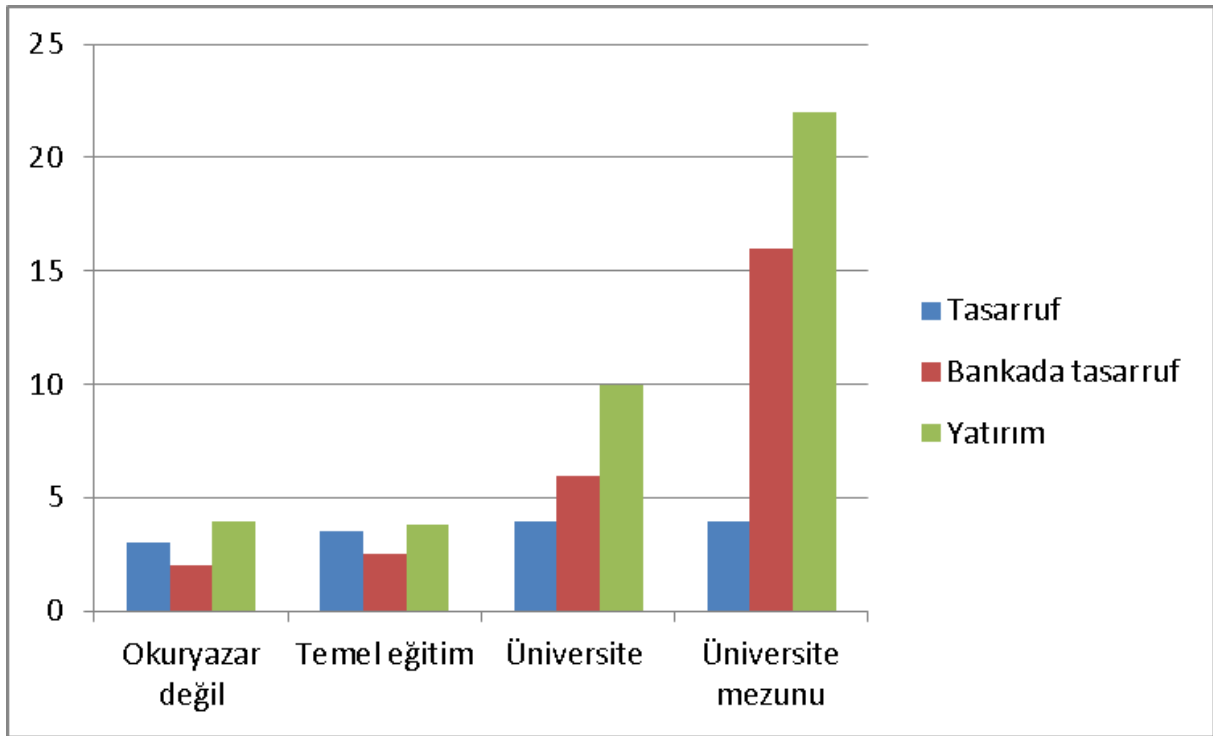
¹³⁷ World Bank, *Egypt Country Gender Assessment*, **Middle East and North Africa Region, Social and Economic Development Group**, Washington, DC: World Bank, 2003.

¹³⁸ Sahar Nasr, *Access to Finance and Economic Growth*, **Middle East and North Africa Region**, Washington, DC: World Bank, 2008, s. 89.

¹³⁹ World Bank, *Enhancing Access to Finance for Micro and Small Enterprises Concept Note*, **Middle East and North Africa Region, Social and Economic Development Group**, Washington, DC: World Bank, 2009.

gelirlerini arttırabilmek için iş kurmak, sürdürülebilmek veya genişletebilmek için projeler ve finans hizmetleri sağlayabilmek için 1996 yılında kurulmuş bir sivil toplum kuruluşudur. Mart 2009 yılında, Al Tadamun Sosyal Dayanışma Bakanlığı hukuki çatısı altında bağımsız bir kuruluş haline gelmiş ve Büyükşehir Kahire’de 22 şubeye sahip olmuştur. Kuruluşundan bu yana, Al Tadamun 600.000 'den fazla müşterisine hizmet vermiştir. Al Tadamun Arap bölgesinde 6. Mısır'da 3. olmak kaydıyla, Mikro Finans Kurumlarının 2009 MIX Global 100 Kompozit Sıralamasında 27. sırada yer almaktadır¹⁴⁰.

Mısır’da eğitim ve finans kaynaklarını kullanma arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Üniversite mezunu bir bireyin tasarruf planlarıyla, okuma yazma bilmeyen ya da ilköğretim seviyesinde eğitim görmüş bir bireyin tasarruf kararları arasında oldukça fazla farklar gözlenmektedir.

Grafik 15. Finans Hizmetlerini Kullanmada Eğitimin Etkisi (%)

Kaynak: S. Nasr, 2010, s. 48.

Mısır hükümeti kredi bilgi sistemine ulaşımı ve bilgi altyapısını geliştirmek için bazı reformlar geliştirmiştir. Reformlar; özel kredi bürolarının kurulması ve banka dışı mali

¹⁴⁰ Al Tadamun, <http://www.altadamun.org/>, (15 Eylül 2013).

kurumlar ile kredi bilgilerinin edinilerek bilgi edinme maliyetlerinin azaltılmasını hedeflemektedir¹⁴¹.

Mısır'da finans hizmetlerine ulaşım çok sınırlıdır. Bir tasarruf hesabına sahip kadın oranı oldukça düşüktür. Toplam ICS örnekleminin sadece yüzde 3.4'ü hesaplarını kontrol ederken ve yüzde 6,5'inin tasarruf hesapları bulunmaktadır. Finansman bulma sıkıntısını her iki cinsten yaşasa da kadınların daha da zorlandığı bir gerçektir. Kadınların % 20'si finansman bulmayı yatırım planlarında en önemli engel olarak görmektedir. % 19'u kredi başvuru işlemlerini çok hantal bulmaktalar¹⁴².

Mikrokredi hizmetleri, kadınlara finansman olma anlamında diğer birçok ülkede başarıyla sağlanmaktadır, fakat Mısır'da henüz o kadar yaygın değildir. Şu an 1,3 milyon aktif kredi kullanıcısı vardır. Ve tahminler gösteriyorki pazarın % 5'i kadar potansiyel daha mevcuttur¹⁴³. Dünya Bankası Mısır'da küçük ve mikro işletmeler için finansmanın artırılması üzerine yeni bir proje tasarlamaktadır. Bu proje kadınlar için önemli bir fırsat sunmayı hedeflemektedir.

H. BÜROKRASİ VE YASAL DÜZENLEMELER

“Biz hükümet olarak aynı işi yapan kadın ve erkeklerin eşit ücret alacağına ve kadınların aile yükümlülükleriyle iş hayatı gerekliliklerini bağdaştıracaklarına söz veriyoruz. Aynı zamanda hükümet, kadın ve erkeklerin her alanda eşit haklara sahip olmasını sağlayacak.”

Hüsnü Mubarek, 35. Arap İşçi Konferansı, 24 Şubat 2008

Bölge için daha az sayıda kadın girişimci sayısına sahip olması üç nedene bağlanmıştır. İlki, kadınların çalışma hayatında olmasına yönelik tutumlar hala uygun görülmemektedir. Bölgenin bazı yerlerinde kadınların çalışmasına utanç verici bir durummuş gibi bakanlar olduğu kültür başlığı altında incelenmiştir. İkincisi, aslında cinsiyet odaklı olmayan bariyerlerdir. İş kurmak için gerekli olan prosedür ve bürokratik işlemlerin çok hantal ve maliyetli olmasıdır. Bu durum kadın ve erkek ayrımı içermesede kadınların

¹⁴¹ Amanda Ellis, Claire Manuel ve Mark Blackden, *Gender and Economic Growth in Uganda: Unleashing the Power of Women*, **Directions in Development Series**, Washington, DC: World Bank, 2006.

¹⁴² World Bank, 2008(a).

¹⁴³ World Bank, 2008(a).

psikolojik olarak daha zorlandıkları ve bu sürecin zorluğu nedeniyle girişimcilik faaliyetlerinden uzak durduğu görülmüştür. Aynı zamanda kadınlar erkeklere oranlara “risk averse” riskten daha çok kaçtıkları için bu maliyetli bürokratik işlemler kadınların gözünde riski arttırmaktadır. Üçüncü nokta ise, bölgenin iş ve yatırım mevzuatları cinsiyete göre düzenlenmemiştir. Bu durum da kanunların uygulanması ve yorumlanmasında kadınlara yönelik algı ve tutumlarla haksız ve eşit olmayan sonuçların çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir. Birçok gelişmekte olan ülkede, hala ağır yasal ve hukuki yasaklarla kadınların bazı mesleklere erişimi engellenmektedir. Kadınlar üst yönetim ve liderlik pozisyonları için erkeklere oranla daha az tercih edilmektedirler. Bu da kadınların yönetim deneyimi kazanabilmesini engellemektedir¹⁴⁴. Buna karşın artık Mısır dahil birçok hükümet kadın girişimciliğini desteklemek için cinsiyet eşitliği sağlayacak düzenlemeler yapma çabasıdadır¹⁴⁵.

Mısır kanunları dikkatle incelendiğinde ağırlıklı olarak “erkek” muhatab alınarak oluşturulduğu görülür. Mesela iş kanunu madde 13’te kadınlara hitap ya da kadınları kapsayıcılık yoktur. Bunun yanında madde 35’te açıkça cinsiyet, dil, din, mezhep, ırk ayrımı yapılmaksızın ücret eşitliği ilkesi yer alır. İş kanunlarının ikinci bölümünde kadın işçilerin istihdamına ilişkin ayrı bir bölüm yer alır.

Madde 88, “işçilerin istihdamını düzenleyen tüm hükümler kadın ve erkek işçi ayrımı yapılmaksızın, tüm çalışma koşulları eşittir”. Bu madde kadın ve erkek belirterek anlaşmazlığa neden olabilecek durumları ortadan kaldırır.

Madde 89, kadınların çalışma saatini kısıtlar. “İlgili bakanlık kadınların sabah 7 ve akşam 7 arasında hangi işlerde, durumlarda ve mesleklerde çalışamayacağı hakkında bildiri çıkarabilir”. Bu madde kurumlara fazlaca inisiyatif vermiştir.

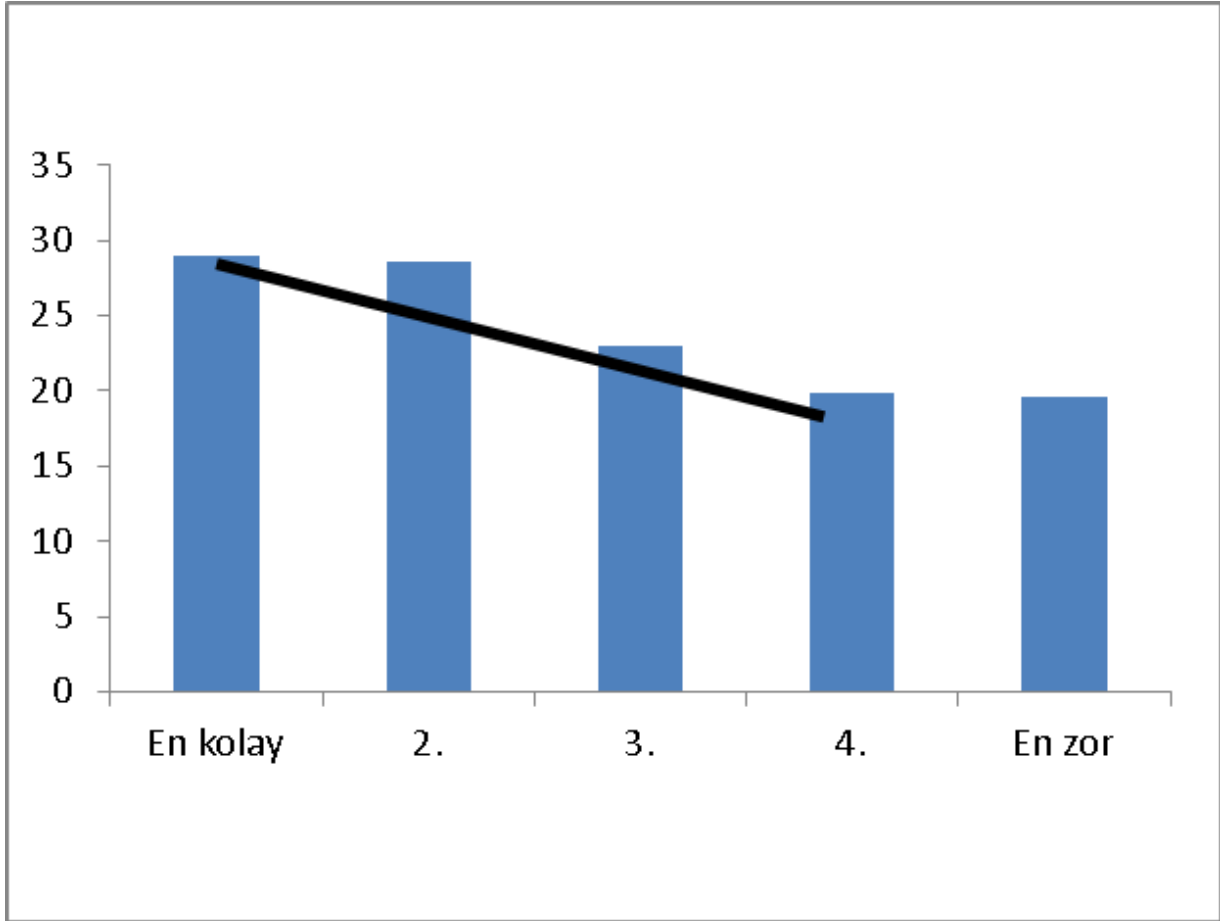
Madde 90, “İlgili bakan kadınların belirlenen sağlıksız ve kadınların ahlaki yapısına uygun olmayan işlerde çalışmasını yasaklayan kararname çıkarabilir”.

¹⁴⁴OECD, 2004.

¹⁴⁵ Tezer Ulusay ve De Groot, *Supporting Private Industry, Women Entrepreneurship Development IN Selected African Countries. Private Sector Development Branch Investment Promotion and Institutional Capacity Building Division, PSD Technical Working Papers Series*, Working Paper No. 7, 2001, s. 44.

2005 yılı 91 sayılı gelir vergisi kanunu tüm metin boyunca iki cinsede refer ederek kadınları da kapsar. Ancak bir işletmenin yönetim ve kurulmasında geçerli tüm hükümlerde şirketin danışmanı (madde 38) ve kontrol konseyi (madde 46) gibi pozisyonlarda hep erkek var olduğu varsayılarak hükümler ‘bay’ ifadelerini içermektedir. Buna karşılık bu pozisyonlara istekli kadınların getirilmesini yasaklayan açık bir hüküm bulunmamaktadır.

Ama hiç bir yatırım ve işle ilgili yasalarda bir iş yeri açma, işletme yönetme, krediye başvurma ve ulaşım, ticaret, vergi veya iflas gibi konularda kadınlara karşı kısıtlayıcı ya da farklı muamele öngören açık bir hüküm bulunmamaktadır¹⁴⁶.

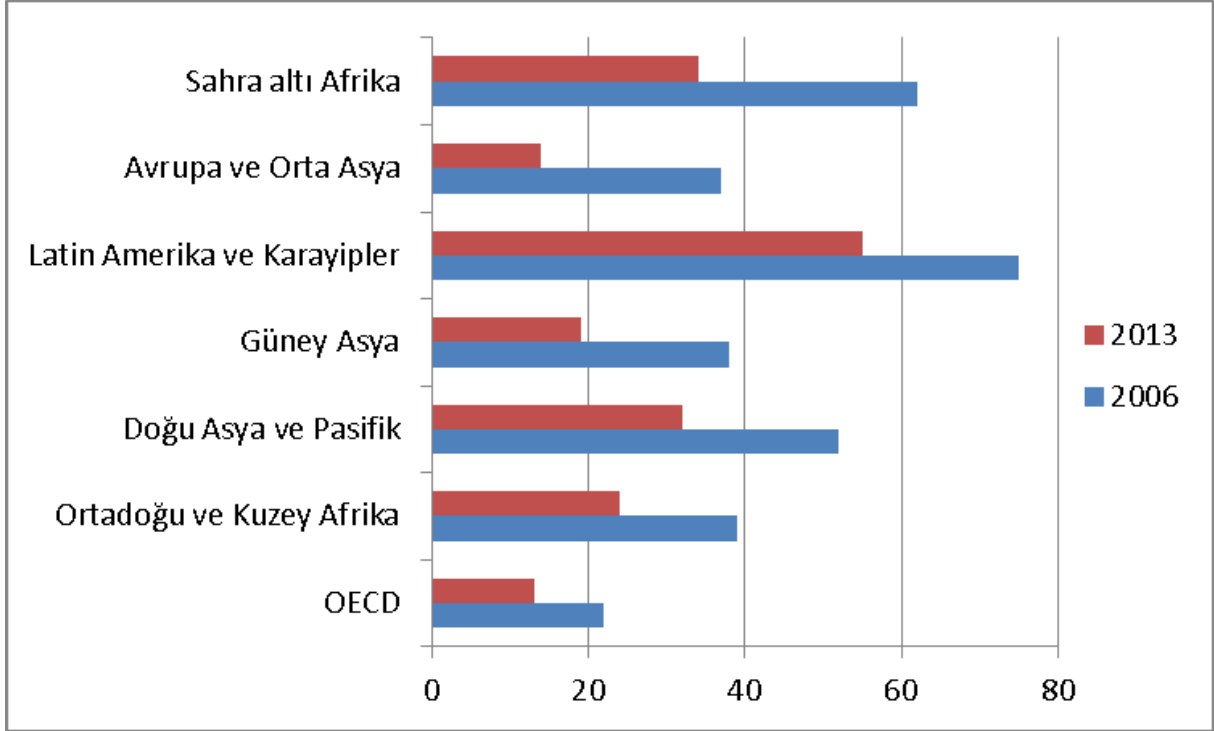

Grafik 16. Bürokratik İşlemler ve Kadın Girişimci, Mısır

Kaynak: Nadereh Chamlou, 2008, s. 12.

¹⁴⁶ Nadereh Chamlou, 2008, s. 72.

Grafik 17 tüm bölgelerin 2006 ve 2013 yılları arasında yapılan düzenlemelerle bürokratik işlemlerin kolaylaştırılmasını kıyaslıyor. Tüm bölgeler için kolaylaştırmalar gerçekleştirilse de, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi hala bürokratik işlemlerin en zor olduğu üçüncü bölgedir.

Grafik 17. Bürokratik İşlemlerin Kolaylaştırılması, Tüm Bölgeler

Kaynak: Doing Business 2013, Washington DC: World Bank, 10. Baskı, 2013, s. 68.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MISIR'DAKİ KADIN GİRİŞİMCİLERİN ÖZELLİKLERİ

I. MISIR'DA KADIN GİRİŞİMCİLERİN MEVCUT DURUMU

Sürdürülebilir ekonomik büyüme için kadınlar önemli bir itici güçtür. Gelişmekte olan ülkelerde mikroekonomik ampirik kanıtlarda ve makroekonomik analizlerde yaşanan cinsiyet eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi sınırlandırdığı görülür¹⁴⁷. Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki ülkeler için, kadınların işgücüne katılım oranları erkeklere göre gecikme göstermiştir. Deneysel çalışmalar kadınların iş hayatına katılımının artmasıyla, bölgede kişi başına düşen gelirdede hızlı bir artış gözlenmiştir¹⁴⁸. Mısır, kadınların hukuki ve ekonomik statülerinin iyileştirilmesi konusunda ilerleme kaydetmektedir. Kadınların ve erkeklerin rolleri anlamında önemli demografik, sosyal ve ekonomik değişiklikler yaşanmaktadır. Cinsiyet eşitliği hem doğası gereği önemlidir hemde aracı olduğu gelişmeler sebebiyle önemlidir. “Cinsiyet eşitliği akıllı bir ekonomidir” kalkınma için. Cinsiyet eşitliği gelecek jenerasyonun refahıdır¹⁴⁹. Bu süreçte kadınlar eğitim, yaşam şartları ve girişimcilik anlamında, bir çok fırsatlar ve aynı zamanda engellerle karşılaşabilmektedir. Aynı zamanda cinsiyet eşitliğini sağlamak için yaratıcı politikaların geliştirildiği de bir ülkedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin kalkınma için hayati bir rol oynadığı ve bu sebeple kadınları da ekonomiye entegre etmek gerektiği inancı, günümüzde Mısır içinde uygulanmaya çalışılır bir yaklaşım olmuştur. Kadınların güçlenmesi için hükümetin bazı uygulamaları olmuştur. Mısır Ulusal Strateji’de kadınların güçlenmesi konu edilmiş, 2005 Mart ayında 5 yıllık ulusal kalkınma planında Ulusal Kadın Konseyi oluşturulup, kadınların güçlendirilmesi için ekonomik, sosyal, politik ve stratejik ihtiyaçlarına hitap edebilecek, insan haklarını koruyacak sorumlu, resmi bir devlet organı haline getirilmiştir. Dönemin Başbakanı Temmuz 2005'te bu mesajı yineleyip, Mısırlı Kadınların Ekonomik Açıdan Güçlendirilmesi Yüksek Düzey Politika Forumunda Mısır’lı kadınların işgücü ve işveren olarak ekonomiye katılımını arttırmanın hükümetin üst önceliklerinden biri olduğunu vurgulamıştır. 2005 seçimlerinde Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek’in kalkınma için kadınların rolünü vurgulaması Mısır’da kadının ekonomiye

¹⁴⁷ A. Ellis, C. Manuel, ve M. Blackden, 2006.

¹⁴⁸ World Bank, *Gender and Development in the Middle East and North Africa: Women in the Public Sphere*, MENA Development Report, Washington, DC: World Bank, 2004.

¹⁴⁹ S. Nasr, 2010, s. 65.

katılımına pozitif bakışını vurgulamaktadır. Bunu sağlamak amacıyla da kadın girişimciliğini desteklemek, kadınların pazara ve finans kaynaklarına ulaşımını kolaylaştırmak hükümetin öncelikli çalışmaları arasına girmiştir. Ayrıca kadınların girişimci olarak potansiyellerinin kullanılması, üretimi ve işgücünü desteklemek anlamına geldiği için Mısır'ın ekonomik planları arasında bulunmaktadır. Kadınların girişimciliğini desteklemek için yasal, kurumsal ve düzenleyici değişikliklerle onların eşit şartlarda ekonomik kaynaklara, toprak, finans, gayrimenkul gibi, ulaşabilmesi amaçlanmıştır¹⁵⁰. Fakat bu gelişmelerden sonra 25 Ocak 2011 devrimiyle birlikte Mısır siyasi ve toplumsal olarak major bir değişim geçirmiştir. Önemli ölçüde ekonomik aksamalar olmuştur. Birçok genç erkek ve genç kadın büyüme ve istihdam için ekonomik fırsatları beklemeye başlamıştır. Mısır hala yapısal engeller yüzünden özel sektör aktivitelerini gerçekleştirmede zorluklarla yüzleşmektedir. Hükümetin geleneksel müdahaleci anlayışı girişimcilik fırsatlarını sınırlandırır. World Bank Investment Climate Rapid Survey 2011'e göre firmaların % 27'si iş kurmak veya büyümek için izin ve lisans alma prosedürlerini en büyük sorun olarak gördüklerini söylemektedirler. Benzer şekilde 2012 yılında Alexandria Business Association tarafından yapılan araştırmada firmaların % 46'sı lisans ve işletme formalitelerinin çok karışık olduğunu ifade etmekte. Sosyal açıdan bakıldığında kadınların çalışması gelirlerini arttırdığı için ailesinin ve çocukların sorumluluğunu taşıyan kadın olduğu için, kadın çocuklarının beslenme, sağlık ve eğitim giderlerine daha fazla pay ayırabilecektir. Ekonomik açıdan bakıldığında ise işveren durumundaki kadınlar, diğer kadınları istihdam etme anlamında daha teşvik edici olacaktır¹⁵¹.

Mısır'da kadınlar özellikle özel sektörde erkeklere oranla daha az kazanmaktadır. Ve bu ayrımcılığın sebebi eğitim farklılıkları, devamsızlık, ya da iş performansı değildir. Bu cinsiyet farkından kaynaklı kadınların iş saati olarak, hamilelik, doğum ve emzirme izni gibi nedenlerle, daha az çalışmasından kaynaklı olmaktadır. Çünkü çalışan kadınlar aynı zamanda evlerine ve ailelerine de zaman ve enerji ayırmak zorundadırlar.

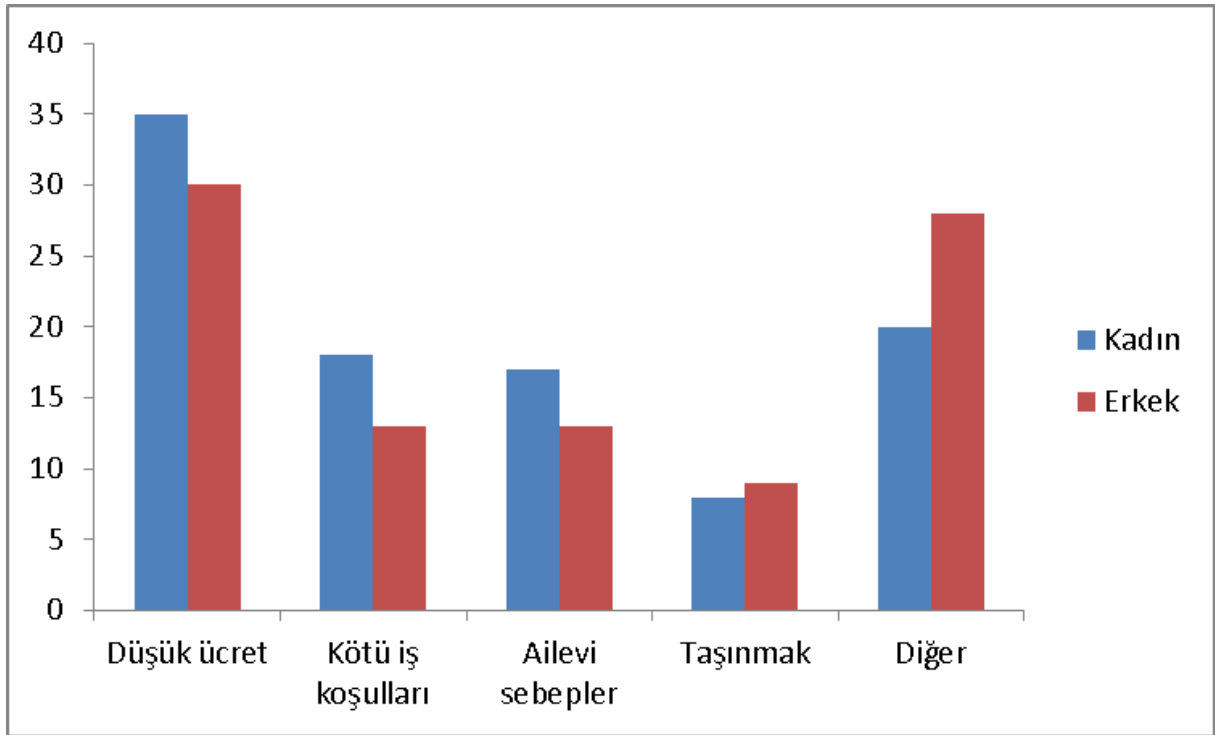
Mısır'da kadınların tam anlamda ekonomiye katılımının önünde makroekonomik çevre, çeşitli yasal, kurumsal, düzenleyici ve kültürel kısıtlar bulunmaktadır. Aslında Mısır 1981 yılında Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) ni

¹⁵⁰ Mahmoud Mohieldin, Aisha Abdel-Hadi ve Farkhonda Hassan, "Overview", Sahar Nasr, **Egyptian Women Workers**, s. 2.

¹⁵¹ S. Nasr, 2010, s. 33.

kabul etmiş olsada, son yirmi yılda kadınların işgücüne girişinde artış gözlenmektedir. Elbette bunda cinsiyet eşitliğini sağlama çabaları doğrultusundaki değişimlerin, işsizlik oranlarının yükselmesinin, fakirliğin ve ekonomik yavaşlamanın da etkileri vardır¹⁵².

Grafik 18 incelendiğinde Mısır'da kadınların itici sebeplerden dolayı girişimci oldukları görülmektedir. Girişimcilik onlar için zorunlu şartlarla gerçekleşir. Kadınların girişimcilik faaliyetleri başarma, kendini gösterme arzusu gibi çekici sebeplerden kaynaklanmamaktadır.

Grafik 18. Kadın ve Erkeklerin Girişimci Olma Sebepleri, Mısır (%)

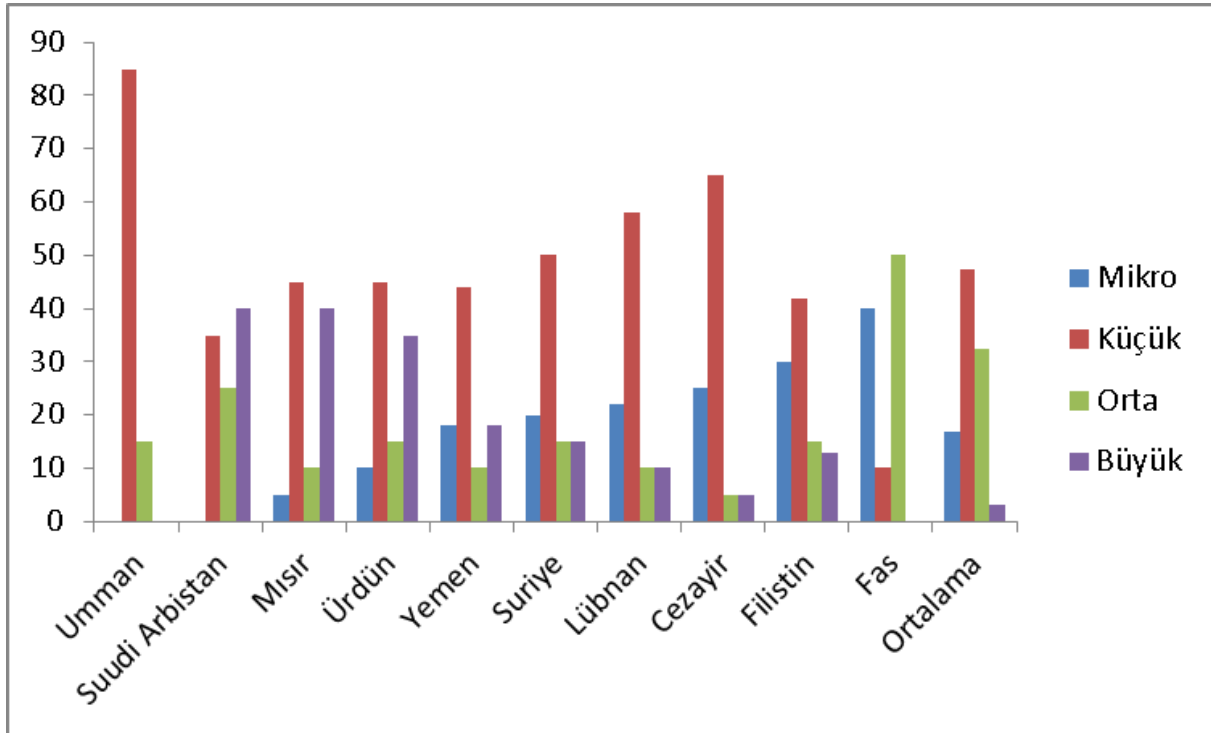
Kaynak: Aliye el Mahdi, 2009, s. 35.

A. KADIN İŞLETMELERİNİN ÖZELLİKLERİ:

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde 12 milyon civarında, çoğunluğunun 5 ve altında işçiye sahip olduğu küçük işletmeler bulunmaktadır. Bu firmalar bölgedeki tüm firmaların % 95'ini oluşturur. Bu küçük işletmeler daha çok enformel sektörde yoğunlaşmış, kadın istihdamı az, üretilen ürünler nispeten kalitesiz, genellikle yerel piyasanın ihtiyacına

¹⁵² S. Nasr, 2010, s. 45.

yönelik ürünler sunan, modern teknolojilerden uzak olan yapılarıyla benzerlik gösterirler¹⁵³. Mısır'da tüm firmalar içinde kadınların sahibi olduğu firmaların oranı %20'dir. Bunun yanında kadın girişimcilerin, hem cinslerini desteklediği ve iş hayatında profesyonelliğe erkeklerden daha fazla önem verdiği de görülmektedir. Kadınlar erkeklerin sahibi olduğu firmalara oranla daha fazla kadın işçi istihdam etmektedir. Ayrıca kadınların işçilerinin % 19'u profesyonel becerilere sahipken, erkeklerde bu oran % 16'dır.

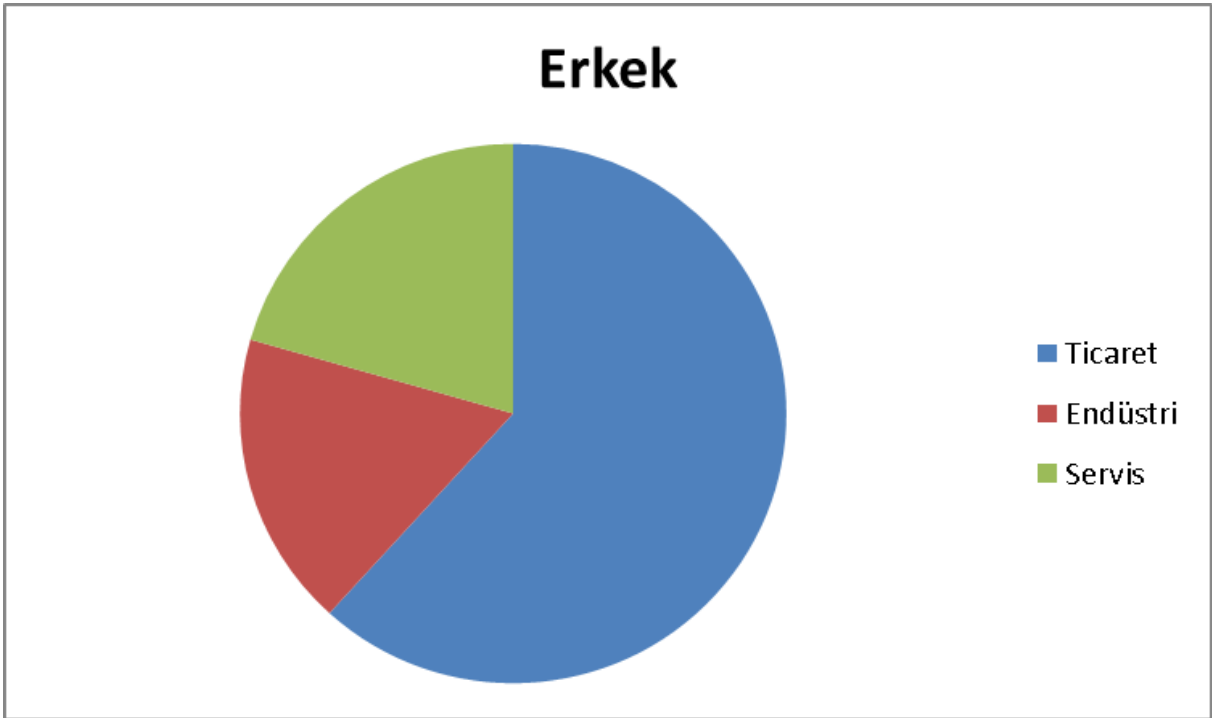
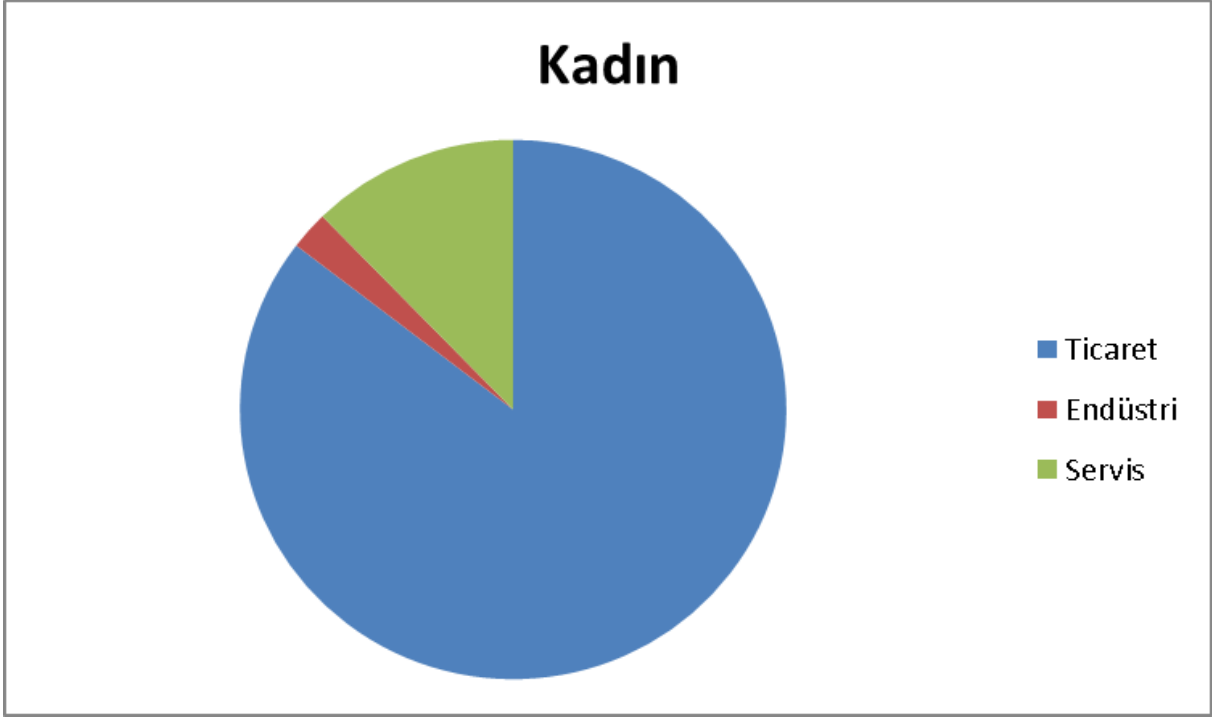
Grafik 19. Bölge Ülkelerinde Kadınların Firmalarının Büyüklüğü (%)

Kaynak: Mena Development Report, 2012, s. 50.

Kadınların sahip olduğu şirketler tüm tekstil ve konfeksiyon firmalarının yüzde 45'i, kimyasal ve ilaç sanayi firmalarının yüzde 20'si ve gıda firmaların yüzde 15'ini oluşturur. Dayanıklı sektörlerde ki işletmelerde ise, mobilya ve metalürji sanayi firmaları gibi kadınların sahip olduğu firma pek bulunmamaktadır¹⁵⁴. Elbette bunun sebepleri arasında kadınların eğitim oranlarının, teknik bilgi ve tecrübe oranlarının az olmasının da etkisi göz ardı edilmemelidir.

¹⁵³ Lois Stevenson, *Understanding Entrepreneurship in MENA: Where to go next*, ICSB Global Entrepreneurship Summit, George Washington University, Washington, DC, 29 Nisan 2010, s. 3.

¹⁵⁴ World Bank, 2008(a).

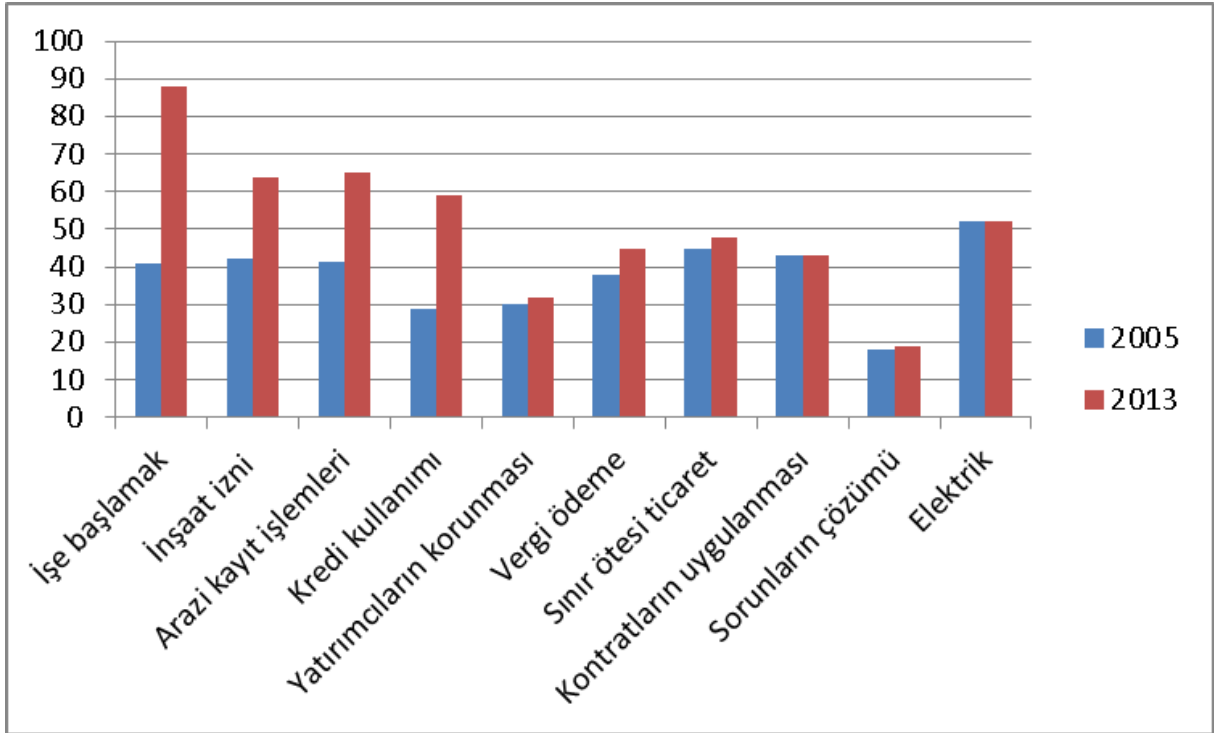

Grafik 20. Kadın Erkek Girişimcilerin İşletme Türleri, Mısır
Kaynak: Aliye el Mahdi, 2009, s. 42.

Mısır, bir devlet olarak önemli bir konuma sahip olmak için özel sektör ve çevresinde iyileştirmeler yapması gerektiğini farketmiştir. Özel sektörün gelişimi için kolaylıklar sağlamaya çalışmaktadır. Bunun bir kanıtı dünya bankasının Doing Business anketinde görülmektedir. Mısır iş ortamı için 2002 ve 2008 arasında 22 yeni reform sunmuştur. 2007/2008’de iş kayıt maliyetlerini ve gerekli minimum sermaye miktarını azaltmıştır. Reformlar işe başlama ve bitirme süresini ve hantal işlemekte olan bürokratik engelleri nispeten asgari miktara indirmiştir. 2005 yılından önce bir limited şirket kurmak 1 aydan daha uzun sürer ve 13 farklı prosedürün yerine getirilmesi gerekirdi. Ödenmesi gereken minimum sermaye tutarı ise kişi başına düşen milli gelirin neredeyse 8 katı civarındaydı. Yapılan reformlarla iş yeri kurmak için harcanan zaman bir haftaya düşürülürken, gerekli sermaye miktarı da minimuma çekildi. Kredi için gerekli koşullar yumuşatıldı. Bunlara ek olarak ithalat, ihracat ve iş kurup-kapatmak için tek durak ofisleri hayata geçirildi. Vergi reformları yaptı, kredi bilgi sistemini geliştirdi ve Kahire Borsası’nı modifiye etti¹⁵⁵. Tüm bu reformların 2008 ve 2006 yılı kıyaslandığında girişimcilik faaliyetlerinde ne kadar olumlu sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Mısır’da 2006 yılında limited şirketlerin tüm şirketler içindeki oranı % 19 iken, 2008 yılında % 30 olmuştur¹⁵⁶.

¹⁵⁵ World Bank, *Doing Business in the Arab World 2009*, Washington, DC: World Bank, 2008(b).

¹⁵⁶ IFC, **Doing Business in the Arab World 2010**, A publication of the World Bank and the International Finance Corporation, 2010.

Grafik 21. İş Kurmada 2013 ve 2005 Kıyaslamaları, Mısır

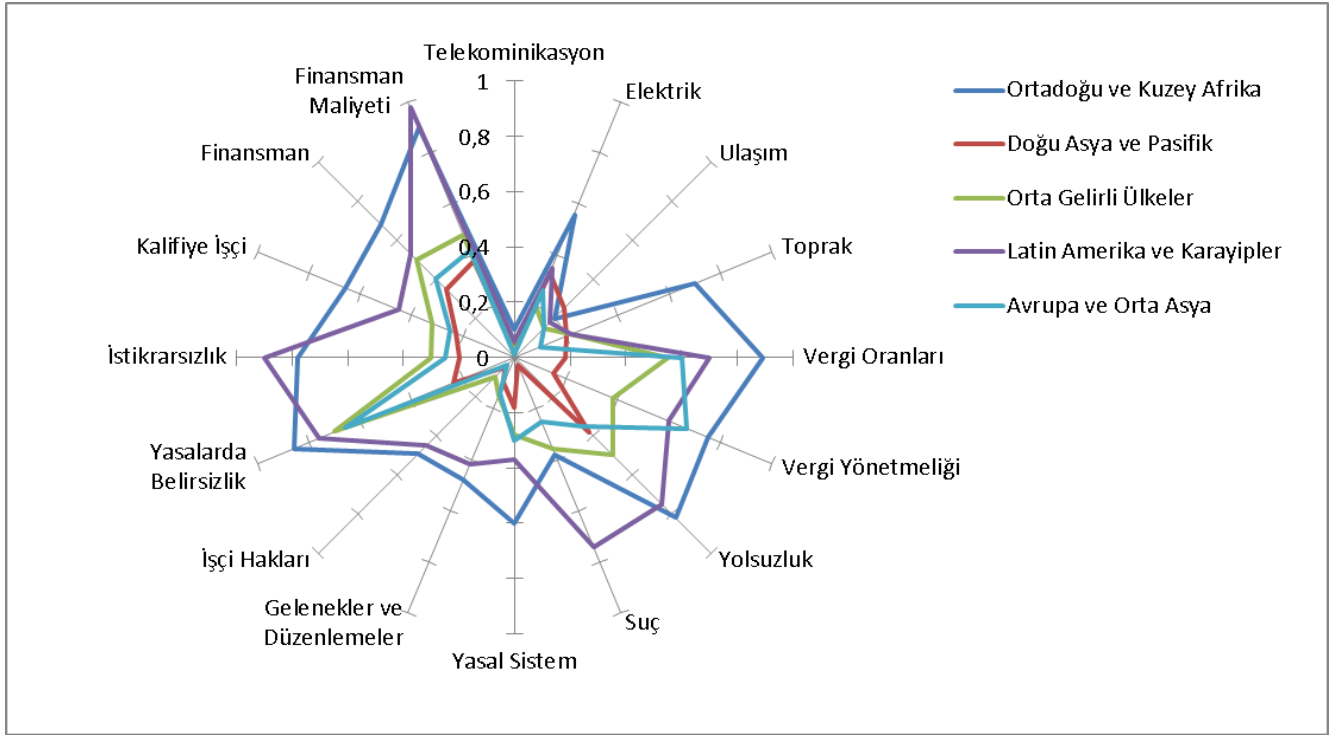
Kaynak: Doing Business in Egypt 2014, Washington DC: World Bank, 2014, s. 98.

Erkek ve kadın girişimciler aynı çevrede ve aynı kurumlarla iş yapıyor olmalarına rağmen, bazen farklı zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Bazı engeller yolsuzluk, lisans, ulaşım gibi her iki cins için de eşit olmalarına rağmen bazıları kadınları daha fazla engelleyebilmektedir. Ortadoğu bölgesinde firmaların ortak karşılaştığı sorunlar bazen devlet yapılanmasından bazen de girişimcilerin kendilerinden kaynaklanmaktadır. Bu sorunlar¹⁵⁷;

- İşletmelerin piyasaya girişlerinde, genişlemelerinde ve çıkışlarında karmaşık ve maliyetli prosedürlerin olması,
- Finansal yapı ve eğitimin gelişmesinin önünde engellerin olması,
- Firma, Pazar, girişimcilik ve yöneticilik, teknoloji kullanımı gibi konularda bilgiye erişimin kısıtlı olması,
- İşe almada olumsuzluklar, sosyal güvenliğin ve ücret dışı maliyetlerin yüksek olması,
- İnkübatörlük hizmetlerine dönük anlayışın Körfez ülkeleri dışında gelişmemesi,
- Tekel piyasalarının varlığı sebebiyle bazı piyasalara erişimin ve girişin sınırlandırılması,

¹⁵⁷ H. Genç ve F. Sayım, 2011, s. 98.

- Girişimcilik kültürünün yeterince gelişmemesi,
- Yatırımcılar için işçi almada ve çıkarmada, ücret belirlemede ve iş tanımlamalarında yeterince esnek olmayan iş kanunlarının bulunması, bölgede girişimcilik faaliyetleri üzerinde caydırıcı etki yapmaktadır.

Grafik 22. Girişimcilik Anlamında Bölgelerin Engellerinin Değerlendirmesi

Kaynak: Nadereh Chamblou, 2008, s. 10.

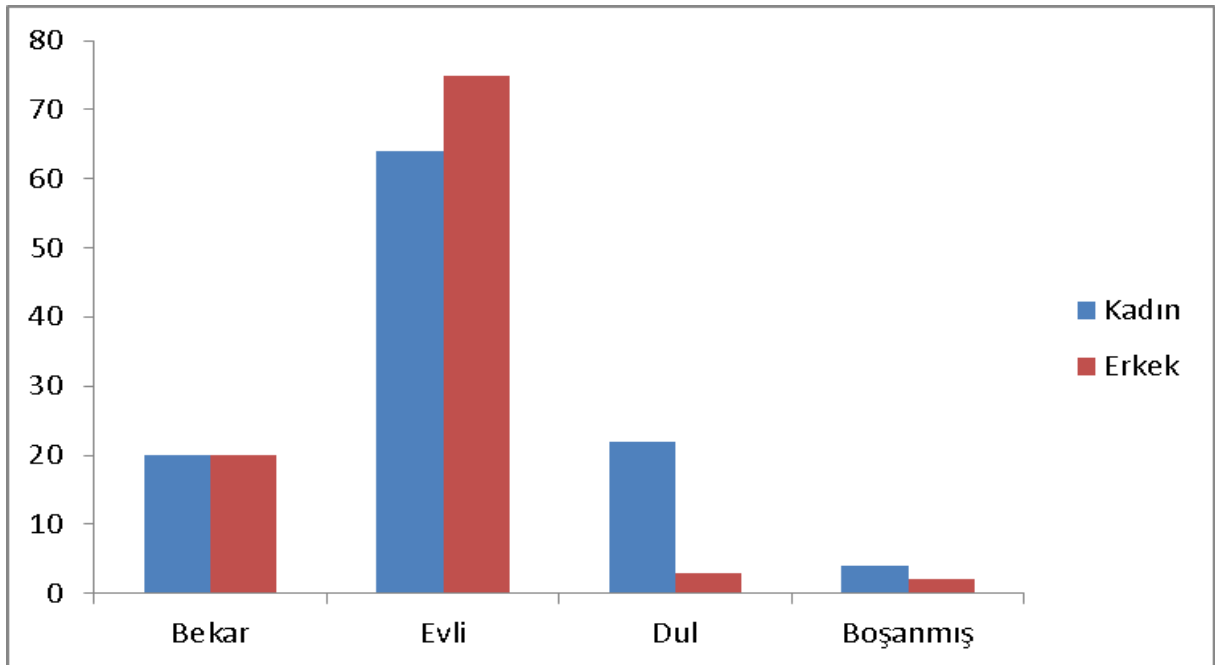
B. GİRİŞİMCİLERİN MEDENİ HALİ:

Kadınların iş hayatını kısıtlayan bir diğer durumun da aile sorumlulukları olduğu daha önce söylenmişti. Mısır'da çocukların bakımı, evin tüm sorumluluğu, çocukları emanet edebilecek ortamların azlığı gibi sebeplerden kadınların zaman kısıtlamaları daha belirgin hale gelmektedir. Böyle bir durumda kadınların eşlerinin tutumu daha önemli bir hal almaktadır. Çünkü kadınlar birincil desteği eşlerinden alırlar. Hisrich ve Brush (1984) tarafından 468 kadın girişimciyle yapılan araştırmada elde edilen sonuçlar kadının iş yaratma

tecrübesinde direkt eşin ne kadar etkin bir rol oynadığını göstermektedir. Bu araştırmada şu sonuçlar çıkmıştır¹⁵⁸.

- Serbest meslek sahibi ve yüksek gelir kazanan koca kadının iş yaratmasında pozitif etkiye sahipken, maaşlı işte çalışan kocanın böyle bir etkisi yoktur.
- Eşin iş bilgi ve deneyiminin fazla olması,
- Eşin küçük çocukların bakımında yardımcı ve destek olması, kadınların kendi işlerini kurmada onlara cesaret vermektedir.

Sosyal normların Mısır'da kadın girişimciler için önemli bir engel olduğu belirtilmişti. Kadın ve erkek girişimcilerin medeni durumu kıyaslandığında evli olmaları halinde iki cins içinde girişimcilik faaliyetlerinin en yüksek yüzdelere çıktığı görülürken, dul kalmaları durumunda kadın girişimcilerin üstün bir fark attığı izlenir. Bu da eşlerini kaybeden kadınların kendilerini çocuklarının geçim kaynağı olarak görmelerinden kaynaklanır. Ayrıca girişimcilik faaliyetlerini en fazla evli kadınların gösterebilmeleri de, kadınların psikolojik destekle başarılarının ve motivasyonlarının arttığının, eşlerin de iş hayatında da destek olmalarının kadınları cesaretlendirdiğinin kanıtıdır.

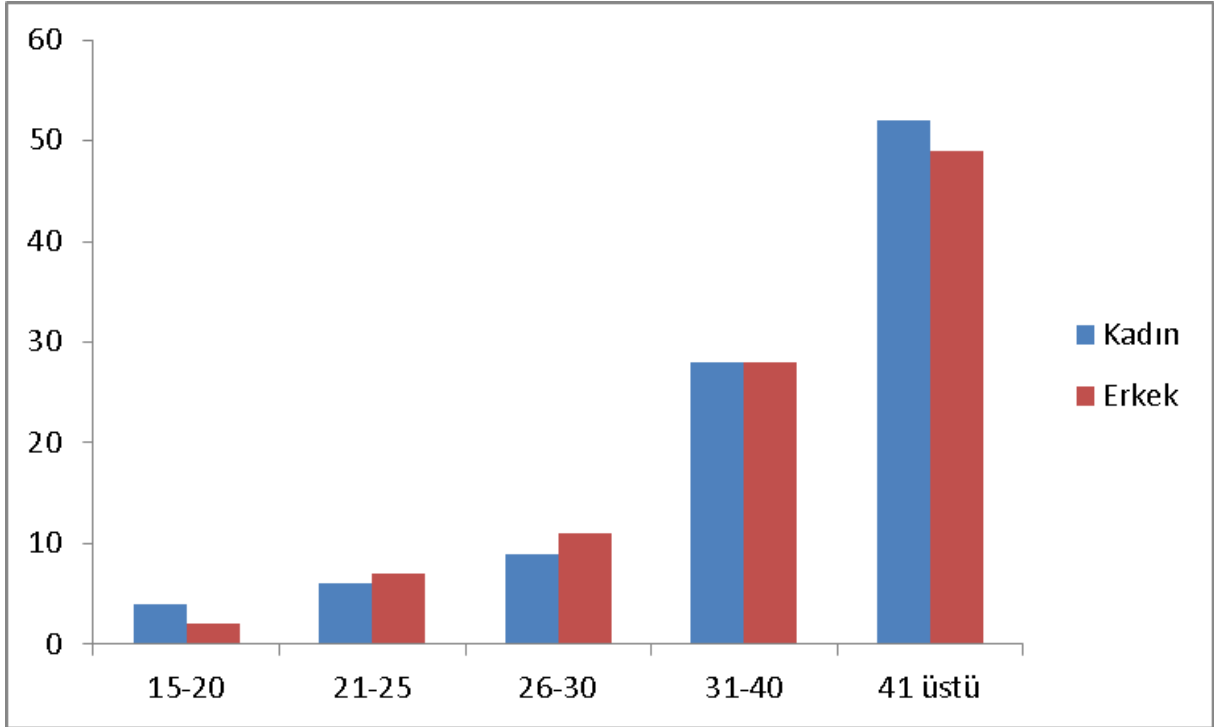
Grafik 23. Girişimcilerin Medeni Hali, Mısır (%)

Kaynak: Aliye el Mahdi, 2009, s. 19.

¹⁵⁸ Robert D. Hisrich ve C.G. Brush, *The women entrepreneur: Management skills and business problems*, *Journal of Small Business Management*, 1984, s. 31-37.

C. GİRİŞİMCİLERİN YAŞI:

Yaş aralığına bakıldığında erkek ve kadın girişimciler arasında belirgin bir fark görülmemektedir. Fakat çalışmaya başladıkları yaşa bakıldığında aynı şey söylenemez. Erkek girişimcilerin neredeyse % 83'ü 25 yaşından daha küçük yaşlarda başlarken iş hayatına, kadın girişimcilerde 25 yaşından küçük çalışmaya başlayanların oranı % 36'dır. Kadınlar için çalışma hayatına girmelerindeki motivasyon daha çok eve ek gelir getirmek, geçim şartlarını yükseltmek olurken, erkeklerde primer geçimi sağlamak olduğu için onların daha erken iş hayatına atılmaları kaçınılmaz olmaktadır. Öte yandan, erkekler bu kadar erken işe başladıkları için, hem tecrübe hem de maddi sermaye anlamında kadınlardan daha fazla birikime sahip olurlar ve bu sebeple de girişimcilik faaliyetlerinde avantaj kazanırlar¹⁵⁹.

Grafik 24. Girişimcilerin Yaşı, Mısır (%)

Kaynak: Aliye el Mahdi, 2009, s. 17.

¹⁵⁹ S. Nasr, 2010, s. 77.

II. KADIN GİRİŞİMCİLER İÇİN DESTEK PROGRAMLARI

Mısır insani gelişme raporuna göre 42 milyon dolarlık uluslararası yardım cinsiyet eşitliğini sağlama ve kadınları güçlendirme programlarına yönlendirilmiştir. Eğitim programları bu yardımın % 47'sini kapsamaktadır.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi ve Mısır'da kadınları güçlendirme anlamında birkaç kuruluş ve iş dernekleri faaliyet göstermektedir. Mısırlı İş Kadınları Derneği, İskenderiye İş Kadınları Derneği, İş Kadınları 21, İşkadınları Kalkınma, İşkadınları İhracat Geliştirme Derneği Yetenek Derneği, Mısır merkezli Arab kadın Yatırımcılar Birliği bunlardan bazılarıdır. The Association for Women's Total Advancement and Development (AWTAD) 2007 yılında Mısır'da kadınların iş ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Kendi Web sitesine göre dernek amacını kadınları ulusal kalkınmanın ajanı olarak güçlendirmek ve Mısır'ın sosyal ve beşeri sermayesi kadınları seferber etmek şeklinde ifade etmektedir¹⁶⁰.

Eğitim ve Araştırma için Arap Kadın Merkezi (The Center of Arab Woman for Training and Research CAWTAR) Prens Talal İbn Abdülaziz'in başkanlık ettiği bir çok Arap hükümet tarafından 1993 yılında kurulmuştur. Kadınların statüsünü konumlandırmak amacıyla, onların ekonomik, sosyal ve siyasal koşullarına dair istatistikleri ve analizleri toplayıp, yaymayı sağlayan, saha çalışmaları ve veri toplama yöntemleriyle bu bilgileri bölgesel ve ulusal kurumlarla oluşturan akademik bir araştırma merkezidir. Amaçları Arap kadınlarını her anlamda güçlendirmek, kapasitelerini arttırmak ve kullanmak yolunda teşvik etmek, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve insan hakları çerçevesinde kadınları da erkeklerle eşit pozisyonlara ulaştırmaktır. Çalışmalarını 3 alanda yoğunlaşarak sürdürürler. Birinci odak noktaları, kadınların ekonomik, politik ve sosyo kültürel alanda güçlenmesi, ikincisi kadınların proje, program ve politika alanlarında karar verme süreçlerinde birebir bulunmalarını sağlamak, sonuncu çalışma alanları ise Arap kadınlarının statülerini geliştirmek amacıyla politika ve mekanizmalar geliştirmektir. Organizasyon çerçevesinde Cinsiyet Odaklı Ekonomik Araştırmalar ve Politika Analizi (Gender Economic Research and Policy Analysis GERPA) girişimi, kadınların ekonomiye katılımını ve ekonomik haklarını güçlendirmek amaçlı, 2005 yılında başlatılmıştır. Ve bu girişim Dünya Bankası tarafından finanse

¹⁶⁰ Awtad, <http://www.awtadegypt.org/>, (10 Ekim 2013).

edilmiştir. Organizasyon her geçen yıl artan partner ve proje sayılarıyla başarılı çalışmalar yürütmektedir¹⁶¹.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika-OECD Yatırım Programı (MENA OECD Investment Programme) 2004 yılında, bölgeler arası veya uluslararası ortaklıklarla Ortadoğu bölgesinde kalkınmayı geliştirebilmek ve sürdürülebilir kılmak amacıyla yatırım ve yönetim alanlarında geniş reformlar sunmayı hedeflemektedir. Bu Ortadoğu-OECD girişimi iki programdan oluşur: Modernizasyonu hedefleyen “Kamu Yönetim Programı” ve yatırım alanındaki çevrenin ve politikaların iyileştirilmesini amaçlayan “Yatırım Programı”. Yatırım Programı finansal sektörün çeşitlendirilmesi, desteklenmesi ve genişletilmesini sağlamaya çalışır. Ortadoğu bölgesindeki kişilerin finans sektöründen yararlanmalarına teşvik edilmelerini sağlayan politikalar üretir. Girişimci bir toplum yaratmak için, yeni işler ve yeni buluşlar için gerekli sermaye sıkıntısına odaklanır. Bu girişim çerçevesinde çalışma grubunun 7-8 Şubat 2005’te yaptığı bir düzenlemeyle Ortadoğu bölgesindeki kadın girişimcilerin desteklenmesi konusuna odaklanılmıştır. Ve bu süreç dinamik bir siyasi mekanizma haline getirilmiştir. Ortadoğu’daki kadın girişimciliğin geliştirilmesine dair ilk başarılı çaba 11-12 Temmuz İstanbul’daki OECD toplantısıdır. Daha fazla sayıda olması beklenirken Ortadoğu bölgesinden 7 ülke katılmıştır. Çalıştayın hedefi öncelikle iki konuda farkındalık yaratmaktır. Birincisi bölgede ekonomik alanda ve toplumda önemli konumlarda sadece erkekler görülmektedir. Kadınlar hep geride bırakılmaktalar. İkincisi de kadınların sahip oldukları kapasitelerini kullanabilmeleri için yasal, sosyal ve çalışma alanlarında yeni düzenlemelerin gerekliliğidir. Bu girişim sonucu ortaya çıkan öneriler ve politikalar şöyledir¹⁶².

- Bu tür konularda kadınlara ilişkin düzenleyici ve yasal çerçevenin iyileştirilmesi: mülkiyet hakları, miras, hareketlilik, girişimci olmak konusunda özgürlük
- Kamu ve özel alanda cinsiyet ayrımcılığına izin vermemek
- Ortadoğu bölgesinde mevcut kadın girişimciliğine dair istatistik ve verilerinin iyi toplanması ve böylece politika yapıcılara yol gösterici olması

¹⁶¹ Cawtar, <http://www.cawtar.org/image.php?id=14>, (10 Ekim 2013).

¹⁶²OECD, *Promoting Women’s Entrepreneurship in the Mena Region*, **Mena – OECD Investment Programme**, Working Group 4, 2007, s. 9.

- Kadın girişimciliğinin toplumun ve ekonominin gelişimi için olan öneminin algılanmasını sağlamak
- Kadınların girişimci olabilmeleri için ekonomik olarak daha etkin pozisyonlarda görev verme
- Eğitim, öğretim, kredi, bilgi ve iletişim teknolojileri, iş çevresi gibi girişimciliğe ulaşma şansını yükselten adımlarda kadınları desteklemek
- Kadınların aile ve iş hayatı dengesini sağlayabilmeleri için altyapı ve servis hizmetlerini geliştirmek
- Medya üzerinden kolektif bir strateji ve sosyal kampanya oluşturarak, kadınların toplum ve ekonomide daha aktif rol aldığını göstermek.

Bu gruplar kadınların iş dünyasına katılmalarını sağlamakta kritik rol oynamaktalar. Yasal engeller, kadınların karşılaştığı zorluklar, ya da kadınların kendi potansiyellerini farketmelerinde kadınların bilincini yükseltmektedirler.

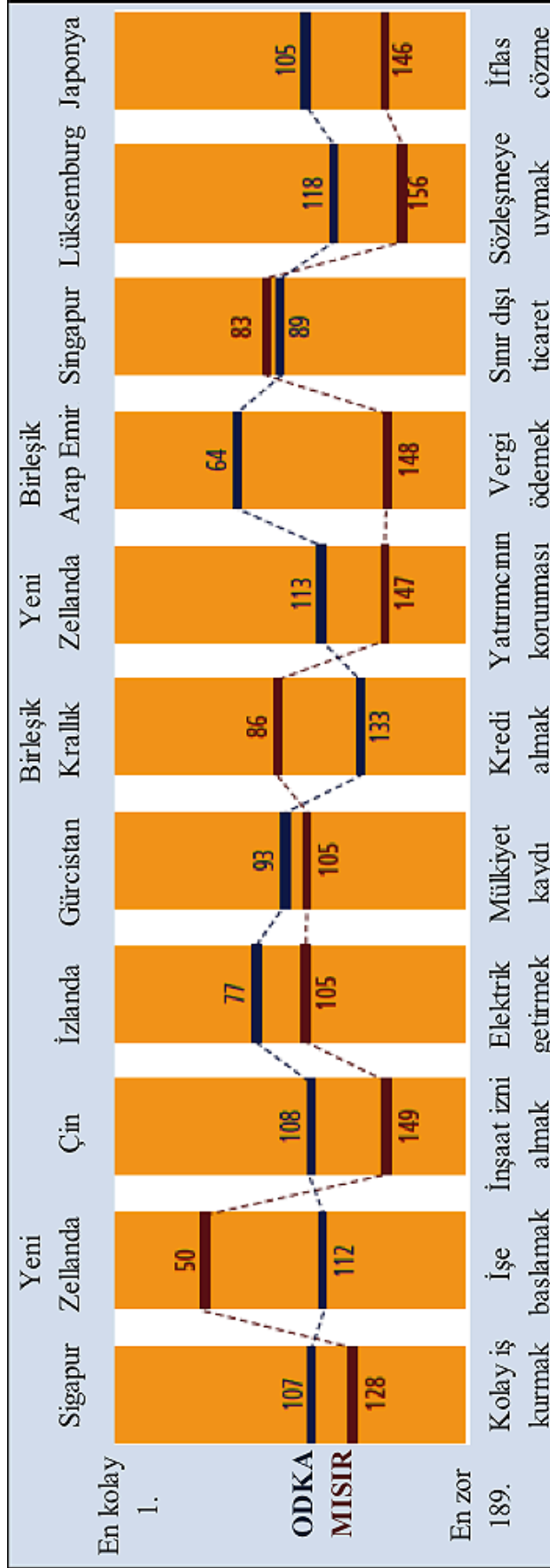
Hemen hemen bütün toplumlarda cinsiyet ayrımı kadını ailenin ve evin bakımıyla ilişkilendirir. Ortaçağ İslam toplumlarında kadın tarım, zanaat ve tekstil üretimi, hayvancılık, ticaret ve diğer alanlarda kazandıkları parayla ekonomik faaliyetlerde aktifti. Kadın sadece geçimini sağlayacak kadar değil, tarım ve ticaret alanında zenginlik yaratabilecek kadar da kazanabiliyordu. 19. yy.'da Mısır'da kadınlar ekonomik statüsü daha düşük işlere hizmet etmeye başladılar. İş hayatında cinsiyete dayalı sıkı mesleki ayrım oluşmaya başladı. Endüstrileşmenin baskısıyla kadın üretim faaliyetlerini üstlenmeye başladı¹⁶³.

¹⁶³Leila Ahmed, **Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate**, New Haven, Conn.: Yale University Press, 1992, s. 63-111.

MISIR	Ortadoğu ve Kuzey Afrika	Kişi başı gelir (\$)
İş kurma kolaylığı (sıra)	109	2,600
İşe başlamak (sıra)	26	82,5
Zaman (gün)	7	70
Maliyet (gelirin %)	10,2	İhracat belgeleri (sayı) 8
Minimum sermaye (gelirin %)	0	İhracat zamamı (gün) 12
İnşaat izni almak (sıra)	165	İhracat maliyeti (\$) 625
Prosedür (sayı)	22	İthalat belgeleri (sayı) 9
Zaman (gün)	218	İthalat zamamı (gün) 13
Maliyet (gelirin %)	135	İthalat maliyeti (\$) 755
Elektrik getirmek (sıra)	99	Sözleşmelerin uygulanması (sıra) 152
Prosedür (sayı)	7	Prosedür (sayı) 42
Zaman (gün)	54	Zaman (gün) 1,010
Maliyet (gelirin %)	396	Maliyet (talebin %) 26,2
Vergi ödemek (rank)	145	İflas çözümü (sıra) 139
Ödemeler (yıllık sayı)	29	Zaman (yıl) 4,2
Zaman (yıllık saat)	392	Maliyet (mülkün %) 22
Vergi oranı (karm %)	42,6	Geri kazanım oranı 17,6

Grafik 25. 2013 Girişimcilik Sıralaması, Mısır

Kaynak: Doing Business 2013, 2013, s. 161. (185 ülke içinde)

Grafik 26. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ve Mısır İş Yapma Kolaylığı

Kaynak: Doing Business in Egypt 2014, 2014, s. 2. (189 ülke içinde)

SONUÇ

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde birçok ülke derin bir dönüşüm geçirmektedir. Fas'tan Yemen Cumhuriyetine kadar yaşanan halk hareketleriyle hükümetler daha kapsayıcı, daha sorumlu reformlarla sosyal ve ekonomik alanlarda özgürlükleri genişletmeyi, istihdamda artışı sağlamayı hedeflemektedirler. Genç kadınların ve erkeklerin ekonomik ve siyasi alanlarda aktif olmak istemeleri, hükümetleri bu reformlara zorlamıştır¹⁶⁴.

Kadın girişimciliği geçmişte de, yaşanan modern hayatta da ekonomik ve sosyal gelişmişliğin içinde giderek önemi artan bir role sahip olmaktadır. Kadın girişimcilerin daha fazla ve daha iyi iş yaratmak, modern sektörlere uyum sağlayacak ekonomiyi çeşitlendirmek, yeni fikirler yaratmak, dünyada gelişen teknolojiye katkıda bulunmak ve onu ülkesine taşımak, üretim yöntemleri geliştirmek, bölgesel ve ulusal ekonomi genelinde yeni firmalar kurarak verimliliklerin yükselmesini sağlamak ve mevcut firmaları büyütme, genişletme anlamında teşvik edici rol oynamaları gibi katkıları bulunmaktadır. Ki tüm bu katkıları düşünüldüğünde desteklenmesinin gerekliliğinin, ekonomik büyüme ve kalkınmanın önemli bir adımı olduğu görülmektedir.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde, kadınları güçlendirmek adına öncelikle iş çevresinde reformlar yapılmalıdır. Kadınlar başta olmak üzere tüm yatırımcılar için fırsatlar sunulmalıdır. Son bir kaç yılda özel sektör hızla büyümesine rağmen, hala bölgede devletin baskın olduğu bir gerçektir. Özel sektör, hali hazırda firma kurulması, iş operasyonları ve sonlandırılmasındaki zorluklarla boğuşmaktadır. Eğitimli, yeni fikirlere sahip, yetenekli kadınların da, mali kaynak olarak ekonomiye katılımının desteklenmesi giderek önem kazanmalıdır.

Hükümetler için öncelikle cinsiyet önyargısının olduğunu kabul etmek, çözüm için bir başlangıç olur. Hükümetler kadın birliklerinin ve derneklerinin artmasını sağlayacak proaktif politikalar oluşturmayı düşünmelidir. Ayrıca bu dernekler ve organizasyonlar sadece toplumsal cinsiyet konularına odaklanmak yerine, kadın girişimcilere destek olmak amaçlı iş çevresine dair reformlar üretmelidir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da kadınların toplumda eşit haklara sahip olmasını sağlamada atılması gereken önemli bir adım da, ekonomik ve politik

¹⁶⁴ World Bank, 2008(b).

reformun ve liberalizasyonun sağlanmasıdır. Kadınların ilerleyişi, seküler rejim ortamlarında meydana gelmektedir. Kadınların korunmasına ve gelişimine olumlu bakmayan illiberal ve katı otoriter yapıların çözülmesi ve devletin kadının aile, eğitim ve iş hayatı üzerindeki düzenlemelerini kadının lehine yapması değişim sürecini hızlandırır¹⁶⁵.

Kadınların çalışmasına dair Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki tutum zamanla değişmelidir. Ailenin ve tüm toplumun refahı için kadının da dış dünyada çalışıp para kazanmasının gerekliliği teşvik edilmelidir. Bölgedeki gelir düzeyinin düşüklüğü de dikkate alınır, bu konu daha da önem kazanmaktadır. Bu sebeple iş ortamı kadınların aile ve iş dengesini sağlayacağı koşullara göre düzenlenmelidir. Ekonomi yasaları ve iş mevzuatındaki cinsiyet belirtmeden varolan düzenlemelerin, bazı durumlarda kadın girişimcileri erkek meslektaşlarına karşı dezavantajlı pozisyona düşürebildiği önceki bölümlerde ele alınmıştı. Kadın kendi işletmesi üzerinde tüm yönetim hakkına sahip olmasına rağmen, şeriat kurallarına göre devletle olan iletişimde yasal azınlık olarak görülüp, bir erkek yakını aracılık etmektedir. Bu belirsizlikler ve tutarsızlıklar devlet düzenlemelerinin cinsiyete dayalı düzenlenmesini gerekli kılmaktadır.

Özel sektörün ve dolayısıyla girişimciliğin desteklenmesinin gerekliliği, Ortadoğu bölgesi için giderek zorunluluk halini almaktadır. Bunu zorunlu kılan en önemli durum, nüfusta yaşanan hızlı artış oranlarıdır. 2020 yılında bölgedeki işgücünün 174 milyon olması beklenmektedir. Bölge bu sayılara karşılık verebilmek için sadece gelecek 15 yıl için 54 milyon iş yaratmak zorundadır. Şuan % 12'nin üzerinde olan işsizlik oranlarını karşılayabilmek için 2020 yılında 68 milyon yeni iş var edilmelidir, başka ifadeyle yılda 4,5 milyon yeni iş demektir. Ve bu işler insanların gelirlerini arttırmalı, beklentilerini sağlamalı, sosyal sorunlar yaratmayan, kaliteli işler olmalıdır. İkinci önemli gereklilik de, bu işler yenilik getiren, risk alan yatırımcıların yaptığı, ekonomiyi çeşitlendiren girişimler olmalıdır. Bölgenin geleneksel petrol ve tarıma bağımlı ekonomisini bağımsızlaştıran, ihracat odaklı, emek ve bilginin kullanıldığı, ihtiyaca cevap veren, giderek artan kalifiye genç işgücünü ekonomiye kazandıran girişimler bölgenin büyümesini sağlayacaktır. Üçüncü ve bölge için yeni büyüyen ekonomik kaynak da, eğitimi hızla artan kadın işgücüdür. Daha fazla formel alanda, atıl kalan kadına fırsatlar sunulmalı, ekonomik anlamda kadınlar güçlendirilip, desteklenmelidir. Bu

¹⁶⁵ Georgina Waylen, *Women and Democratization: Conceptualizing Gender Relations in Transition Politics*, Nisan 1994, **World Politics** 46:3, s. 327-354.

gerekliliklerle Mısır bölge içinde doğal kaynak açısından fakir bir ülke olması hasebiyle, emek arzı fazlalığını özel sektöre yoğunlaştırarak ülke ekonomisini büyütmelidir.

Sonuç olarak, Mısır'daki kadın girişimcilerin geçmişi değerlendirildiğinde erkek girişimcilere nispeten daha mütevazı eğitim düzeyine, mesleki gelişim imkanlarına, tecrübeye, mali kaynaklara sahip olduğu görülür. Bu olumsuz getirilerle Ortadoğu bölgesi ve Mısır'da, erkek ve kadınların sahip olduğu işletmeler kıyaslanırsa; erkek sermayeli işletmelerin genişlemeye daha uygun işletmeler olduğu, daha verimli hale gelebildikleri, dinamik yapıya sahip oldukları, rahatlıkla başka yerlerde şubeler açarak büyüebildikleri, kadınların ise geleneksel toplum kuralları ve aile içindeki rolleri dolayısıyla yaşadıkları yerden kolay uzaklaşamayacakları için böyle bir büyümeye fırsat bulamayacakları görülmektedir. Genellikle kadın girişimciler bir ekonomik faaliyete konsantre olurken, ki bölge için kadın girişimcilerin çoğunlukla ticaret odaklı işletmeler kurduğu görülür, erkek girişimciler için böyle bir kural yoktur. Ayrıca üstlerine yüklenen sosyal sorumluluklar da onları girişimcilik faaliyetlerinden uzak tutan bir diğer etmendir. Tüm bu geçmişten getirdikleri birikimlerinin de onların girişimcilik tecrübelerini, ekonomik aktivitelerini, üretimlerini ve performanslarını etkilemesi oldukça doğaldır.

KAYNAKÇA

Kitap

Afsaneh, Najmabadi. "Crafting an Educated Housewife in Iran", **Remaking Women/Feminism and Modernity in the Middle East**, Lila Abu-Lughod (ed), Princeton University Press, New Jersey, 1998.

Ahmed, Leila. **Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate**, New Haven, Conn.: Yale University Press, 1992.

Arıkan, Semra. **Girişimcilik: Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2008.

Aytaç, Serpil. **Çalışma Yaşamında Kariyer Yönetimi Planlaması Geliştirilmesi Sorunları**, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 1. Baskı, 1997.

Bridge, Simon, O'neill, Ken ve Cromie, Stan. **Understanding Enterprise: Entrepreneurship & Small Business**, McMilan Press, Londra, 1998.

Brown, Henry Phelps. "The Inequality of Pay", **Discrimination Against Women**, Oxford University Press, New York, 1977.

Brush, C.G. "Women and Enterprise Creation: Barriers and Opportunities", S. Gould ve J. Parzen (ed), **Enterprising Women: Local Initiatives for Job Creation**, Paris: OECD, 1990.

Carter, N. "Entrepreneurial Processes and Outcomes: The Influence of Gender", P.D. Reynolds ve S.B.White (ed), **The Entrepreneurial Process: Economic Growth, Men, Women, and Minorities**, Westport, CT, Greenwood, 1997.

Chamlou, Nadereh. **The Environment for Women's Entrepreneurship in the Middle East and North Africa Region**, The World Bank, Washington D.C, 2008.

Dardot, Pierre ve Laval, Christian. **Dünyanın Yeni Aklı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Drucker, Peter F. **The Frontiers of Management: Where Tomorrow's Decisions Are Being Shajoeed Today**, Harper & Row, New York, 1986.

Duchéneaut, Bertnart ve Orhan, M. **Les Femmes Entrepreneurs en France**, Çev. Seli Arslan, 2000.

Egilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan. **Ekonomi Politikası**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Eroğlu, Feyzullah. **Davranış Bilimleri**, Beta Yayın Dağıtım, 10.Baskı, İstanbul, 2010.

- Genç, Hamdi ve Sayım, Ferhat. “Giriş”, **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı**, Hamdi Genç ve Ferhat Sayım (ed), MKM Yayınları, Bursa, 2011.
- Goffee, Rob ve Scase, Richard. **Women in Charge: The Experiences of Female Entrepreneurs**, Allen and Unwin, London, 1984.
- Gürdoğan, Nazif. **Girişimcilik ve Girişim Kültürü**, İgiad Yayınları, İstanbul, 2008.
- Hayek, Friedrich A. **Individualism and Economic Order**, The University of Chicago Press, 1958.
- Hisrich, Robert D. ve Brush, C.G. “Women and Minority Entrepreneurs: A comparative Analysis”, **Frontiers of Entrepreneurship Research**, J. Hornaday, E. Shills, J. Timmons ve K. Vesper (ed), MA: Babson Center for Entrepreneurial Studies, Wellesley, 1985.
- Hisrich, Robert D. ve Peters, Michael. **Entrepreneurship**, McGraw-Hill Higher, Education, , 2002.
- Hofstede, Geert. **Culture’s Consequences: International Differences in Work Related Values**, Newburg Park Sage Publications, 1984.
- İraz, Rifat. **Girişimcilik ve KOBİ’ler Yaratıcılık ve Yenilik Bağlamında**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2005.
- Kaya, Ali. **Bilişim ve İletişim Işığında Girişimcilik ve Kobi Yönetimi**, Eğitim Kitabevi Yayınları, Nobel Dağıtım, Konya, 2. Baskı, 2007.
- Kirzner, Israel. **Competition and Entrepreneurship**, University Of Chicago Press, 1978.
- Koçak, Orhan ve Kavi, Ersin. “Mena Ülkelerinde Girişimcilik”, **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı**, Hamdi Genç ve Ferhat Sayım (ed), MKM Yayınları, Bursa, 2011.
- Mena Development Report. **Opening Doors Gender Equality and Development in the Middle East and North Africa**, The World Bank, Washington, 2012.
- Mises, Ludvig von. **Human Action A Treatise on Economics**, Bettina Bien Greaves, 1996.
- Moghadam, Valentine M. “Modernizing Women Gender and Social Change in the Middle East”, **Assessing Women’s Status**, The Amerikan University in Cario Press, 1993.
- Mohieldin, Mahmoud, Abdel-Hadi, Aisha ve Hassan, Farkhonda “Overwiev”, Sahar Nasr, **Egyptian Women Workers**, 2010.

Münavi, Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacülarifin b. Ali **Feyzü'l-kadir**, Dâru Kutubil İlmîyye, Beyrut, Cilt: 1, 2006.

Nashat, Guilty ve Tucker, Judith E. **Women in the Middle East and North Afrika**, Indiana University Press, USA, 1999.

Nasr, Sahar. **Egyptian Women Workers and Entrepreneurs**, The World Bank, Washington, 2010.

Okandan, Gökçe Dervişoğlu ve Görgülü, Vehbi. "Türkiye'de Sosyal Girişimcilik Tanımı ve Örnekleri", **Büyüyen Kapsayıcı Piyasalar Türkiye'de Sosyal Girişimcilik Vakaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2012.

Parasız, İlker. **Kalkınma Ekonomisi**, Ezgi Yayınevi, Bursa, 2005.

Schumpeter, Joseph A. **The Theory of Economic Development**, MA: Harvard University Press, Cambridge, 16. Baskı, 2012.

Schumpeter, Joseph A. **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi**, Alter Yayınları, Ankara, 2010.

Shane, Scott. **Economic Development Through Entrepreneurship**, Case Western Reserve University, Edward Elgar Publishing, USA, 2005.

Stel, Andre van. **Empirical Analysis of Entrepreneurship and Economic Growth**, Springer Science+Business Media, New York USA, 2006.

Tekin, Mahmut. **Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği**, Günay Ofset, Konya, 9. Baskı, 2010.

Tulgan, Joshua B. ve Martin, C. A. **Managing Generation**, HRD Press, New York, 2001.

Vesper, Karl H. "New venture strategies", **Englewood Cliffs**, N.J.: Prentice-Hall, 1980.

Wikan, Unni. **Tomorrow, God Willing**, The University of Chicago Press, London, 1996.

Wirth, Linda. "Breaking Through The Glass Ceiling", **Women in Management**, International Labour Office, Geneva, 2001.

Makale

- Aksoy, Ayşe B. ve Gür, Çağla. *Ortadoğu Ülkelerinde Aile Yapısı ve Çocuğa Bakış*, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 2008, Cilt: 16, Sayı: 1.
- Amin, S. ve Al-Bassusi, N.H. *Perspectives of Egyptian Working Women*, **Journal of Marriage and Family**, 2004, Cilt: 66, Sayı: 5.
- Aykan, Ebru. *Girişimcilik ve Girişimcilerin Liderlik Davranışları*, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2002.
- Badran, Margot. *Understandig Islam, Islamism, and Islamic Feminism*, **Journal of Women's History**, 2001, Cilt: 13, Sayı: 1.
- Bayraktutan, Yusuf. *Kalkınma ve Altyapı*, **AÜ-SBF Dergisi**, 1992, Cilt: 47, Sayı: 3-4.
- Bennett, Ryan ve Dann, Scott. *Like Mother, Like Daughter? A Study of the Impact of Age on Entrepreneurial Women in Australia*, **Academy of Entrepreneurship Journal**, 2000, Sayı: 6 (2).
- Birley, Sam. *Female Entrepreneurs: Are They Really any Different?*, **Journal of Small Business Management**, 1989, Sayı: 27 (1).
- Bohoney, Jason. *The Entrepreneurship Toolkit, Successful Approaches to Fostering Entrepreneurship*, USAID/EGAT/EG, 2011.
- Boon, Micheal Van Der. *The Glass Ceiling in the Netherlands, the Dutch Paradox*, **XPat Journal**, Sayı: 3 (5), 2001.
- Capmas. *Labor Force Sample Survey 1995, 2000, 2005, 2006, and 2007*, Cairo, 2008.
- Chaganti, Raju. *Management inwomen-owned enterprises*, **Journal of Small Business Management**, 1986, Sayı: 24 (4).
- Charney, Alton ve Libecap, George. *Impact of Enterpreneurship Education*, **Kauffman Center for Enterpreneurial Leadership**, 2000.
- Danış, Didem. *Demografik Kehanetler: Ortadoğu'da Değişen Nüfus Yapısı*, **Ortadoğu Analiz**, 2009, Cilt: 1, Sayı: 11.
- Demirel, Erkan T. ve Tikici, Mehmet. *Kültürün Girişimciliğe Etkileri*, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları**, 2004.
- Demirguc-Kunt, Asli. *Finance and Private Sector Development*, **Development Research Group**, World Bank, 2007.
- Drucker, Peter F. *The Discipline of Innovation*, **Harvard Business Review**, 2002.

- Duchéneaut, Bernart. *Women entrepreneurs in SMEs*, **OECD Conference**, Paris, 1997.
- Ecevit, Yıldız. *Kadın Girişimciliğinin Yaygınlaşmasına Yönelik Bir Model Önerisi*, **Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli**, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993.
- Eid, Florence. *Institutional Complementarities and Entrepreneurial Finance in Emerging Markets: Evidence from the Middle East and North Africa*, **Venture Capital**, , Routledge, 2005, Cilt: 7, Sayı: 4.
- Ellis, Amanda Manuel, Claire ve Blackden, Mark. *Gender and Economic Growth in Uganda: Unleashing the Power of Women*, **Directions in Development Series**, Washington, DC: World Bank, 2006.
- Feldman, Daniel C. ve Bolino, Mark C. *Career Patterns of the Self-Employed: Career Motivations and Career Outcomes*, **Journal of Small Business Management**, 2000, Sayı: 38 (3).
- Gartner, William B. *A Framework for Describing and Classifying the Phenomenon of New Venture Creation*, **Academy of Management Review**, 1985, Cilt: 10, Sayı: 4.
- Gibb, Alan. *Yarının Girişimcilerinin Eğitilmesi*, **Liberal Düşünce**, Ankara, 2000, Sayı: 18.
- Greene, Patricia G., Hart, Myra M., Gatewood, Elizabeth J., Brush, Candida G. ve Carter, Nancy M. *Women Entrepreneurs: Moving Front and Center: An Overview of Research and Theory*.
- Güç, Ayşe. *İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları*, **T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2008, Cilt: 17, Sayı: 2.
- Güldal, Duygu. *Kadın Yöneticileri Motive ve Demotive Eden Faktörlerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma*, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2006.
- Heath, Rachel. *Women's Access to Labor Market Opportunities, Control of Household Resources, and Domestic Violence*, **World Bank Development Research Group Human Development and Public Services Team Araştırma Yazısı**, 2012.
- Hisrich, Robert D. ve Brush, C.G. *The women entrepreneur: Management skills and business problems*, **Journal of Small Business Management**, 1984.
- Holcombe, Randall G. *Entrepreneurship and Economic Growth*, **The Quarterly Journal of Austrian Economics**, 1988, Sayı: 2.
- Holmquist, Chris ve Sundin, Erik. *Women as Entrepreneurs in Sweden: Conclusions from a Survey*, **Frontiers of Entrepreneurship Research**, MA: Babson Center for Entrepreneurial Studies, Wellesley, 1988.

- International Finance Corporation. *GEM Country Brief: Egypt 2007*, **Gender Entrepreneurship Markets**, Washington, DC, 2007.
- International Finance Corporation. *Doing Business in the Arab World 2010*, **A publication of the World Bank and the International Finance Corporation**, 2010.
- Karim, Wazir Jahan. *The Economies Crisis, Capitalism and Islam: The Making of a New Economic Order?*, **Globalizations**, 2010, Cilt: 7, Sayı: ½.
- Kazemi, Farhad, *Gender , islam ,and Politics*, **Social Research** , 2000, Cilt: 67, Sayı: 2.
- Klofsten, Magnus. *Training entrepreneurship at universities: a Swedish Case*, **Journal of European Industrial Training**, 2000, Sayı: 24 (6).
- Kuratko, Donald F. *The Emergence of Entrepreneurship Education: Development, Trends and Challenges*, **Entrepreneurship Theory and Practice**, 2005.
- Kutanis, Rana. *Girişimcilikte Cinsiyet Faktörü: Kadın Girişimciler*, **11. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri**, Afyon, 2003.
- Littunen, Hannu. *Entrepreneurship and the Characteristics of the Entrepreneurial Personality*, **International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research**, 2000, Sayı: 6(6).
- Mahdy, Alia El. *Women Entrepreneurs in the MENA Region: Obstacles, Potentials and Future Prospects. Case of Egypt*, **Cairo University**, 2009.
- Moore, D.P. *Leading Women Entrepreneurs on Building a Career Without Boundaries*, **Ders Notları Careerpreneurs** , Palo Alto, CA: Davies-Black Publishing, 2000.
- Nasr, Sahar. *Access to Finance and Economic Growth*, **Middle East and North Africa Region**, Washington, DC: World Bank, 2008.
- National Foundation for Women Business Owners. *The Spirit of Enterprise: Latina Entrepreneurs in the United States*, Washington, DC: National Foundation for Women Business Owners, 2000.
- Nayır, Dilek Z. *İşi ve Ailesi Arasındaki Kadın: Tekstil ve Bilgi İşlem Girişimcilerinin Rol Çatışmasına Getirdikleri Çözüm Stratejileri*, **Ege Akademik Bakış**, 2008.
- OECD. *Promoting Entrepreneurship and Innovative SMEs IN A Global Economy: Towards A More Responsible and Inclusive Globalization: Women's Entrepreneurship: Issues and Policies*, **2nd OECD Conference of Ministers Responsible For small and medium-SIZED Enterprises (SMEs)**, İstanbul, 2004.

- OECD. *Promoting Women's Entrepreneurship in the Mena Region*, **Mena – OECD Investment Programme**, Working Group 4, 2007.
- Oğuz, Fuat. *Hayek'in Pratik Bilgi Anlayışı Üzerine Kısa Bir Yorum*, **Liberal Düşünce**, 1999, Sayı: 16.
- Orhan, M. ve Scott, D. *Why Women Enter into Entrepreneurship: An Explanatory Model*, **Women in Management Review**, 2001, Sayı: 16 (5).
- Patni, A. *Behind the Veil: Saudi Women and Business*, **Harvard International Review**, 1989, Sayı: 21 (1).
- Pollard, Sidney. *Entrepreneurship, 1870–1914*, **The Economic History of Britain Since 1700**, 1939, Sayı: 2, UK: Cambridge University Press, Cambridge, 2. Baskı.
- Pyle, Jean Larson. *Sex Discrimination in the Republic of Ireland Ders Notları*, **The State and Women in the Economy**, Albany, State University of New York Press, 1996.
- Raposo, Mário ve Paço, Arminda do. *Entrepreneurship education: Relationship between education and entrepreneurial activity*, **Psicothema**, 2011, Sayı: 23(3).
- Rasmussen, Einar A. ve Sorheim, Roger. *Action- Based entrepreneurship education*, **Technovation**, 2006, Sayı: 26.
- Sarachek, B. *American entrepreneurs and the Horatio Alger Myth*, **Journal of Economic History**, 1978, Cilt: 38.
- Schumpeter, Joseph A. *Assays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles and The Evaluation of Capitalism*, **New Brunswick and London**, Transactions Publications, 1991.
- Shahidi, Mohammad ve Smagulova, Assel. *The Challenges of Entrepreneurship In Dynamic Society*, **Central Asia Business**, 2008, Cilt: 1, Sayı: 1.
- Shaver, K. W., Gartner, E., Crosby, K., Bakalarova ve Gatewood, E. *Attributions about Entrepreneurship: A Framework and Process for Analyzing Reasons for Starting a Business*, **Entrepreneurship Theory and Practice**, 2001, Sayı: 26 (2).
- Shelton, B.A. ve John, D. *The Division of Household Labor*, **Annual Review of Sociology**, 1996, Sayı: 22 (1).

- Sinclair, A. *Doing Leadership Differently: Gender, Power and Sexuality in a Changing Business Culture*, Carlton South, Victoria: Melbourne University Press.
- Cockburn, C., **Way of Women: Men's Resistance to Sex Equality in Organizations**, Basingstoke: Macmillan, 1998.
- Slatech. *The Slatech Index: Voices of Young Arabs*, Gallup Inc, **Slatech Knowledge Consortium**, 2010.
- Stephens, G. K. ve Feldman, D.C. *A Motivational Approach for Understanding Career Versus Personal Life Investments*, G.R. Ferris (ed), **Personnel and Human Resources Management**, Sayı: 15, CT: JAI Press, Greenwich, 1984.
- Stevenson, Lois. *Understanding Entrepreneurship in MENA: Where to go next*, **ICSB Global Entrepreneurship Summit**, George Washington University, Washington, DC, 2010.
- Svilokos, A. ve Carraher, S. M. *A Comparison of Social with Traditional Entrepreneurship*, **Proceedings of Association for Small Business and Entrepreneurship Conference**, Corpus Christi, Texas USA, 2006.
- Şahin, Musa, *Girişimcilik Bağlamında Eğitimin Sivilleşmesi ve Girişimcilik Örneği Olarak STK'lar*, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, Sayı: 30.
- T.C.Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. *Türkiye'de Kadınlara ait Girişimlerin Desteklenmesi*, Ankara, 2011.
- Tağraf, Hasan ve Halis, Muhsin. *Üniversitelerdeki Girişimcilik Eğitiminin "Girişimsel Öz Yetkinlik" Algısı Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma*, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, 2008, Sayı: 3(2).
- The Gender Global Entrepreneurship and Development Index (GEDI). *Gender-GEDI Executive Report*, 2013.
- Thurik, Roy. *Entrepreneurship, Economic Growth and Policcy in Emerging Economies*, **UNU_WIDER 2009**, Araştırma No. 2009/12, 2009.
- Tiryaki, Ahmet. *Theories of Entrepreneurship: A Critical Overview*, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2005.
- Tohidi, Nayereh *Islamic Feminism: Perils and Promises*, **Association for Middle East Women's Studies**.
- Tügiad. *Girişimciliğin Önemi ve Değişen Girişimci Nitelikleri*, İstanbul; Tügiad Yayını, 1993.
- Tüsiad. *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*, **Tüsiad**, Yayın No. 07/468, 2008.

- U.S. Department of State/Bureau of International Information Programs. *Principle of entrepreneurship*.
- Ulusay, Tezer ve Groot, De. *Supporting Private Industry, Women Entrepreneurship Development IN Selected African Countries. Private Sector Development Branch Investment Promotion and Institutional Capacity Building Division, PSD Technical Working Papers Series* , Working Paper No. 7, 2001.
- UNDP. *Unleashing Entrepreneurship: Making Business Work For The Poor*, United Nations Development Programme (UNDP), New York, 2004.
- Waylen, Georgina, *Women and Democratization: Conceptualizing Gender Relations in Transition Politics*, **World Politics** 46:3, 1994.
- World Bank. *Egypt Country Gender Assessment, Middle East and North Africa Region, Social and Economic Development Group*, Washington, DC: World Bank, 2003.
- World Bank. *Gender and Development in the Middle East and North Africa: Women in the Public Sphere*, **MENA Development Report**, Washington, DC: World Bank, 2004.
- World Bank. *Egypt Investment Climate Survey*, Washington, DC: World Bank, 2008(a).
- World Bank. *Doing Business in the Arab World 2009*, Washington, DC: World Bank, 2008(b).
- World Bank. *Enhancing Access to Finance for Micro and Small Enterprises Concept Note*, **Middle East and North Africa Region, Social and Economic Development Group**, Washington, DC: World Bank, 2009.
- World Bank. *Reclaiming Their Voice: New Perspectives from Young Women and Men in Upper Egypt*, Washington, DC: World Bank, 2011.
- World Economic Forum. *MENA Entrepreneurship Education Round Table, Background Information on MENA Region*, Marakesh, Morocco, 2010.
- Yay, Turan. *Avusturya Okulu Mikroiktisadı: Dinamik Rekabet ve Girişimsel Keşif Süreci Olarak Piyasa*, **Liberal Düşünce**, 2010.
- Yıldırım, Ramazan ve Abdulcelil, Tarık, *Mısır'da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya*, **Seta Siyasi Harita**, 2006, Sayı: 1.
- Zapalska, Alina ve Fogel, Georgine K. *Chracteristics of Polish and Hungarian Entrepreneurs*, **Journal of Private Enterprise**, 1998, Cilt: 19, Sayı: 2.

İnternet

Al Tadamun, <http://www.altadamun.org/>, (15 Eylül 2013).

Awtad, <http://www.awtadegypt.org/>, (10 Ekim 2013).

Cawtar, <http://www.cawtar.org/image.php?id=14>, (10 Ekim 13).

Egyptian Feminist Union, http://en.wikipedia.org/wiki/Egyptian_Feminist_Union, (22 Eylül 2013).

Equal Opportunities Commission (2004), *No More Jobs for the Boys or Jobs for the Girls*, <http://www.eoc.org.uk>, (08 Aralık 13).

Global Entrepreneurship Monitor, <http://www.gemconsortium.org>, (05 Ocak 2014).

TC. Ekonomi Bakanlığı,
<http://www.ekonomi.gov.tr/upload/715CDEF5-D8D3-85664520BA7E64435108/misir.pdf>, (16 Kasım 2013).

Islamic Feminism, <http://www.feminismeislamic.org/>, (10 Kasım 2013).

Marshall, Alfred (1920), **Principles of Economics**, Macmillan and Co. Limited, London, 8. baskı, s.20, <http://oll.libertyfund.org>, (01 Ekim 2013).

Mısır, <http://tr.wikipedia.org/wiki/M%C4%B1s%C4%B1r>, (13 Aralık 2013).

Principle of Entrepreneurship, U.S. Department of State/Bureau of International Information Programs, http://beijing.usembassychina.org.cn/uploads/images/TELhrfiA1_XrYRjN76XcAQ/principles_of_entrepreneurship_.pdf, (05 Kasım 2013).

Singh, Sushela ve Savara, Renee *Early Marriage Among Women in Developing Countries*, http://t.whatkidscando.org/featurestories/2008/04_immigrant_students/pdf/Early%20Marriage%20Among%20Women%20in%20Dvp'g%20Coutries%20.pdf, (03 Ekim 2013).

The Gender Global Entrepreneurship and Development Index (GEDI) (2013), <http://www.thegedi.org/research/womens-entrepreneurship-index/>, (10 Aralık 2013).